

زېږه

له بابا ادمه تر دې دمه

ډاکټر دحمې زېږې زيرکيان، چاپ واک خپرونکی

Ketabton.com

لنډه پېژندنه:

د کتاب نوم: ژبـه له بابا آدمه تر دې دمه

ليکوال: ډاکټر رحمت ربي زيرک يار، خپلواک څېړونکی

Language: From Adam to Present

By: Dr. Rahmat Rabi Zirakyar, Independent Scholar, U.S.A.

December 11, 2010

۲۰ لينده (قوس)، ۱۳۸۹ لمريز

زرخېږي (ټوژند اکس)، کليفورنيا، امريکا

انلاين چاري: مختار احمد احسان - لراوېر کتابتون - <http://larawbar.com>

لړلیک

- ډالۍ -----
- مننه -----
- ننتوخ -----
- ۱- ژبه له کومه راغله؟ -----
- ۲- د ځواب کاریکاتور: د ژبې د منشا بحث ولې تم شو؟ -----
- ۳- د احمد شاه بابا بې کماله لمسیان -----
- ۴- ژبه په ټولنه کې، وینه په لابراتوار کې -----
- ۵- پښتو په ارگ، جومات او اساسي قانون کې -----
- ۶- پښتو په گوانتانامو کې او فارسي په ارگ کې -----
- ۷- ژب سیاست او ژب پلان -----
- ۸- د ژبې سیاسي اقتصاد: «په اردو یې گټم او په پښتو یې خټم» -----
- پایله -----
- دوه ملونه -----
- الف- هغه هېوادونه چې اساسي قوانین یې د ژبې په اکله مقررات لري -----
- ب- هغه هیوادونه چې اساسي قوانین یې د ژبې په اکله مقررات نه لري -----
- د کتاب پای

ډالۍ

يوناني فيلسوف اپلاتون د غوره ټولنې (کمال مطلوب ټولنې) لپاره په فيلسوف واکمنانو را چاپېرو: په دې ډول چې يا دې پاچاهان فيلسوفان شي يا دې فيلسوفان پاچاهان شي. اپلاتون په خپل ژوند کې فيلسوف واکمن يا واکمن فيلسوف مينده نکړ. خو ما خپل فيلسوف واکمن مينده کړ: زما په زړه کې جناب ډاکټر صاحب عبد الصمد حامد هم پوه مشر دی او هم مشر پوه (سينير سکالر) دی. زه دا کتاب خپل پوه مشر او مشر پوه منلي ډاکټر عبد الصمد حامد ته ډالۍ کوم ځکه چې خپله پوهه، خپله عقیده او خپل هیواد يې په هېچا نه دي پلورلي، په علمي موضوع گانو کې يې زما سره نېغ بحث کړی دی او په خپلو سازونکو نيوکو او پوښتنو يې زما څيرنې غښتلې کړي دي. د بيلگې په ډول، زما په دې کتاب گوتې کې دده دوه پوښتنو زه لازياتې څيرنې ته وهڅولم: لومړی، په دولتونو کې د رسمي ژبې او ملي ژبې د توپير مثالونه به کوم وي؟ (د دې کتاب اووم فصل). دوهم، په نولسمه پيړۍ کې په فرانسه کې د ژبپوهنې ټولنې ولې د ژبې د منشا بحث منع کړ؟ (د دې کتاب دوهم فصل). دغه شان د پوه مشر او مشر پوه ډاکټر عبد الصمد حامد مفکورو زما په يوه بله انگرېزي ليکنه کې هم گټور رول لوبولی و، په دې سرليک

Zirakyar, Relocate United Nations to Jerusalem to Harmonize Civilizations, 2008. Electronic Version

منلی او سپين سپيڅلی سړی ډاکټر عبد الصمد حامد يو پوهنتون دی چې سړی پکې د دين او دنيا منځگړتيا زده کولی شي. افغانستان داسې چاته کلکه اړتيا لري چې د دين او دنيا په منځ کې منځگړی (واسطه) شي. ډاکټر رحمت ربی زیرکيار

۵/ د سمبر ۲۰۱۰ = ۱۴/ ليندۍ (قوس) / ۱۳۸۹ المریز

مننه

ښاغلي ورور ابراهيم نعيمی د پته ملا تړلې ده چې د ژبې د اهميت په اكله زما خورې وري پرته ليكنې د كتاب په بڼه تايپ او خپرې كړي. له دې امله چې د پښتو تايپ مې نه و زده كړی، د ژبې د اهميت په اكله زما د ليكنو ستره برخه ناچاپه په ډيری (دوسيه، فايل) كې غلې شوې وه (يواخې دوه ليكنې مې په دې سرليكونو خپرې شوې وې: «د احمد شاه بابا بې كماله لمسيان په ارگ كې»، او «پښتو په ارگ، جومات او اساسي قانون كې»). پاتې شپږ فصلونه، ننتوځ او پايله نوي او ناچاپه دي. زه د زړه له كومي د محترم ورور ابراهيم نعيمی د تخنيكي، كلتوري او پوهنيزو هڅو منندوی يم او د ملي احساس او علمي خدمت ستاينه يې كوم. توده دې وي د دې ښاغلي او مبتكر ورور خپلواكه كلتوري دېره!

ډاکټر رحمت ربی زیرکيار

۵/ د سمبر/ ۲۰۱۰ = ۱۴/ ليندۍ (قوس)/ ۱۳۸۹ لمريز

زرخېړۍ (توژند اګس)، کليفورنيا، امريکا

ننتوخ

نن د پوهاوي راپوهاوي د لوبني (وسيلي) په ډول د ژبې وظيفه اسانه شوې ده، خو خبره د ژبې په هويتې- احساسې وظيفه کې ده او په يوه مشخصه سياسي ټولنه (دولت) کې د ژبې د سياسي اقتصاد په ساحه کې ده.

د کتاب د ژبې بېلابېلې ديني، ازلي (ذاتي)، تاريخي-پرمختيايي، هويتې، ارتباطي (مراوده وي)، سياسي-ملي او اقتصادي څنډې څيرې، په بشري ټولنو کې د ژبې اهميت راسپړي، او هغې مشکلې پوښتنې ته د ځواب په ميندلو رڼا اچوي چې ژبه له کومه راغله. بله غټه پوښتنه داده چې که د ژبې تکاملي پرمختيا (ايوليوشنري ډيولپمينټ) واقعيت وي، دغه عمليه به نوره په کومه خواروانه وي او پخپله زموږ انسانانو تکاملي پرمختيا به کوم پړاو ته ورسېږي؟! دې پوښتنې ته ځواب به د راتلونکو پوهانو په مغزو کې خاپوړې وکړي

ژبه نږدې يوه «معجزه» ده چې په وينا کې نه ځايېږي، توپير نه لري چې له کومې څنډې ورته وگورو. که ژبه نه وای، دینونه به ناشونی وای، انسانان به یو بل ته پردیان وای،... بې له ژبې به استعدادونه پټ وای او فکرونه به شپې وای. کمپیوټرنیت (کمپیوټري جال) نن یوه اریانوونکې پرمختیا ده، خو د پخواني بې جسمه واقعیت (ژبې) سیوری دی. په دې کتاب کې به لوستونکي د ژبې د بحث د ژورتیا خوند وڅکي، د ژبې د مرموزو څنډو ننداره به وکړي، او د امریکایي کیمیاگر او ژبپوه بن جمن لي وورف د فرضیې (هیپاتیزیس) سره به اشنا شي.

په دې کتاب کې سربیره په ډالی، مننې، ننتوخ، پایلې (نتیجې) او دوه ملونو اته پرکي (فصلونه) خوندي شوی دي. لومړۍ پرکۍ د ژبې په منشا راڅرخي. دوهم پرکۍ دې پوښتنې ته ځواب لټوي چې په نولسمه پېړۍ کې په فرانسه کې د ژبپوهنې ټولنې ولې د ژبې د منشا په اکله بحث منع کړی و. دریم څپرکۍ زما په خوب لیدلو (۱۳۷۵-۸-۱۸ لمریز=۹ نومبر ۱۹۹۲ زیږيز) راچاپېر دی چې په صحنه کې یې احمد شاه بابا، پښتو بابا محمد گل مومند، ویداند (علامه) سید جمال الدین افغان، رام چند، او محمد څرگند لوبغاړي دي. په څلورم پرکي کې د افغانستان د یوه کرکيچ په هغه توپیر گڼېږم چې د سیاسي هېوادوال (سیاسي تبعه) او کلتوري هېوادوال ترمنځ عملاً په دولتي رسمي ادارو کې لیدل کېږي. په پنځم پرکي کې په ارگ (دولتي مرکز)، جومات، او اساسي قانون کې د پښتو په چلن رڼا اچول شوی ده. په دې پرکي کې ارواښاد وزیر محمد گل مومند په شلمه پېړۍ کې د لومړي او هغه جدي مفکر په څیر معرفي شوی دی چې د ژبې په سیاسي اقتصاد پوهیده. په شپږم پرکي کې دوه هېواد دوست پښتون ساپوهان (پوهاند سید بها الدین مجروح او ډاکټر کبیر ستوری) معرفي شوي دي او په څنگ کې یې د طنز په ډول په گوانتانمو کې د پښتو رسمي کېدنې ته او د

جلالت چين حامد كرزي په ارگ كې د پخوا په شان د فارسي رسمي كيدنې ته ځوته نيول شوې ده. اووم پر كې د ژبې او عقل په اكله په يوه مهمه عربي مقوله پيل كيږي چې د ژبپوهنې ډاكټر نيكولس استلر پرې د خپل پښه كتاب سريزه پيل كړې ده. په دې تر ټولو اوږده پر كې كې د رسمي او ملي ژبو پولې ښودل شوې دي، د ژبني ټكرونو لاملونه ښودل شوي دي، او د ژب سياست (د ژبې د معياري كولو) او د ژب پلان اساسات او بېلگې په كې انځور شوي. په اتم پر كې كې په برتانوي پاكستان كې چې د افغانستان په خاوره يې خپته اچولې ده او د پښتونخوا سره استعماري چلن كوي، د پښتو ژبې سياسي اقتصاد راسپړل شوی دی. استعماري اسلامي پاكستان د دې مخه نيولې ده چې په پښتونخوا يانې افغانيه كې دې پښتو ژبه د پښتنو په هويت سازۍ كې اغيزمن رول ولوبوي. په هند كې د مغلو د واكمنۍ له برکته اردو ژبه چې په برتانوي پاكستان كې د اووه عشاريه درې سلنو (۷۳٪) وگړو (مهاجرو) ژبه ده په دغه هېواد كې ملي او اسلامي ژبې ته جگه شوې ده. خو په برتانوي پاكستان كې پښتو ژبې د دې وس و نه مينده چې د قدرت په قلمرو كې د برخې خاونده شي. په پايله كې مې د بحث تنسته رالنده كړې ده او په ښكېل شوي افغانستان كې د ژبې د كړكچ د حل لپاره مې خپلې ماتې څوډې سپارښتنې وړاندې كړې دي.

ځوندي زما د كتاب ځوتي په افغانستان كې د ژبې د احساسې مسلي منطقي بحث ته لار پرانيزي او په دې ډول د علمي بحث په رڼا كې د حل لار ولټوله شي. وروري به كوو، حساب ترمنځ. «له كوراو كلي ووځه، خوله نرخه مه وځه!» افغانان بايد د نورو ملي ټولنو له واقعيتونو نه نو كې زده كړه وكړي. نږدې لس كلونه وړاندې د ۲۰۰۰ زيز كال په پسرلي كې د اسلامي ايران ولسمشر محمد خاتمي د ايران په شمال كې د څو رځيانو غونډې ته په وينا كې په دې ټكي ټينگار وكړ چې: «**درين دنيا نمي توان از كشرت صرف نظر كرد.**» ولولئ: رحمت ربې زيركيار، ملي ستم، مليت او خراسان. خپروونكې: د پښتني كلتور د ودې ټولنه جرمني، د خپرونو لړۍ ۱۲. چاپځي: ملت پريس، لاهور. د چاپ كال: ۱۳۸۰ لمريز/۲۰۰۰ زيز، ۱۱۹ مخونه، دلته ۲مخ

د سمبر ۱۲/۲۰۱۰=۲۰ ليندۍ (قوس)/۱۳۸۹ زرخپړۍ، كليفورنيا، امريكا

ډاكټر زيركيار

ژبه له کومه راغله؟

له فرعون نه تردی دمه «په علم کی خوراکلک مشکل» دی پوښتنی ته د خواب میندل دی چی ژبه د کومه راغله؟ تراوسه انسانان یواځینی ژوی دی چی د وینا پیرز وینه پری شوی ده. که له یوی خوا ژبه لوبنی «وسيله» ده د پوهاوی راپوهاوی (افهام و تفهیم) لپاره، نوله بلی خوا ژبه تړون او غوټه ده د پیژاند (هویت) لپاره. د وسیلی په ډول د ژبی وظیفه اسانه شوی ده. نن ناشونی نه ده چی د امریکی له راکی غرنه یو امریکایی په انگریزی ژبه د سپین غر دیو پښتون سره په پښتو ژبه د همزمان الکترونیک ژباړی په برکت مفاهمه وکړی بی له دی چی دواړو دیو بل ژبی زده کړی وی

خو خبره د ژبی په هویتی - احساسی وظیفه کی ده، او په یوه مشخصه سیمه کی د ژبی د سیاسی اقتصاد په ساحه¹ کی ده. هغه ولس چی خپل دولت یی نه وی جوړ کړی، رسمی ژبه نلری خوملی ژبه لری. عموماً ملی ژبه د ولتونه زیروی، او بیاد ولتونه رسمی ژبه ټاکي.

«قوة الانسان في عقله ولسانه» د اکتراولستر² د پنډ کتاب سریزه په دغه عربی مقوله پیل شوی ده.

(اوستلر، دلفظ امپراتوری: د ژبی یو تاریخ، نیویارک اولندن: هارپر ۲۰۰۲)

یوسل و دوه څلویښت (۱۴۲) کلونه وړاندی په (۱۸۸۲ ز) کال کی، په پاریس کی د ژبپوهنی ټولنی د ژبی د منشأ په اکله بحثونه منع کړل. له دی نه شپږ کلونه وروسته په (۱۸۷۲ ز) کال، په لندن کی دلغت پوهنی ټولنی (فیلولو جیکل سوساییتی) عینی لار غوره کړه. دیوی پیری لپاره د ژبی د پرمختیا په اکله بحثونه پاتک اچول شوی و. په (۱۹۷۰ ز) کلونو کی، د ژبی د منشأ (پیل) او پرمختیا به اکله غلی شان بحثونه پیل شول، او ډیر ځلی به ورسره یوه بښنه هم مل شوی وه. پایله داشوه چی دغه غلی بحثونه غلی پاتی نشول، بلکه دیوه درانه او اوږده وربښت په شان یی په تیرو (۳۰) کلونو کی د مضمونو، کتابونو او غونډو خوړونه راوویستل. اوسنی په بحثونو ډک او منډلي حالت څه ناڅه انارشی (ګډوډی او خپل سری) را منځته کړی ده چی په پایله کی یی ښایی ځینی خلک د پخوانی حالت خوبونه وویښی، اود ژبی

د منشأ او پرمختیا په اکله د بحثونو بندیز غوره وگهی؟!

د چارپوهانو ډیره کیان په دی اند دی چی ژبه اساساً یو ځانګړی بشری استعداد دی. خوپه وراثت پوهنه³، لرغون پوهنه (ارکیالوجی)، عصبی تن پوهنه (نوروفیزیالوجی) او په کمپیوټری ماډلونو کی پرمختګونو غټو او کله ناکله

¹ - political economy of language

² . Dr.Nicholas Ostler, Empires of the word: A language History. New York and London: Harper perennial, 2006,xix

³ - genetics

کړي کيچنو علامو او لارښودنو ته لار پرانيستلی ده. کریستن کینیلی⁴ په خپل وتلی کتاب کې د ژبی د منشأ په امله اوسنی بحثونه راغونډ کړي دي.

لیکواله د علومو تجربه کاره ژورنالسته ده او له کمبریج پوهنتون نه یې په ژبپوهنه⁵ کې ډاکټري ترلاسه کړې ده. ددې کفایتونو په مټ لیکواله ددې لایقه ده چې خپل کتاب (نن په علم کې د خوراکلک مشکل) په حل راوڅرخوي⁶. ژبه نژدې یو «غیري قابل بیان معجزه» ده، توپیرنلری چې له کومې څنډې نه ورته وکسو. ژبه هغه لوبښی (وسيله) ده چې انسانان یې له سپیره ډاگ نه راوویستل تاریخ یې هسک کړ، او موږ ته یې ددې وس را کړچې فکر وکړو، دغه ډول څیزونه په تصور کې انځور کړو او خپل مجرد⁷ فکرونه په خورالیری و اټنوکي د یو بل په پوهاوی راپوهاوی (افهام او تفهیم) کې وکاروو. خو کوټلی پوښتنه داده چې پخپله ژبه له کومه راغله؟! په دې امله دوه نظریې شته

لومړۍ نظریه هغه یوه ده چې د امریکي د وتلي ژبپوه نوام چامسکي⁸ له خوا راوتلی ده او له کلونو راهیسې برلاسی ده. په ساده وینا، د پوهاند چامسکي په اند:

۱- ژبه یو ځانگړی بشري استعداد دی.

۲- ژبی د انسانانو په پیدایښت⁹ کې کلک سیمونه غځولي دي.¹⁰

۳- ژبه د خپلو اجراتو لپاره مخکې له مخکې ټاکل شوی (ازلی) گرامری قواعد لري. په بله وینا، ماشومان د گرامری جوړښت په امله ذاتي یا اذلي پوهه لري، او دغه گرامری قواعد په ټولو بشري ژبو کې خوندي شوي دي. دغې ذاتي یافطري¹¹ پوهې ته جهاني گرامر¹² وايي. دنړۍ د ژبو توپيرونه د انسانانو په مغزو کې د نصب شوو مشخصاتو¹³ په څیر پراته دي. د پوهاند چامسکي په اند، د انسانانو ماغزه د شعوري او ادراکي فکر چینه ده. دلته ادراکي عملیې¹⁴ رواني دي چې په فکر¹⁵ (تعبیر، احساس)، تفسیر او تحلیل، حافظه... او تصور راڅرخي. خو کیدای شي چې انسانان

⁴ - Dr.Christine Kenneally, the First word: The Search for the origins of language. New York: Viking/Penguin Group, 2007, x+357 pages

⁵ - Linguistics

⁶ - The hardest problem in science today.

⁷ - abstract

⁸ - Noam Chomsky

⁹ - genes

¹⁰ - Hardwired into our genes

¹¹ - innate

¹² - Universal grammar

¹³ - Parameter settings in the brain

¹⁴ - Cognitive processes

¹⁵ - Perception

ورته متوجه نه وی. د پوهاند چامسکی له دغه ډول نظره سرې داسې پوهیږي چې د ژبې تکاملي مفکوره لږترلږه د شک لاندې ده. دلیل یې د ادې چې د ژبې د تکاملي پرمختیا لپاره لاتراوسه داسې کلکې نښې نښانې¹⁶ نه دي میندل شوي چې د ډیرو زمانو په اوږدو کې د ژبې منشا ونیسي. په بله وینا، مشکل د ادې چې پخوانی وینا (لومړی لفظونه یا لومړی وینا) جسمي نښې نښانې (فوسیلونه) نلري

د ژبې په اکله دوهم نظر د ژبې په تکاملي پرمختیا (ایولوشنري ډیولپمنټ) راڅرخي

د ژبې د منشا د میندلو لپاره د ادراک پوهانو، ژوند پوهانو، وراثت پوهانو، او ژوپوهانو¹⁷ څیړنې دسړې هیله غښتلی کوي چې د ژبې تکاملي پرمختیا به یو وخت راجوته (برسیره) شي. په دې اړوند کې د کریستین کینیلی کتاب¹⁸ (لومړۍ ټکۍ: د ژبې د منشا ګانو لپاره څیړنه، نیویارک ۲۰۰۷) ګټور معلومات وړاندې کوي. په دې کتاب کې لیکوالې کلکه هڅه کړې ده چې د ژبې د تکاملي پرمختیا تنسته راوسپړي، او په دې رڼا واچوي چې څنګه د دغې پټینې (قشری) عملیې په اوږدو کې یو غږیدونکي ژوی¹⁹ راوتلی دی. بیلابیلې تجربې (لکه د اشارو پواسطه د بیزو ګانو وینا، د توتیانو ادراک، په بیزو ګانو کې د شمیرنې او ګرامر استعداد، او په دولفین²⁰ کې ځان پیژندنه)²¹ موږ د پټه رابلی چې د ژبې د رامنځته کیدلو په اکله په خپل نظر کې بدلون ته چمتو شو. داسې معلومېږي چې ژبه زموږ په جینونو²² کې د ناڅاپي، اریانوونکي او بنسټون له لارې نه ده زیږیدلې بلکې دیوې تدریجې عملیې په اوږدو کې رامنځته شوی ده چې جسمي، عصبي او کلتوري نوښتونه پکې شامل دي.

اوس انسانان کولای شي چې د کمپیوټرونو نړیوال جال ته ورننوځي، او د یوڅو تنیو په تومبلو سره د معلوماتو په نړۍ کې وګرځي، او د نا اشنا خلکو سره په یوه داسې کچه راشه درشه (مراوده) کې اخته شي چې یوڅه وړاندې یې چاتصور نشو کولای. د بریښنا ییز جال (کمپیوټرنیټ) راویستل په تخنیکي پرمختیا کې یو محیر العقول ټوپ و. خو په عینې حال کې دغه اریانوونکي پرمختیا دیو غټ او پخواني څه سیوري و. د هغه څه سیوري چې موږ ورته ژبه وایو. په واقعیت کې ژبه تر هر څه دمخه او ستره معلوماتي شاهراه²³ ده یانې ژبه (نږدې لومړۍ واقعی نړۍ)²⁴ ده. ژبه

¹⁶ - Fossils

¹⁷ - Animal researcher

¹⁸ - The First word

¹⁹ - Talking animal

²⁰ - Dolphins

²¹ - Self-awareness

²² - Genes

²³ - Information highway

²⁴ - The first virtual world

واقعی جهان شمول جال²⁵ دی چی هر شوک ورته لار لری (مخ ۳).

لیکل یوډول فوسیل (نښه، علامه) ده. لیک موږ ته دهغو ژبو په اکله یوڅه ویلی شی چی پخپله لیک کی ثبت شوی وی. پخپله لیکل شپږ زره (۲۰۰۰) کلنه مخنیه (سابقه) لری (مخ ۵). ژبه غیري جسمی، معنوی موجود دی، له دی امله الفاظ ډبرین، کلک موجودیت نشی لرلی. خود انسانانو په وجود کی د ژبی سره اړوند جسمی غړی د ژبی په تکاملی عملیه ریا اچولی شی. ماغزه، ژبه، مری، سږی، پزه او ورپه ژبه (الکی ژبه) ټول «دقیقاً د غږ په تولید کی شامل دی»²⁶. د انسان په وجود کی پاسته نسجونه²⁷ زړه منځه درومی. وروسته له اوږدی زمانی، انسان په دی بریالی شوی دی چی د ژبی سره د اړوندو فوسیلونو چاپونه (اثرونه)²⁸ پیدا کړی. هغه چاپونه چی دلری پخوانیانو هډوکو پریښی دی. خود انسان د ککری کچه (اندازه) یاد ورون هډو کی د ژبی د پرمختیا په اکله زموږ پوه همدومره غښتلی کولی شی. د انسان دلری پخوانیانو هډوکو د فوسیلونو د چاپونو (اثرونو) اندازه موږ ته نشی ویلای چی لومړی غږ²⁹ کله ویستل شوی و. دغه چاپونه یا اثرونه موږ ته نشی ویلای چی لومړی ټکی یونوم و (لکه خرمن، زمري، تیرپه)، یو صفت و (لکه گلالی، غوریالی، توریالی)، یو فعل و (لکه څښل، خوړل، وهل، څملاستل، ځغاستل).... او که یو امر و (لکه ودانگه، وڅښه، وخوره). زموږ د پخوانیانو هډو کی موږ ته نشی ویلای چی لومړی غږ چاپ ویستلی و یا چا اوریدلی و. یا ژبه د ځان سره په غږیدلو³⁰ پیل شوه، او که د ژبی اساسی فطرت دادی چی اړیکمنه³¹ یانی ارتباطی وی؟ خبری (محاوړه، صحبت) لږ تر لږه دوه انسانانو ته اړتیا لری. سږی څنگه یو داسی ژبه خلق کولای او راویستلی شی چی په عینی وخت کی یې بل سږی په مطلب پوه شی؟ په بله وینا، که یو سږی ژبه (لومړی وینا) راویستله، هغه دخپلی وینا په مطلب پوهیده. هغه دوهم سږی چی لومړی اوریدونکی و، د لومړی وینا کوونکی په مطلب څنگه پوه شو؟ په ساده ژبه: وینا خود شفر (رمز) په شان وه. (هغه رمز و چی پخپله ویونکی یی کیلی لرله او پری پوهیده)، هغه اوریدونکی د شفر کیلی څنگه مینده کړه. هغه کیلی چی د وینا ډکون (متن، مطلب) راو سپړی³²؟ فوسیلونه³³ دغه

²⁵ - Real worldwide web

²⁶ - Are all intimately involved in speech production

²⁷ - Tissues

²⁸ - impressions

²⁹ - first word

³⁰ - Soliloquy

³¹ - communicative

³² - decode

پوښتنی ته ځواب نشی ویلای. کوم آینشتاین³³ به هم پیدا نشی چی د ژبی تکاملی پرمختیا ته یواځنی ارت او برلاسی نظرواچوی. دلغتونو او جملو یری پخوانی منشأگانی را بر سیره کول دیته اړتیا لری چی یوشمیر بیلابیل علوم، په سلگونو ژمنوال (متعهد) اوزیرک چارپوهان، اویوشمیر سترگوراو اوږد فکره وگړی³⁴ گډ کار ته ملاوتی. او گډ معلومات راوباسی. په دی پوهیدل چی ژبه څنگه پیل شوه، هغی ټکنالوجی ته اړتیا لری چی «تیره اونی راوتلی وی، او هغو تجربوته اړتیا لری چی پرون اجرا شوی وی»³⁵

دلته وینو چی د سفر کیلی ژباړی ته ورته ده. که ښه زیرشو، دیته به مو پام را وگرځی چی ښایی بیله ژبی به انسانان یووبل ته پردیان وای. بی له ژبی به انسانان دیوبل په احساس نه پوهیدلای، بیله ژبی به دیوبل په گټه نه پوهیدلای، بی له ژبی به بی استعدادونه پټ وای، بی له ژبی به بی فکرونه شپړ وای، بی له ژبی به انسانان بی برکته وای، بی له ژبی به دینونه ناشونی وای، بی له ژبی به تاریخونه ورک وای!

یوه غټه پوښتنه داده چی که د ژبی تکاملی پرمختیا واقعیت وی، دغه عملیه به نوره په کومه خواروانه وی، او پخپله زموږ انسانانو تکاملی پرمختیا به کوم پړاوت ته ورسیري؟³⁶

د ډاکټر کریستین کینیلی «لومړی وینا»³⁷ په نوم کتاب وروستنی وینا نه ده. په دغه سرلیک هغه چارپوهان بی برخی پاتی شوی دی چی په علامت ژبه³⁸ کی بی نوم ویستلی دی³⁹. د اسی بریښی چی د «لومړی وینا» په نوم کتاب کی، ژبی ته یواځی دوینا ژبی⁴⁰ په سترگه کتل شوی دی. پخپله د کتاب لیکواله ډاکټر کریستین کینیلی کاږی چی وینا د ژبی لپاره «حیاتی» یانی زښته ډیره مهمه⁴¹ ده. سره له دی هم، ژبه د لاسونو په خوځولو او د مخ په څیره کولو⁴² کی وینا د ژبی لپاره «حیاتی» یانی زښته ډیره مهمه⁴³ ده.

³³ - Fossils

³⁴ - Einstein

³⁵ - Visionary individuals

³⁶ - Finding out how language started requires technology that was invented last week and experiments that were conducted yesterday. Pp.5 - 6

³⁷ - (If language has evolved, where will it head next? And where, for that matter, will we?) (P.11).

³⁸ - The first word

³⁹ - sign language

⁴⁰ - Ursula Bellugi, Karen Emmorey David F. Armstrong, Sherman willcox, and the late William C. stokoe

⁴¹ - speech language

⁴² - crucial to language

⁴³ - expressions

هغه شان غځیدلی ده لکه په غږونو⁴⁴ کې چې خوندی شوی ده. ښایي ژبه به په لومړۍ پړاو کې د علامت ژبې په څیر را منځته شوی وي ، او ورپسې به یې د غږ ژبې او وینا ژبې په څیر پرمختیا کړې وي. اوس هم وینو چې لاسی حرکتونه زموږ په وینا کې او بدل شوی دي. د زیاتو معلوماتو لپاره ولولئ د امریکي په اوکلند پوهنتون کې د ساه پوهنې د پوهاند کتاب⁴⁵

د مغزو او ژبې اړیکې په هغو انسانانو کې هم لیدل کېږي چې حمله (سکته) پرې راغلې وي، یانې (ستروک ویکټمز)⁴⁶ وي. سکته وهلی انسانان د وینا قدرت له لاسه ورکوي چې افوزیا⁴⁷ ورته ویل کېږي. په دغسې حالت کې هغوی نه یواځې دا چې په راشه درشه (مراوده، کمونیکیشن) کې مشکلات لري، بلکه دا هم ورته ډیره سخته وي چې معلومات رده بندي کړي، په یاد کې یې وساتې او تنظیم یې کړي. د ډاکټرې کریستی کینیلی په کتاب (لومړۍ وینا) کې یو پیام ورپوښتنه خوندی شوی ده: څه به پېښ شي چې که یو بیوزو چې علامت ژبه⁴⁸ یې زده کړې وي لومړی ځل یو بل بیوزو و ویني چې په عین اندازه یې علامت ژبه زده کړې وي؟ د دغه مخامخی پایله دا شوه چې په علامت ژبه کې د دواړو همسو په بیوزو ګانو ترمنځ راشه درشه (مراوده) ونشو، بلکه پرځای یې د دواړو ترمنځ د «علامت چغو جګړه» راپورته شوه.⁴⁹

دا تجربه یو ځل بیا په سړي کې د افکر غښتلی کوی چې ژبه یوه انساني ځانګړتیا ده. یوناني تاریخ پوه هیروdot⁵¹ لومړی انسان بریښي چې نژدې دوه نیم زره کلونه وړاندې به یې د ژبپوهنې⁵² یو غټ ټکی ته ګوته نیولې وي. دغه شان مصري واکمن، فرعون سمیتیکاس⁵³ (۲۲۴ تر ۲۱۰ قبل المیلاد) لومړی سړی بریښي چې څه د پاسه دوه نیم زره کلونه وړاندې به یې د ژبپوهنې ډیره تر څه تجربه بشپړه کړې وي. هیروdot (۴۸۵ تر ۴۲۵ قبل

⁴⁴ - vocalizations

⁴⁵ - Michael C. Corballis, From Hand to mouth: The Origins of language. Princeton university press, 2002

⁴⁶ - stroke victims

⁴⁷ - aphasia

⁴⁸ - categories

⁴⁹ - sign language

⁵⁰ - "What resulted was a sign-shouting match, neither ape was willing to (listen), Dr. Kennaally reports.

⁵¹ - Herodotus

⁵² - Linguistics

⁵³ - Psammeticus

المیلاد) په مصر کی دخپل سفر په اوږدو کی په یوه اریانو نکی تجربه خبر شو. په هغه تجربه چی دفرعون سمیتیکاس په امر بشپړه شوی وه. هیرو دوت کاري چی دغه فرعون په دوه (۲) ماشوم هلکانو په یوه لرې او پټ ځای کی دیوالونه راتا وکړل او په دی ډول یی له بهرنی تماس نه گوښی او بیل کړل. فرعون سمیتیکاس په دی اند وه چی هر څه د دغو هلکانو له خولی راو وځی دانسان د ژبی پیل (منشأ) به وی او د نورو ژبولپاره به کیلی وی. د تاریخپوه هیرو دوت په وینا په انزو کی ساتل شوو هلکانو په فریگیان⁵⁴ ژبه کی د ډوډی لپاره لفظ (بیکس) راوویست.

فریگیاد اوسنی ترکیی په منځ کی یوه پاچهی وه. مسیدونیا (مکدونیا) د جنوب ختیز یوروپ هغه سیمه وه چی دیونان، بلغاریا او یوگوسلاویا ځینی برخی پکی شاملی وی. مکدونیا دیونان په شمال کی دیوی لرغونی پاچهی نوم هم و. فریگیانو⁵⁵ په لرغونو وختونو کی په مکدونیا کی ژوند کاوه. هغوی په پیل کی د بروگیس⁵⁷ یا بریگیس⁵⁸ په نومونو یادیدل. ورپسی د فروگیس⁵⁹ او بیا د فریگیس⁶⁰ په نومونو یاد شول. دا هغه مهال و چی په لرغونی یونان کی یونانی ژبه ملی (هیوادنی) مقام ته نوه رسیدلی. د تروی⁶¹ د ښاری دولت په مهال ځینی فریگیان د تروجانو په تلگریټیا⁶² او حمایت سره اناتولیا (اوسنی ترکیی) ته لاړل. تروی⁶³ په شمال لویدیزه کوچنی اسیا کی د داردانیلس په شاوخوا کی لرغونی ښار و او د تروجن جگری⁶⁴ سیمه وه. پخپله تروجن ژبی د مرینی خوند وڅاکه. له دې امله سخته ده چې په ډاډ سره د تروجن ژبی او فریگی ژبی اړیکې راوسپړل شی. لا تراوسه داهم نه ده جوتنه شوی چی فریگیان به کله په ترکیه کی هتیت امپراتوری⁶⁵ ته ورغلی وی او ددغی واکمنی سره به یی څه ډول اړیکې ساتلی وی. معمولاً

⁵⁴ - Phrygian

⁵⁵ - Bekos

⁵⁶ - Phrygian people

⁵⁷ - Bruges

⁵⁸ - Bryges

⁵⁹ - Phruges

⁶⁰ - Phryges

⁶¹ - Troy

⁶² - Trojan allies

⁶³ - troy

⁶⁴ - Trojan war

⁶⁵ - Hattite

داسی اټکل کیږي چې هتیت واکمني به له نن نه درې زره دوه سوه (۳۲۰۰) کلونه وړاندې د دولس سوه (۱۲۰۰) قبل المیلاد په شاوخوا کې خویالی شوی او مرګونی شوی. هو، په ډاډ سره ویل کیږي چې فریګیا⁶⁶ دهتیت په خاوره کې رامنځته شوی وه، او د فریګیا دولت په اتمه (۸) قبل المیلاد پېړۍ کې راجګ شوی و. فریګی ژبه د شپږمې زیږې پېړۍ پورې یانې نږدې د دیارلس سوه (۱۳۰۰) کلونو لپاره ژوندی پاتې شوی وه. په بالکان کې فریګیان په یوناني مکدونیای کې مدغم شوی وو. دیونان لرغونی حماسی شاعر هومر⁶⁷ (اتم یا اووه مه قبل المیلاد پېړۍ) په خپل ایلیاد⁶⁸ نومي اثر کې تروجن جګړې ته ګوته نیولی ده. تاریخپوهان وایی چې هومر شاعرو، نه مورخ، له دې امله دنوموړې له خوا وړاندې شوی تاریخي معلومات باید په احتیاط سره وکارول شي، که څه هم ځینې تفصیلات یې د لرغون پوهانو (ارکیالوجستانو) له خوا منل شوی دی. فریګیانو یوه اینډو-اروپایي⁶⁹ ژبه ویله، او هغه پتي (الفبا) یې منلې وه چې اصلاً فونیشیانو⁷⁰ راویستلې وه. پخپله فونیشی پتي دوه ویشت (۲۲) توري لرل چې له کنعاني و زمه یاسینایي و زمه ژبي⁷¹ نه راوتلي وه. د کنعاني و زمه ژبي پتي لومړنۍ غلې (صامت، بی غږه) الفبا وه. کنعان یاسینا په اتلسمه (۱۸) یا اووه لسمه (۱۷) قبل المیلاد پېړۍ کې د مصریانو لخوا نیول شوی وه. که د کنعاني و زمه یانې مخکنی کنعاني ژبي پتي ته یو ځغلنده نظرو اچوو، وبه وینو چې په اصل کې له مصري تصویرلیک⁷² نه راوتلي ده. په لنډه وینا: د مصري اغیز په مخکنی کنعاني ژبه⁷³ پریوتلي و، مخکنی کنعاني ژبي په فونیشی ژبي اغیز اچولی و او فونیشی ژبي په خپل وارسره فریګی ژبه⁷⁴ تراغیزلاندی نیولی وه.

د فرعون سمیتیکاس رېړونکی او غونۍ زیګوونکی تجربی و بنودله چې که څه هم ماشومان ځانله (منزوی) پرېبنودل شي، هغوی کولی شي چې په خپل منځ کې ژبه راوباسي. یوناني تاریخپوه هیرو دوت له دغې تجربې نه دی پایلی ته ورسید چې انسانان د خبرو د استعداد سره زیږیدلي دي. د فرعون سمیتیکاس له تجربې راهیسې،

⁶⁶ - Phrygia

⁶⁷ - Homer

⁶⁸ - Iliad

⁶⁹ - Indo - European

⁷⁰ - Phoenicians

⁷¹ - Proto-canaanite or proto – sinaite

⁷² - hieroglyphic signs

⁷³ - Proto – Canaanite

⁷⁴ - Phrygian

فيلسوفان د ژبې د منشأ په لټه کې لگيا ه شول او په دې ارمان وو چې که د فرعون سميتيکاس تجربه تکرار کړای شي. خواخلاقى معيار و نو د دې اجازة نه ورکوله چې ماشومان په يوه لړۍ او ځانله جزيره کې په خپل منځ کې پرېږدي او وگوري چې د کومې اصلي ژبې په راويستلو به بريالى شي؟ بله پوښتنه دا وه چې که په انزوا کې ساتل شوى ماشومان اصلي (لومړنۍ) ژبه راوباسي، موجود و ژبوت به څومره ورته وي؟ له نن نه نژدې پنځه ويشت کلونه (۲۵) وړاندې په نولس سوه اتيا (۱۹۸۰) کلونو کې، ژبپوهانو يوه وړه خزانه وميندله:

د فرعون سميتيکاس تجربه بيله کوم پلان نه په مصر کې نه، بلکې داخل د لاتين امريکې په نيکاراگوا کې تکرار شوه. اته ويشت (۲۸) کلونه وړاندې په (۱۹۷۹ ز) کال کې په نيکاراگوا کې انقلاب رامنځته شو:

نوى رامنځته شوى واکمنى په خپل هيواد کې د لومړي ځل لپاره د کهنو⁷⁵ ماشومانو د روزلو پروژه پرانيستله. په سلونو ماشومان په ماناگوا کې په ښوونځيو کې ومنل شول. کانه زده کوونکى دنړۍ له څه د پاسه دوه سوه علامت ژبو⁷⁶ نه بې برخې پاتې شوى وو. هغوى په خپلو کورونو کې د خوراک او څښاک لپاره بيلا بيلې او ډيرې ماتې گوډۍ ژب و زمه څيرې پيښې⁷⁷ زده کړې وې، خو خپل منځه پوهاوى ناشونى و. کله چې کانه ماشومان په ښوونځۍ کې راټول شول، د يو بل په محدودو اشارو او څير و پيښو يې ژبنى ودانۍ پيل کړه او په خپل منځ کې يې گډه علامت ژبه رامنځته کړه.

په دغه نوى علامت ژبه کې چې د نيکاراگوا يې علامت ژبې په نوم مشهوره شوه، بهرنيو ژبپوهانو هغه څه وليدل چې د امريکې نامتو ژبپوه پوهاند نوام چامسکى⁷⁸ ورته نړيوال گرامر⁷⁹ ويلى و. په دې ډول ژبپوهانو وليدل چې ژبه پخپله د ماشومانو له خوا رامنځته شوه، نه د لويانو په واسطه. د کنيوزده کوونکو نوې ژبې د مروجې هسپانوي ژبې سره يعنې د ښوونکو له ژبې سره توپير لاره. ښوونکى وايي چې په ښوونځۍ کې د دوى موجوديت د کنيوزده کوونکو په نوې ژبه باندې اغيز نه لاره. د ساندينيسټاس⁸⁰ تعليمي مامورين په پيل کې د شوروى اتحاد د چار پوهانو د مشورې پواسطه تيروتل. شوروى چارپوهانو ورته ويلى وو چې «گوت املا» (فينگر سپيلينگ)⁸¹ دې

⁷⁵ - deaf

⁷⁶ - sign language

⁷⁷ - mimics

⁷⁸ - Noam Chomsky

⁷⁹ - universal grammar

⁸⁰ - Sandinistas

⁸¹ - Finger spelling

دکنو ماشوپه ښوونځی کی وکاروله شی. گوت املاد ویناژبې پتی یانی الفباد ساده اشاروپواسطه انځوروی. گوت املاپه واقعیت کی لاس پتی ده چی دلاس دگوتود اشاروله لاری دتکی (لفظ) توری (حرفونه) ښیي. دبیلگی په ډول: توری تمشیلوی، خورلاس (دلاس تلی اوتولی گوتی A دلاس موتی یا سوک د توری ښیي، د اشاری گوته او منځنی گوته چی B ولاړی اودیوبل په څنگ کی) د توری معرفی کوی، بی له غتی او کوچنی V ولاړی اوله یوبل نه لری وی د توری په ښه کوی W⁸² گوتی نه دری نوری گوتی ولاړی اوله یوبل نه لری د دپخوانی شوروی اتحاد د چارپوهانو سپارښتنه چی د نیکاراگوا دکنو ماشومانوپه ښوونځی کی دی گوت املاد وکاروله شی، گتوره نشوه. دلیل یی داوچی کنو ماشومانوچی د الفاظو فکر نه لاره⁸³، څنگه به په پتی (الفبا) پوه شوی وای. د تدریس ناکامی ستراتیجی کانه ماشومان دی ته اړکړل چی پخپله لارو باسی اود خپلی ژبی ابادی⁸⁴ په خپل لاسونو او مخونو هسکه کړی. د ماناگوا ښوونکی په دی پوه شول چی کنو ماشومانو خپله گډه ژبی راشه درشه راوویستله - هغسی راشه درشه (مراوده) چی پخپله ښوونکی پری نه پوهیدل. دانوڅه وو؟! له نن نه دوه ویشت (۲۲) کلونه وړاندی د (۱۹۸۶ز) کال په نیمایی کی، د نیکاراگوا دپوهنی وزارت د امریکایی پوهاندی جودی کیگل⁸⁵ سره تماس و نیوچی په شمال ختیز پوهنتون کی د ژبپوهنی چارپوهه وه او په نیکاراگوا کی رامنځته شوی انقلاب (۱۹۷۹ز) ورته څه ناڅه خوند ورکاوه. هغی ته بلنه ورکړل شوه چی د نیکاراگوا په مرکز ماناگوا کی دکنو ماشومانو د ښوونځی معما راوسپړی. پوهانده جودی کیگل هلته لاره او وروسته له نږدی دری اونیوی د لس کلنو او تنکو ماشومانو د علامت ژبی د شفر کیلی و میندله. هغی سوکه سوکه دنوی علامت ژبی گرامری نظام هم راوسپړه او په دی ډول یی د امریکي دنامتو ژبپوه پوهاند نوام چامسکی نظریه لاپسی راجوته (څرگنده) کړه چی «د گرامریالوجی»⁸⁶ ورته ویل کیږی او په مغزو کی پرته ده. د امریکي په رود ایلیند کی په براون پوهنتون کی د فلسفی پوهاندی فیلیشا اکرم⁸⁷ د ژبپوهنی په پوهاندی جودی کیگل باندی نیوکه کوی او په

⁸² - "The American Finger spelled Alphabet consists of 22 hand shapes that – when held in certain positions and/or produced with certain movements – represent the 26 letters of the American Alphabet." American sign Language: Finger spelling. Electronic version. (Maj 15, 2008)

http://www.lifepoint.com/asl101/finger_spelling.htm

⁸³ - Concept of words

⁸⁴ - Linguistic structure

⁸⁵ - Judy Kegel

⁸⁶ - biology of Grammar

⁸⁷ - Felicia Ackerman

دغه اړوند کی دامریکایی لیکوال لاورینس اسبورن⁸⁸ مضمون ته ګوته نیسی (اسبورن خپل مضمون د ۱۹۹۹ زیږیز کال د اکتوبر په میاشت په نیویارک تایمز کې خپور کړی و، او په هغه کې یې د نیکاراګوا د ګڼو ماشومانو په علامت ژبه رڼا اچولی وه). لاورینس اسبورن کاردی چې د ژبې د اصالت لپاره په ماشومانو باندې د فرعون سمیتیکاس⁸⁹ بوګونکی تجربه، نن سبا یوازې هغه څوک زغملای شی چې «د جوزیف مینګیلی ضمیر» ولری.⁹⁰

” Yet only someone with the conscience of a Josef Mengele would carry out such an experiment.” (Lawrence Osborne, ”A Linguistic Big Bang”, New York Times, October 24, 1999, Sunday, Late Edition. Electronic version (May 5, 2008), <http://www.indiana.edu/~langacq/E/05/Nicaragua.htm>

ډاکټر جوزیف مینګیلی (۱۹۱۱-۱۹۷۹) په جرمني کې د ادولف هیتلر په مهال د اوشوویتخ په اجبارتون کې⁹¹ په بند یانو، په ځانګړې توګه په غبرګونو⁹² طبی تجربې کولې. پوهانده فیلیشا اکرم په لیکوال لاورینس اسبورن هم ټونګه وهی چې متأسفانه د پوهاندی جودې کیګل په ضمیر یې نیوکه نه ده کړې.

د فلسفې پوهانده فیلیشا اکرم لیکي چې که د ژبپوهنې پوهاندی جودې کیګل⁹³ په نیکاراګوا کې دخپل تجربوی ښوونځی ګڼو ماشومانو او تنکو ځوانانو ته دامریکي علامت ژبه⁹⁴ ورښودلای وای، هغوی به دنور وګڼوسره د راشی درشی یانی مراودې وسیله درلودلای. په دې ډول د پوهاندی فیلیشا اکرم په وینا د ژبپوهاندی جودې کیګل لکه چې «ښکاری» د ذکر شوو ګڼو «د بریالیتوب امکانونه شنډ کړل».⁹⁵

ژبپوهاندی جودې کیګل⁹⁶ نه غوښتل چې د نیکاراګوا په تجربوی ښوونځی⁹⁷ کې « اصلی بومی ژبه شنډه » کړی.⁹⁸

دامریکي نامتو ژبپوهاند نوام چامسکی⁹⁹ هم دنیکاراګوا تجربه یوه اثتنایي «طبیعی» تجربه وګڼله.¹⁰⁰

⁸⁸ - Osborne

⁸⁹ - Psammeticus

⁹⁰ - Nazi concentration Camp Auschwitz

⁹¹ - twins

⁹¹ - Kegel

⁹⁴ - American sign language

⁹⁵ - «Evidently, She(linguist Judy Kegel) would rather kill the life prospects of these (deaf) children, by leaving them unable to communicate with the outside world.» Brown university philosophy professor, Felicia Ackerman.

« A linguistic Big Bang » published November 28, 1999 (New York times, Thursday, May 8, 2008).

⁹⁶ - Kegel

⁹⁷ - Bluefields

⁹⁸ - « we do not want to kill indigenous language.» quoted in Lawrence Osborne, op.cit., p.5 of 8.

دپوهاندی جودی کیگل په ویناکی (چی د «اصلی بومی ژبې» وژل یی نه غوښتل) مودراتکلووچی د راشی د راشی په
کچه ژبه په پیژاند (هویت) کی هم غټ اهمیت لری؟! ۳۱ می ۲۰۰۸ زکال زیرکیار د زرخیو ښار، کلیفورنیا، امریکا

⁹⁹ - Chomsky

¹⁰⁰ - (a remarkable natural experiment), quoted in ibid., p.7 of 8

د ځواب کاریکاتور: د ژبې د منشا بحث ولې تم شو؟

ما (زیرکیار) یوه میاشت وړاندې (۳۱ می ۲۰۰۸ زیز) د خپلې یوې لیکنې («ژبه له کومه راغله؟») لاسي نسخه بشپړه کړه او په همغه شپه مې جناب ډاکتر عبدالصمد حامد ته ورفکس کړه. په دغه لیکنه کې مې لیکلې ووچې له نن نه یو سل دوه څلویښت (۱۴۲) کلونه وړاندې په (۱۸۲۲ زکال) کې، په پاریس کې د ژبپوهنې ټولنې د ژبې د منشا په اکله بحثونه منع کړل. مشرپوه ډاکتر حامد رانه د جون په لومړۍ نیټه پوښتنه وکړه چې ذکرشوی ټولنې ولې د ژبې د منشا په اکله د بحثونو د پرته وټرله؟ دغې پوښتنې ته ځواب د همدې لیکنې چورلیز (محور) جوړ کړی دی.

یو امریکایی ټولنپوه لیکلی ووچې څیړونکي (محقق، ریسرچر) او جنایي پولیس د خپلو پلټنو لپاره لږ وډیر یوشان گامونه پورته کوي. ما د ځواب د میندلو لپاره د اسی لار غوره کړه چې د نولسمې (۱۹) پیړۍ په گاونډیو پیړیو کې د ژبې د منشا په اکله بحثونو ته غوږ ونیسم او بیا پخپله په نولسمه پیړۍ کې فکري او بنسټونه راوگرځم.

«ډیر پخوا انسانانو، ژوو او پیریانو¹⁰¹ ټول به یوشان راشه دارشه کوله. بیا یوڅه پېښ شول. وروسته له دې انسانان مجبور شول چې دیو بل سره په بیلابیلو ژبو وغږېږي. خو هغوی هغه «پخوانی ژبه» په خوبونو کې او د پیریانو او ژوو سره په راشه دارشه کې وساتله.»¹⁰²

دا هغه افسانه ده چې د چاییني¹⁰³ په نوم امریکایی سورپوټکوله یوې قبیلې نه راپاتې ده، اولوستونکو ته د دې مجال ورکوي چې د ژبې د بحث د ژورتیا خوند وڅکي او د ژبې د رموزو څنډه په کتارو کې پاپي واخلې. چاییني سورپوټکي اصلاً د امریکې په هغو سیمو کې استوگن وو استوگن ووچې اوس ورته کالرادو او ویامینګ ویل کېږي. وروسته له دې چې هغوی له خپل اصلي ټاټوبي نه په نولسمه (۱۹) پیړۍ کې وشړل شول، په مونتانا او

¹⁰¹ - spirits

¹⁰² - Long ago, men and animals and spirits all communicated in same way. Then something happened. After That, men had to speak to each other in different languages. But they retained (The old language) in dreams, and in communicating with spirits and animals.» Quoted in Danny K. Alford, «The origin of speech in a Deep Structure of Psi», phoenix: Ne Directions in the study of man, volume 2, No.2, fall/Winter 1978, electronic version, pages, (June 2, 2008)

¹⁰³ - Cheynne

او کلاهما ایالتونو کی بی واپول. لیکوال الفورد¹⁰⁴ په خپله پورتنی لیکنه کی کارې چې دغه افسانه یی له جی ینگ بله هیندرسن¹⁰⁵ نه اوریدلی وه چې په برکلی کی د کلفورنیا په پوهنتون (یو.سی.بی) کی د بومی امریکایی مطالعاتو پوهندوی و. پخپله الفورد چې په پورتنی پوهنتون کی په ژبپوهنه کې نږدې ډاکټر پوهیدونکی¹⁰⁶ و، د ډاکټری څه د پاسه درې کلن تیزس یې په شعور کی د وینا او واټن پوهنې¹⁰⁷ (ذهنی ارتباط، دوراگاهی) په ژورو اړیکو راخرخیده. واټن پوهنې یا ذهني ارتباط ته د مانا جریان¹⁰⁸ ویلی شو چې بی له وینا چلیږي. یانی واټن پوهنه هغه مفاهمه ده یا هغه ذهني اړیکتیا ده چې واټن (فاصله) او وینا¹⁰⁹ پکې نه دی شامل.

د سورپوټکو په قبیلوی پوهه کی د هغه واقعیت تصور غلی شوی دی چې لوستونکي د بن جمین لی وورف¹¹⁰ گڼی (فرضی، هیپاتیزس) ته بدرگه کولی شی او هغوی ته له «عدن باغ» نه د لومړي انسان (ادم بابا) دویتلو او «د بابل برج» د ناکامید لو انجیلی کیسی ورپه زړه کولای شی؟! بن جمین لی وورف (۱۸۹۷-۱۹۴۱ زکال)¹¹¹ د شلمی پیړی په لومړی نیمایی کی هغه وتلی امریکایی ژبپوه و چې گڼی (فرضی) یې په شلمه پیړی کی د ژبپوهنې د بحثونو دیره توده ساتلی وه. د بن جمین وورف په اند، هغه ډول چې انسانان غږیږي د هغه په فکر اغیزی اچوی، یعنی د ژبی جوړښت¹¹² د انسان پوهه (ادراک)¹¹³ داغیزی لاندی نیسی.

په بله وینا په یوه کلتور کی د ژبی جوړښت ټاکي چې همغه کلتور دی نړی څنگه وویښي. په ساده وینا، د انسان نړی لید¹¹⁴ د هغه د ژبی په جوړښت کی غلی شوی دی. د بن جمین وورف مهم اثر د هغه له مړینې (۱۹۴۱ زکال) نه وروسته په (۱۹۵۲ زکال) کی په دی سرلیک خپور شو: ژبه، فکر او واقعیت (۱۹۵۲ او بیا ۱۹۶۴ زکال):¹¹⁵

پوهاند جان بیسل کارول (۱۹۱۲ تر ۲۰۰۳ زکال) امریکایی تربیوی ساه پوه، څیړونکی او ژبپوه وه. دغه شان ولولی د پوهاند پیتر رالینس اثر:¹¹⁶

¹⁰⁴ - Alford

¹⁰⁵ - J. Youngblood Henderson

¹⁰⁶ - pre – doctor student

¹⁰⁷ - telepathy

¹⁰⁸ - flow of meaning

¹⁰⁹ - Speech

¹¹⁰ - whorf

¹¹¹ - Benjamin Lee Whorf

¹¹² - Structure

¹¹³ - cognition

¹¹⁴ - world view

¹¹⁵ - John Bissel Carrol (ed), (1956), Language, Thought and Reality: Selected Writing of Benjamin Lee Whorf .

Cambridge, Mass.: Massachusetts Institute of Technology, paperback, 1964

¹¹⁶ - Peter c. Rollins, Benjamin Lee whorf: Lost Generation theories of mind, language, and religion. Ann Arbor,

Mich.: Popular Culture Association, university microfilm international, 1980, pp. X+91

پیتر الینس دانگریزی او امریکایی فلمی مطالعات پوهاند، او فلم جوړوونکی و. اوس متقاعد پوهاند دی. بن جمین لی ووروف دخپلی مړینې پورې (۱۹۴۱ ز کال) هغه ټکر کړولی و چې په (۱۹۲۰ لسیزه او ۱۹۳۰ لسیزه) کې د علم او دین ترمنځ چلیده. داسې بریښي چې دغه عالم به د دین او علم په همسازی او انډولتوب کې لگیا وه. لویډیزد خپلو ژبو د جوړښت په مټ په علم او ټکنالوجی (د علم په استعمال) کې سترگامونه پورته کړي دي. ددی په مقابل کې امریکایی سوپوټکود واقعیت دروحي عناصر ورسره راشه درشه (کمونیکشن) لرله ځکه چې هغوی په خپلو ژبو کې د ځانګړي غیر لویډیز استعداد خاوندان وو. نوموړي عالم په دی عقیده و چې هسک څښتن په کایناتو کې ځانګړي مقام لري. بن جمین لی ووروف په خپل فکر کې پروت تشنچ په دی ډول ارام کړ چې د لویډیز فکر په محدودیت رڼا واچوي.

بن جمین لی ووروف د فیلسوفانو په هغه اوږده لړۍ کې ولاړ دی چې له جرمني ایمانوئل کنت¹¹⁷ (۱۷۲۴ تر ۱۸۰۴ ز کلونه) نه تر امریکایی رالف والدو ایمرسن¹¹⁸ (۱۸۰۳ تر ۱۸۸۲) ... تر امریکایی ویلیم جیمس¹¹⁹ (۱۸۴۲ تر ۱۹۱۰ ز کلونه) پورې ټولوسا، الهام (شهود)¹²⁰ ته اهمیت ورکاوه.

په بن جمین لی ووروف باندې په غټه کچه دوه خدای پوهیدونکو او عارفانو¹²¹ اغیز کړی و: یو یې فرانسوی انتوان فبري دی اولیویت¹²² (۱۷۴۷ تر ۱۸۲۵) و، او دوه یې جرمني مکس میولر¹²³ (۱۸۲۳ تر ۱۹۰۰) و. مکس میولر هغه نامتوختیز پوه و چې د سانسکریت، لغت پوهنې (فیلالوجی)، او د هندو دینونو سره یې ځانګړي علاقمندی لرله. دی په مقایسوي ژبه، دین او افسانه پوهنه¹²⁴ کې د غټ لاس خاوند و. فرانسوی فبري دی اولیویت لیکوال، شاعر او غږ ساز (کمپوزر) و. دهغه انجیلی او فلسفوي تفسیر پوهنې¹²⁵ په ډیرو پټ ګرانو¹²⁶ (مخفی ګرانو، سری ګرانو) اغیز لاره. هغه هڅه وکړه چې د زاړه انجیل (تورات) لومړي سپاره¹²⁷ (پیل، خلقت، منشا) په یو بل ډول تفسیر کړي. دغه تفسیر په دې مفکوره ولاړ و چې د عبري (یهودی) ژبې پټي (الفبا) او د لرغوني مصر تصویري حروف¹²⁸ د یو بل سره اړیکمن دي.

117 - kant

118 - Emerson

119 - James

120 - Spirat and intuition

121 - theosophists

122 - Antoine Fabre d'Olivet

123 - Friedrich Max Muller

124 - mythology

125 - hermeneutics

126 - Occultists

127 - Genesis

128 - hieroglyphs

بنایی له دی امله به فابری دې اولیویت دفرانسوی واکمن ناپلیون بوناپارت (۱۷۲۹ تر ۱۸۲۱ زکلو نو) له خوا «غیری شخص» (خوشی سړی) ¹²⁹ گڼل شوی وی او د عیسویانو مشرپاپ ¹³⁰ به هم محکوم کړی وي. د جرمن فیلسوف ایمانوئل کنت ¹³¹ غټه پوښتنه دا وه چې «موږ په څه پوهیدلی شو؟» ساده ځواب یې دا دی چې موږ پوهه دریاښاتو او د طبیعی تجربوی نړۍ په پوهه لنډه شوی ده. کنت وایی چې د اناشونی ده چې خپله پوهه د حد سی ماورای طبیعت علومو ¹³² خورا حساس قلمرو ته وروغځو او غیر تجربی، شهودی پوهی ته ورورسیږو. د ایمانوئل کنت د الهیات-متمرکزی مفکوری د څیړنې لپاره وویښی: ¹³³

کنت «د ختیز سپیڅلی کتابونه» راوویستلی وو چې بیلابیلو ختیزو عالمانو ژباړلی وو، او بیا فریدریش مکس میولر ¹³⁴ روویستلی وو.

پوهاند بیمال کریشنا ماتیلال (۱۹۳۵ تر ۱۹۹۱ زکلو نو) د لرغونې هندي-ساسکریتی فلسفې او معرفت پوهنې (ایپیستیمالوجی) یوه وتلی علمی کوپړی وه، او لیکنی یې «زړی نړۍ ته نوی سفرونه» وو. دهغه وروستنی خپور شوی اثر داو: (لفظ او نړۍ). ¹³⁵

د اتلسمې پېړۍ په پای کی، د ایمانوئل کنت لاندینی لیکنه را ووتله: «دین یواځی د عقل د بریدو نوپه دننه کی»، ¹³⁶ ۱۷۹۳ زکال.

ددی لیکنی له امله یو حکومتی فرمان را ووت چې د دین په اکله دی له نورو څیرونو لاس واخیستل شی. په دی سرلیک «ژبه، فکر او واقعیت» ¹³⁷ د بن جمین وروستنی لیکنه ¹³⁸ په (تیو سوفیست) نومې څېړونه کې خپره شوه. هلته یې هڅه کړې وه چې د ژبپوهنې الفاظ د هندي درویش ګری (تصوف، عرفان) د مقولو سره پيوند کړی (رالینس،

¹²⁹ -non - person

¹³⁰ -Pope

¹³¹ - Kant

¹³² - speculative metaphysics

¹³³ -«kant's theocentric metaphysics», by Stephen palmquist. <stevepq@hkbu.edu.hk>, (june 19, 2008)

¹³⁴ -Sacred Books of the East. Traslated by various oriental scholars and edited by Max Mueller (Oxford: Clarendon Press, 1879 – 1910), 50 volumes.

¹³⁵ - Bimal K.Matilal, the word and the world.

Delhi and New York: Oxford university press, 1990, pp,ix+189. The collected Essays of Bimal Krishna Matilal. Two volumes. Edited by Jonardon Ganer, New Delhi: Oxford university press, 2002

¹³⁶ -Religion innerhalb der Grenze der blossen Vernunft, 1793, translation Religion within the Limits of Reason Alone.

¹³⁷ - language, mind and Reality

¹³⁸ - Theosophist

۱۹۸۰ زکال، مخ ۸۱). د بن جمین ووروف په اند یوگا¹³⁹ شعور ارتولی اورو کولی شی. که څه هم علم د بن جمین ووروف لپاره یو لوبښی (وسيله) وه، نوموړی په هغو تکاملي نظریو کې شک لاره چې مروجو دیني ارزښتونو ته یې بلنه (چلنج) ورکوله. په بله وینا: بن جمین ووروف همسا زي او غبرگون لټاوه، نه بیلتون. د پوهاند پیتیرالینس¹⁴⁰ په اند، اصلاً کیمیاګر بن جمین ووروف ژبپوهنی ته کډوال شو په دې هڅه چې که د محرمانه او عارفانه پوهنو¹⁴¹ له کړکې نه د کایناتو قواعد وویښي (رالینس، ۱۹۸۰، مخ ۸۳). دغه شان ولولې¹⁴² د شلمې پیړۍ په لومړۍ نیمایۍ کې وتلی کیمیاګر ژبپوه بن جمین لی ووروف، د ژبپوهنې سره د (۱۹) پیړۍ د مفکرینو د اثارو له لارې مخامخ شوی و، او د ژبې سره پخپله د دغو مفکرینو علاقه مندی «واضحاً» په دین راتا ویدله¹⁴³.

خوپه نولسمه پیړۍ کې کینې گرو انقلابی مفکورو هم زور وموند. د «کمونیزم»¹⁴⁴ ټکي له نن نه یو سل اته شپيته (۱۲۸) کلونه وړاندې په (۱۸۴۰ زکال) کې داروپا په سیاسي اصطلاحاتو کې ورننوت. درې-څلور کلونه وروسته کارل مارکس (۱۸۱۸-۱۸۸۳ زکلونه)¹⁴⁵ دین «د خلکو اپین»¹⁴⁶ وگاڼه.¹⁴⁷

فرانسوی پیړۍ جوزیف پرودو¹⁴⁸ (۱۸۰۹ تر ۱۸۲۵ زکلونه) چې انارشیست¹⁴⁹ او یوتوپیان¹⁵⁰ سوشلیست و، هېڅ ډول قدرت، نظام او ملکیت یې نشو زغملای. هغه هم په دین ډیر کلکې ټونګې ووهلې او د ډیرو سپوروستو غوغشی یې پری وورول: «خداي حماقت دی او ډارنتوب، خداي دوه مختوب (تزویر) دی او دروغجنی، خداي استبداد دی او غربت، خداي شریر دی، تر هغه چې انسان محرابونو ته سرو نه ټیټوی، بشریت به لعنتی پاتی وی.

¹³⁹ -yoga

¹⁴⁰ - Rollins

¹⁴¹ - Esoteric Knowledge

¹⁴² - (Peter C. Rollins, «The Whorf Hypothesis as a critique of western science and Technology» in American Quarterly, vol.24, No. 5, December 1972, pp.563-583. Pulished by the Johns Hopkins university press, electronic version, (June 12, 2008) , <http://www.jstor.org/pss/2711660>

¹⁴³ - Whorf's first exposure to the study of language was through works of 19th century theorists whose interests in language were patently religious. Throughout his subsequent work in linguistics, Whorf may have refined -but he never repudiated- the ideas of the 19th century pioneer linguists who introduced him to the subject.) Peter C. Rolling, 1980, quoted by Danny K.H. Alford, op.cit,p.4.

¹⁴⁴ - Communism

¹⁴⁵ - Karl Marx

¹⁴⁶ - The opium of the people

¹⁴⁷ - Karl Marx, critique of Hegel's philosophy of law (1843-1844), Introduction.

¹⁴⁸ - Proudhon

¹⁴⁹ - Anarchist

¹⁵⁰ - Utopian

د پاچا هانو اور و حانیا نومر بی به وی»¹⁵¹

په روم کی پاپ (د عیسویانو دینی مشر) په گړندی او کلک ډول کمونیزم «ملعون» و گناهه ځکه چی ټول نظام «په بل مخ اړوی»¹⁵²:

د نولسمی زیږی پیړی په نیمایی کی د (۱۸۴۸ ز کال) په فبوری کی کارل مارکس اود هغه پانگه وال اوفکری ملگری فریدرینس اینگلز¹⁵³ (۱۸۲۰ تر ۱۸۹۵ ز کلونه) «کمونیستی اعلامیه»¹⁵⁴ خپره کړه چی د سړیزی لومړی جمله بی د اسی پیل شوی ده: «د کمیونیزم واهمی» یورپ نیولی دی. په دوهمه جمله کی بی راغلی دی: «ز اړه یورپ ټولو قدرتونو یوه سپیڅلی ټلواله جوړه کړی ده چی دغه واهمه»¹⁵⁵ ورنه وباسی: پاپ اوتزار، میتونینس او گیزو، فرانسوی افراطیان او جرمنی پولیسی مخبران» شهزاده میترنینس¹⁵⁶ (۱۷۷۳-۱۸۵۹) د اتریش واکمالي (دولتدار) او دیپلومات وه. د هغه کورد (۱۸۴۸) په پاڅون کی وسوځیده، او پخپله وتښتیده. فرانسوا گیزو¹⁵⁷ (۱۷۸۷-۱۸۷۴) فرانسوی مورخ او کلک ښیگری¹⁵⁸ واکمالي و، او هغه مهال چی د فرانس د بهرنیو چارو وزیر و، کارل مارکس بی په زیږ کال ۱۸۴۵ کی د فرانسو څخه وشاړه.

د کمونیستی مانیفیسټ (اعلامی) نه یولس (۱۱) کلونه وروسته په زیږ کال ۱۸۵۹ کی د برتانوی عالم چارلز ډاروین¹⁵⁹ (۱۸۰۹-۱۸۸۲) کتاب راووت، په دی سرلیک: «د نوع پیل».

په دی کتاب کی ډاروین طبعی نړی د اسی انځور کړی ده چی په بی پای مبارزه کی لگیاده. په هغه مبارزه کی چی قوی پکی ژوندی پاتی کیږی،¹⁶⁰ دې کتاب ته د کارل مارکس خوله گوږی گوږی شوه. کارل مارکس خپل یو ملگری فردینانت لاسال¹⁶¹ (۱۸۲۵-۱۸۲۴) ته د (۱۸۲۱) په جنوری کی لیکي: «د ډاروین کتاب ډیر مهم دی او د طبعی علومو دیو بنسټ په څیر په تاریخ کی د طبقاتی پرخنگ»¹⁶² لپاره گټور دی.» د ډاروین د کتاب د لوستلو سره جوخت،

¹⁵¹ - ...The slave of kings and priests pierre-Joseph Proudhon, Economic contradictions (1846), vol.1, p.384.

¹⁵² - “ The execrable doctrine called communism....is wholly contrary to natural law itself; nor could it establish itself without turning upside – down all rights, all interests, the essence of property, and society itself.” Pope Pius IX, Qui Pluribus (encydical), 9 Nov. 1864. For the above three quotations see: History of quotations. M.S. Cohen and John Major – London: Cassell/Orion 2006, p.549, no. 4 - 6

¹⁵³ - Friedrich Engels

¹⁵⁴ - Communist Manifesto

¹⁵⁵ - Spectre

¹⁵⁶ - Metternich

¹⁵⁷ - Guizot

¹⁵⁸ - Right - Wing

¹⁵⁹ - Darwin

¹⁶⁰ - The Origin of species

¹⁶¹ - survival of the fittest

¹⁶² - Lassalle

¹⁶³ - Class struggle

کارل مارکس خپل غټ علمی ملگری فریدرینس اینگلز¹⁶⁴ ته هم د چارلز داروین د لیاقت په اکله ولیکل: «دا د کلک پام وړده»¹⁶⁵ چی داروین د نباتاتو او ژوو په منځ کی څنگه خپله انگریزی ټولنه پیژنی چی د کار په ویش، سیالی، دنو و بازارونو په رامنځته کولو، اختراعونو او د ژوند لپاره په ملتو زی مبارزه چلیږی» د ټامس رابرت ملتوز¹⁶⁶ (۱۷۲۲ تر ۱۸۳۴) برتانوی اقتصاد پوه وه. ملتوز خپل مهم اثر په دی سرلیک راوویست¹⁶⁷ په دی کتاب کی ملتوز په اقتصاد کی پرمختیا باندی د نفوسو د ګړندی زیاتیدلو اغیز د بحث لاندی نیولی دی. د چارلز داروین د کتاب په اکله د کارل مارکس د اقتباساتو لپاره ولولی (هیستری آف کوویشنز)¹⁶⁸. په نیولیفټ رویو¹⁶⁹ کی د والتینو ګیراتانا¹⁷⁰ د ویناله مخی چی د مارکس او اینگلز په غورو اثارو (لندن ۱۹۷۸، ۴۳۵ مخ) بی حواله ورکړی ده، فریدرینس اینگلز «دلومړی ځل لپاره د خپل ستر متوفی ملگری (کارل مارکس) نوم د چارلز داروین دنوم سره ورغبرګ کړی». فریدرینس اینگلز خپل ملگری مارکس د داروین سره داسی پرتله کړی و: «لکه څنگه چی داروین د عضوی طبیعت د پرمختیا قوانین و میندل، همغهسی مارکس د بشری تاریخ د پرمختیا قوانین و میندل» ولولی¹⁷¹.

فریدرینس اینگلز دغه مطلب په خپله هغه سريزه کی هم تکرار کړی دی چی په ۱۸۸۸ کی بی د «کمونیستی مانیفیسټ» (اعلامی) په انگریزه ژباړه لیکلی وه. چارلز داروین د انسان د وینا او د مرغیو او بیوزو ګانو د غږونو ورته والی ته هم ګوته نیولی وه، او داسی فکری کاوه چی ژبی «په سوکه او غیر شعوری ډول د بیرو ګامونو یو اسطه پرمختیا کړی ده»¹⁷².

چارلز داروین، د انسان نژاد، امهیرست، نیویارک، ۱۹۹۸. داروین خپل دغه کتاب په زیرکال ۱۸۷۱ کی راویستلی و او په هغه کی بی دخپل لومړی کتاب (۱۸۵۹) په کچه ژبی ته دیر زیات پام کړی و. داروین په اند، د انسانانو او نورو ژوو تر منځ توپیر د انسان په دی ظرفیت کی پروت دی چی غږونه په مفکوری سره ترکیبولی شی، او دغه غښتلتیا بی د لوړ فکر ښکارندوی ده.

¹⁶⁴ - Engels

¹⁶⁵ - Remarkable

¹⁶⁶ - Malthus

¹⁶⁷ - Thomas Malthus, Essay on the principle of population (1798).

¹⁶⁸ - History in Quotations, p.565, no.4

¹⁶⁹ - New Left Review

¹⁷⁰ - Gerratana

¹⁷¹ - Leon P. Baradet, Political Ideologies: Their Origin and impact. Prentice- Hall, 1979, p. 151, Alfred de Grazia, «The Burning of troy», Marx, Engels & Darwin, electronic version, 10 pages, (June 2, 2008)

¹⁷² - « Slowly and uncsciously....by many steps» quoted by Christine Kenneauy, the first word: Search for origins of language New York: Viking, 2007, p.21

from the Chales Darwin, the Descent of Man. Amherst, New York: Prometheus Books, 1998, p.89

ڊاڪٽر مارتين لوٽرڪينگ¹⁷³ (۱۹۲۹-۱۹۲۸) په امريڪه كي هغه روڼ اندي دینی اوروحانی شخصیت وچی له بل هرچانه زیات یی خپل دین دخپلی ټولنی دسمولو لپاره وکاراوه. ڊاڪټر کينگ په امريڪه كي دتوريو ټکو مشر، روښان ضميره مبلغ، اود مدنی حقوقو دبی تشدد په پرځنگ وتلی لارښودو. ڊاڪټر کينگ شپږ پنځوس (۵۲) کاله وړاندي په خپله تحصیلي دوره كي يوه لنډه لیکنه کښلی وه (می - جولای ۱۹۵۲)، په دی سرلیک: دازموینی ځوابونه، دنوی فلسفی تاریخ¹⁷⁴

ددغی لیکنی دسرلیک دوهمه برخه (دنوی فلسفی تاریخ) ددرسی کورس موضوع وه. ډاڪټر کينگ کاري: «لکه څنگه چی هامبلین تشریحوی، د فلسفی محدودیت د الهیاتو مشروعیت دی»¹⁷⁵ محصل کينگ په کارل مارکس نیوکه کوی چی په «چابکه جبرگری»¹⁷⁶ زور اچوی او په دی ډول ازادی له منځه وړی. ددرسی کورس موضوع (دنوی فلسفی تاریخ)، محصل کينگ ته ددی چانس ورکړ چی ددغه کورس دپای سره جوخت، په اتلانتا ایالت كي په ایبی نیزر کلیسا كي¹⁷⁷ خپل وعظ ته چمتوشی، په دی سرلیک: «عیسویت ته دکمونیزم بلنه»¹⁷⁸ محصل مارتین لوټرکينگ څلور (۴) لاملونو ته ګوته نیسی چی ولی دچارلز ډاروین نظریی دټولنی غضب راوپاراوه. ۱. دچارلز ډاروین نظریه دبشر دنوعی دثبات په اګله درواجی تفکر سره ټکر لری. ۲. دډاروین نظریه دهغه چا سره په ټکر كي راځی چی د انجیل په یوه تحت اللفظی کیسه باور لری (بنایي کينگ دلته په زاړه انجیل كي¹⁷⁹ په تورات كي لومړی سپاری ته ګوته نیسی چی جېنېزيس = پیل یا خلقت نومیري). ۳. دډاروین نظریه پای پوهنه¹⁸⁰ یانی پایان شناسی له کایناتونه شری. ۴. دډاروین نظریه دانسان مقام راتیتوی. په لنډ ډول: دډاروین نظریه دتاریخ په یوه نګه (خالصه) خاورینه مفکوره ولاړه ده اود علومو اودین ترمنځ جګړه راپاروی، نه دعقیدي او علم په منځ كي همسازي. برېښنا یزه چینه ولولئ¹⁸¹ ددینی قدرتمندانو اود مدعیانو له ویری، فرانسوی عالم ژان ژاک روسو هم دژبی دمنشأ په اړوند كي دتکاملی پرمختیا په خوا كي په زاړه انجیل (تورات) كي دژبی دخلقت¹⁸² بحث ته هم غوړ نیولی دی، او په دی ډول یی له دینه ډډه کړی ده چی په دغه موضوع كي ددین او علم ترمنځ تربګنی او ګوندی ته لاره پرانیزي

¹⁷³ - Martin Luter King

¹⁷⁴ - Examination Answers, History of recent philosophy

¹⁷⁵ - The Limitation of philosophy is the justification of the theology

¹⁷⁶ - rig(g)ed determinism

¹⁷⁷ - Ebenezer Baptist church

¹⁷⁸ - The challenge of communism to christianity

¹⁷⁹ - Genesis

¹⁸⁰ Teleology

¹⁸¹ -< http://www.stanford.edu/group/king/publications/papers/vo12/520705-Examination_answer> (June 2, 2008)

¹⁸² - Creation

په اتلسمه زیزه پیری کی فراسوی فیلسوف ژان ژاک روسو¹⁸³ (۱۷۱۲-۱۷۸۷) هم په خپل پیرکی د ژبی د تکاملی پرمختیا په بحث کی یو، وتلی استازی و. که څه هم هغه یو سیاسي متفکرو، بنایسته بڼه انداز وخت یی د ژبی د منشأ په لټه لگولی و، او هغه په دی فکر کی ډوب شو چی انسانان مخکی د ژبی له زده کړی نه څه ډول وو. روسوپه خپله لیکنه کی چی د ژبی د منشأ په بحث راچاپیره ده، خپل دریغ څرگند کړی دی:¹⁸⁴

ژان ژاک روسیو لرغونی ځنگل انځور کړی دی چی انسانان پکی اخواد یخو اگریځی. کله چی نارینه او ښځی دیوبل سره مخامخ شی، خپلی جنسی اړتیاوی پوره کوی او بیا هریو خپله لاره نیسی. میندی او زوزات ځانونه له یوه بله په گړندی ډول خلاصوی، بیا خپله لاروهی، او یوبل نه پیژنی. کله چی دغه لاروی او منزوی انسانان دیوبل سره په راشه درشه کی شول، زږی کوکی به یی ویستلې چی له ژوونه یی زده کړی وې. څیری پینښی به یی هم کارولی. وروسته له دی چی انسانانو پیری کوکی (چیغی) او څیری پینښی زده کړی، لومړی الفاظ یی راویستل.

ژان ژاک روسوپه دی اندوچی ژبه اصلاً د بحران اوافت په مهال راووتله¹⁸⁵

ددی لپاره چی د دینی قدرتمندانو او مدعیانو له شورماشور او تاوتریخوالی نه ځان لیری وساتی، ژان ژاک روسو داسی دریغ هم ومانه چی لومړی ژبه د هسک څښتن لخوا دم (ع) ته ورکړل شوی وه. یانی ژان ژاک روسو د خلقت¹⁸⁶ او تکاملی

پرمختیا په نریورسیو پایی واخیستلی. ولولی د پوهاندی جین اتچیسن کتاب: د وینا زړی: د ژبی منشأ او تکامل، کیمبریج: کانتو، ۲۰۰۰، مخ: ۲¹⁸⁷

دیهودانو په سپیڅلی کتاب تورات یا زاړه انجیل کی لومړی سپاره «جینپسيز»¹⁸⁸ نومیری چی په خلقت (پیل، منشأ) یی ژباړلی شو. په انجیل کی بشری ژوند د اپیکوپه څیرپیل کیږی. هسک څښتن¹⁸⁹ انسان له خاوری نه جوړ کړ، ژوند یی پکی ورپوکه، او بیایی د عدن باغ¹⁹⁰ ته ورننویست. په تورات کی د عدن باغ په زمکه کی پروت ښودل شوی دی چی څلور سیندونه پکی بهیدل: دجله، فرات او دوه نور. له دینه سړی داسی پوهیدلی شی چی عدن باغ په اوسنی

¹⁸³ - Rousseau

¹⁸⁴ - Essay on the origin of language

¹⁸⁵ - «Man's first language is.....the cry of nature.... Wrested from him only by a sort of instinct on urgent occasions, to implore for help in great dangers or relief in violent ills.» Rousseau quoted by Kenneally, op. cit, pp.17 – 18, prologue, from J.J. Rousseau, Victor Gourevich, The first and Second Discours together with the replies to critics and essay on the origin of languages. New York: Harper Collins, 1990.

¹⁸⁶ - Creation

¹⁸⁷ - Jean Aitchison, the seeds of speech: language origin and Evolution. Cambridge, England: Conto, 2000, p.6

¹⁸⁸ - Genesis

¹⁸⁹ - The Lord

¹⁹⁰ - Garden of Eden

جنوبی عراق کی یانی پہ لرغونی میزوپوتامیا¹⁹¹ کی پروت و. د عدن باغ پہ منخ کی دوه ونی ولاری وی: دیوی نوم و «د ژوند ونه»¹⁹² اود و همه بی «دنبه اوبد دیوهی ونه»¹⁹³ نو مید له

هسک خبستن ادم (ع)¹⁹⁴ (لومړی سړی) په نږدی ټولوازا دیوونازاوه، اوموظف بی کرچی عدن باغ سمبال کړی اوپه ژوواوالتونکونو مو نه کیردی. خو هسک خبستن ادم (ع) له دینه منع کړچی ددوهمی ونی، یانی «دنبه اوبد دیوهی له ونی» نه دی میوه و خوری. ادم (ع) ځانله و. هسک خبستن نه غوښتل چی سړی دی ځانله وی. له دی امله بی ادم (ع) خویالی کړ، اود هغه له اړخ (بنایی پوښتی) نه بی ښځه خلق کړه چی¹⁹⁵ حوایی نوم و. په عدم باغ کی لومړی سړی اولومړئ ښځی، یانی ادم (ع) اوبی بی حوا «دواړو لغړ ژوند» کاوه. بی له دی چی وشرمیرې.¹⁹⁶

په دی ایت کی له غوښی¹⁹⁷ نه سړی وجود او نفس پوهیدلی شی. دلته د «یو وجود کیدنی» یا «یو روح کیدنی»¹⁹⁸ مطلب دپام وړدی: که څه هم پخپله ادم (ع) اوبی بی حواموراوپلارنرلر، له دوه ونه دیوه وجود کیدنی یاروح کیدنی مطلب په تورات کی خوندی شوی دی. د ژبپوهنی له نظره دغه ډول مجرده مفکوره¹⁹⁹ ارزښتمنه ده. ادم (ع) اوبی بی حوادواړه لغړ وو:²⁰⁰

ادم (ع) خپله میرمن بی بی حوا²⁰¹ کڼله ځکه چی هغه «د ټول ژوند مور وه»:²⁰²

د زاړه انجیل (تورات) په خلقت²⁰³ نومی لومړی سپاره کی دشیطان ټکی نه دی راغلی. خوداسی بریښی چی شیطان دمار²⁰⁴ په شکل بی بی حواتیرویستلی وه. اوبیاد هغی د تیروتنی له لاری بی میره ادم (ع) هم دشیطان په لوموکی ونښت. په نوی انجیل کی، یانی دعیسویانو په سپیڅلی کتاب²⁰⁵ کی «لرغونی مار»²⁰⁶ ته دشیطان اوپلید روح په نوم

¹⁹¹ - Mesopotamia

¹⁹² - The tree of life

¹⁹³ - The tree of knowledge of GOOD and Evil

¹⁹⁴ - Adam

¹⁹⁵ - Eve

¹⁹⁶ - « Therefore a man shall leave his father and mother and be joined to his wife, and they shall become one flesh.» (Genesis 2: 24) .

¹⁹⁷ - flesh

¹⁹⁸ - Become one flesh

¹⁹⁹ - Abstract idea

²⁰⁰ - « And they were both naked, the man and his wife, and were not ashamed. » (Genesis 2: 25)

²⁰¹ - Eve

²⁰² - « And Adam called his wifes name Eve, because she was the mother of all living. » (Genesis 3: 20).

²⁰³ - Genesis

²⁰⁴ - Serpent

²⁰⁵ - New Testament

²⁰⁶ - Serpent

گوته نیول شوی ده. ولولی: ²⁰⁷نوی انجیل، وحی، ۲۰:۲ دتورات په خلقت نومی سپاره کی دغه مار «دیرمکار خناور»²⁰⁸ گیل شوی دی: ²⁰⁹

په دی ډول دغه چالاک، و سوسه گراو غولونکي مارتې شیطان. مار ²¹⁰ ویلی شو. شیطان - مار په ماهرانه ژبه بی بی حوا و غولوله چی د عدن باغ له دوهمی ونی نه، یانی «دنبه او بددپوهی له ونی» نه میوه و خوری. شیطان - مار بی بی حواته وویل چی که له منعه شوی ونی نه میوه و خوری، سترگی به بی بیرته شی او د هسک خبستن په شان به په بڼه او بد وپوهیږی. هغی له ذکر شوی ونی نه میوه و خوله او ادم (ع) ته بی هم ورکړه چی ویی خوری، او په گډه سره دنوی تجربې خوند و خکی. ادم (ع) هم میوه و خوله. دمیوی په خوړلو سره وضع په بل مخ شوه. ادم (ع) اوبی بی حوا د لومړی ځل لپاره و لیدل چی هغوی دواړه لغړ وو. دواړه بوټو او ونو ته ورو و غا ستل او د اینڅر په پانویی ځانونه پټ کړل چی که هسک خبستن بی لغړ ونه وینی. یانی دلته وینو چی د لومړی ځل لپاره په هغوی کی د شرم او حیا احساس پیدا شو. د هسک خبستن په وړاندی به ادم (ع) خپله گناه په خپله میرمن بی بی حوا و را چوله، او پخپله هغی به خپله پر په شیطان - مار و ر غور ځوله. ددغی گناه له امله چی د هسک خبستن امری مات کړی و او دنبه او بد په توپیر کی ناکام شوی وو، دواړه (د بشر د استازو په څیر) له عدن باغ نه و ویستل شول. هغوی دواړه (د بشر د ممثلینو په څیر) په عدن باغ کی له ټولو نعمتونو نه محروم شول، او د بهرنی نړی په کړاو و ناوخته شول. د ادم (ع) اوبی بی حوا یو ځوی وزیږیده چی کین ²¹¹ نومیده. او دوهم ځوی بی ابیل ²¹² نومیده. مشر ځوی کین په کرهڼه بوخت شو، او دده ورو را بیل د څارو په ساتنه کی: ²¹³

کین قهرجن و او خپل ورو را بیل یی و واژه. هسک خبستن کین و راته ²¹⁴ له کین او میرمنی نه یی یو ځوی پیدا شو چی اینوک ²¹⁵ نومیده. له اینوک نه ایراد ²¹⁶ پیدا شو، اوله ده نه میتو شایل، اوله میتو شایل نه لامیک ²¹⁷ پیدا شو.

د ادم (ع) بل ځوی د سیت ²¹⁸ په نوم وزیږید، اوله ده نه اینوش ²¹⁹ پیدا شو. د خلقت د سپاری په پنځم سورت کی راغلی

²⁰⁷ - (New Testament, Revelation 20:2)

²⁰⁸ - more cunning beast

²⁰⁹ - Genesis 3:1

²¹⁰ - Satan - Serpent

²¹¹ - Cain

²¹² - Abel

²¹³ - «..... Abel was a keeper of sheep, but Cain was a tiller of the ground.» (Genesis 4:2)

²¹⁴ - «You are cursed from the earth..... A fugitive and a vagabond you shall be on earth.» (Genesis 4: 8 – 12)

²¹⁵ - Enoch

²¹⁶ - Irad

²¹⁷ - Lamech

²¹⁸ - Seth

دی چی ادم(ع) یوسل دیرش(۱۳۰) کاله ژوند وکړ. خوپه ورپسې دوه ایتونوکی(خلورم او پنځم) کی راغلی دی چی دسیت له زوکړی وروسته د ادم(ع) «ورځی اته سوه کلونه وی»²²⁰

سیت یوسل پنځه(۱۰۵) کاله ژوندی و. وروسته د اینوش له زوکړی نه، سیت اته سوه او(۸۰۷) کلونه «ژوند وکړ». په دی ډول د سیت «ټولی ورځی» نه سوه دولس(۹۱۲) کلونه وی. (خلقت ۵: ۲ تر ۸).

وروسته له ادم(ع)، بی بی حوا، کین او ابیل نه په تورات کی ورپسې مهم شخصیت نواح²²¹ و. د ادم(ع) ډیرلرې لامیک نومیده چی د ادم(ع) د کړوسی ایراد²²² کړوسی و. د لامیک ځوی نواح²²³ نومیده چی په اسلام کی ورته نوح(ع) وایی. د نواح له زوکړی نه وروسته، لامیک نږدی شپږسوه(۵۹۵) کلونه ژوندی و. د لامیک «ټولی ورځی» او سوه او(۷۷۷) کلونه رسیده. «نواح عادل سړی و، دخپل وخت بشپړ²²⁴ سړی و.» خو «زمکه فاسده شوی وه»²²⁵ او «له تاوتریخوالی نه ډکه شوی وه.» هسک څښتن نواح یانی نوح(ع) ته د دغه فساد د مخنیوی لپاره وویل چی یوه بیړی په دی څنډو جوړه کړی: اوږدوالی نږدی یوسل پنځوس گزه، سوریانی پلنوالی پنځه ویشته گزه، اولوړوالی پنځلس گزه(د تورات په ژبه دری سوه کوښته، پنځوس کوښته، او دیرش کوښته. هر کوښته²²⁶ مساوی دی په یونیم فټ، یانی اتلس اینچونو). هسک څښتن نوح(ع) ته وویل چی په بیړی کی دی دخپلی کورنی د غړوسره د هر ژوندی موجود نارینه او ښځینه جوړی ځای په ځای کړی.²²⁷

وروسته له جاکړ(طوفان) نه نوح(ع) دری نیم سوه کلونه ژوندی و، دهغه د ژوند «ټولی ورځی» نه سوه کلونه وی(خلقت ۹: ۲۸ تر ۲۹). دهغه دری(۳) ځامن شیم، هم او جافیت²²⁸ له بیړی نه راوتل، اوله هغوی نه یانی دهغوی له زوزات

نه ټوله نړی ډکه شوه²²⁹ له جاکړ نه وروسته د ادم(ع) د زامنو کورنی وی، اوله هغوی نه «قومونه په نړی کی تیت شول»

²¹⁹ - Enosh

²²⁰ - «After he begot Seth, the day of Adam were eight hundred years. So all the days that Adam lived were nine hundred and thirty years, and he died.» (Genesis 5 : 3 – 5)

²²¹ - Noah

²²² - Irad

²²³ - Noah

²²⁴ - Perfect

²²⁵ - Corrupt

²²⁶ - Cubit

²²⁷ - Genesis 5 : 3 – 32, Genesis 6: 9 - 15

²²⁸ - Shem, Ham, Japhet

²²⁹ - «and from these the whole earth was populated» , Genesis 9: 19

هغه مهال «تولی زمکی (نړی) یوه ژبه لرله، یوه وینا»²³⁰ له هغوی نه یو قوم په دی پسی ملا وتړله چی په بابل²³¹ کی یو دومره هسک برج جوړ کړی چی څوکه به یی «جنت» ته رسیږی، اوله دی امله به په نړی کی نوم وباسی.²³²

خو هسک څښتن چی د چاد نوم ویستلو او غروړپلوی نه و، د دغه برج د جوړولو مخه ونیوله: داخل د جاکړ (طوفان) له لاری نه، بلکی دیوی ژبی په ځای د ډیرو ژبود را منځته کولو له لاری. د ژبودگن والی له امله خلک دیوبل په وینانه پوهیدل. د پوهاوی دنشته والی پایله داشوه چی دهغوی گډه پروژه چی د هسک برج په جوړولو راجا پیره وه، ناکامه شوه. هسک څښتن وویل چی:²³³

د تورات په ورپسی ایات کی راغلی دی چی هسک څښتن²³⁴ هغوی «د زمکی په ټول مخ تیت کړل» او دهغوی د پروژې مخه یی ونیوله. په تورات کی د «بابل برج»²³⁵ نوم نه دی راغلی. یواځی د بابل نوم²³⁶ پکی ذکر شوی دی. دغه ځای چی پورتنی پروژه پکی ناکامه شوه، بابل²³⁷ نومیده. بابل بنای د هیبرو²³⁸ یانی عبری ژبی یو ټکی وی چی د «مغشوش»²³⁹ مانا لری. دغه شان د بابل²⁴⁰ نوم په عبری ژبه کی بابیلون²⁴¹ ته ویل کیږی. دلرغونی بابیلونیا²⁴² مرکز بابیلون نومیده چی دیوفرات او د جلی سیند ونوپه شاوخوا کی داوسنی عراق خاوره ده. دغه ځای په انجیلی تاریخ کی مهم رول لوبولی و، لوبوی یی، اووبه یی لوبوی. له تورات نه واورئ²⁴³

بابل برج له کیسی نه وروسته یوه بله نسب نامه (شجره) په زاړه انجیل (تورات) کی پیل کیږی چی په تیرا، ابراهیم (ع)، سارا، اولوت راخرخی²⁴⁴

²³⁰ - Genesis 11:1

²³¹ - Babel

²³² - «a tower whose top is in the heavens.» (Genesis 11:4)

²³³ - «Come let us go down and there confuse their language, that they may not understand one another`s speech.» (Genesis 11:7)

²³⁴ - Lord

²³⁵ - Tower of Babel

²³⁶ - Babel

²³⁷ - Babel

²³⁸ - Hebrew

²³⁹ - Confused

²⁴⁰ - Babel

²⁴¹ - Babylon

²⁴² - Babylonia

²⁴³ - « Therefore its name is called Bable, because there the Lord cinfused the language of all the earth, and from there the Lord scattered them abroad over the face of all the earth » (Genesis 11:9)

²⁴⁴ - Terah, Abraham, Sara, Lot

د اسی برینبی چی په عدن باغ کی له گناه نه وروسته، هسک خښتن د ژوپه ژبه کی بدلون راوست، اود بابل برج په کیسه کی یی دانسانانو په ژبه کی بدلون راوست. یانی دیوی ژبی په خای بی گن شمیر ژبی راوستلی. په عدن باغ کی شیطان مار²⁴⁵ دبی بی حواسره خبری کولی، او هغه یی دخپلی ویناله لاری وغولوله چی هلته له منع شوی ونی نه میوه و خوری، ددغه نافرمانی له امله، انسانان د عدن باغ له نعمتونو نه محروم شو او په بهرنی نړی کی په زحمتونو واوښت.

د زاړه انجیل یانی تورات یو بله سپاره «شمیرنه»²⁴⁶ نومېږی. ددغی سپاری په دوه ویشتم (۲۲) سورت کی راغلی دی چی بلام²⁴⁷ نومی پیغمبر او دهغه د خره²⁴⁸ ترمنځ خبری شوی وی. بلام په خپل خرسور شوچی یو چیری لارشی. خو هسک خښتن ددغه تگ سره مخالف و. یوی ملکی²⁴⁹ په یوتنگ خای کی د بلام مخه و نیوله، خرملکه ولیدله او په خپته ځملاست چی لار بنده کړی. بلام خپل خرو واهه چی روان شی خوروته گیله وکړه چی ولی یی وواهه. خوروزیاته کړه چی دی خوتل د بلام په خدمت کی واوکوم بل وخت یی دغسې څه نه ووکړی، په دغه مهال هسک خښتن د بلام پیغمبر سترگی بیرته کړی. بلام ملکه ولیدله او په موضوع پوه شو.²⁵⁰

لرغونی یهودی مورخ جوزیفوس فلاویوس²⁵¹ (۳۷ تر ۱۰۰ زیږ کال) په یوه واعظه کورنی کی زیږیدلی و او پخپله هم واعظ و. نوموړی په خپله لیکنه²⁵² کی ویلی و چی «ټول ژوندی مخلوق یوه ژبه لرله»²⁵³

جوزیفوس دی ته هم گوته نیولی ده چی په عدن باغ کی ادم (ع)، بی بی حوا، او ژوو عینی ژبه کاروله ادم (ع) اوبی بی حوا نه خپل ماشومتوب لیدلی و، اونه یی نور انسانان لیدلی وو چی زده کړه یی ورنه کړی کړی وای ایا ژبه ددوی سره غبرگه زیږیدلی وه، که له هغوی نه مخکی یا وروسته؟! ایا بی بی حوا دهغی ژبی سره زیږیدلی وه چی ادم (ع) پری پوهیده؟! ایا هغی ژبه له ادم (ع) نه زده کړی وه؟! ایا ادم (ع) ژبه د ژووله ژبی نه مخکی زیږیدلی وه، که سرچپه؟! ایا انسان له ژوونه ژبه زده کړه، که سرچپه؟! ایا ادم (ع) اوبی بی حوا په دی پوهیدل چی «ښه اوبد»²⁵⁴ څه ته وایی؟ ما په تورات کی د اسی څه ونه لیدل چی دغو پوښتنو ته ځواب و وایی. دا عمل چی ادم (ع) اوبی بی حوا وروسته له گناه نه له عدن باغ نه وویستل شول، د اسی تعبیریدلی شی چی دواړه په «ښه اوبد» پوهیدل اودواړه

²⁴⁵ - Satan-serpent

²⁴⁶ - Numbers

²⁴⁷ - Balaam

²⁴⁸ - Donkey

²⁴⁹ - Angel

²⁵⁰ - Number 22: 21-35

²⁵¹ - Jasephus Flavius

²⁵² - Antiquities

²⁵³ - All the living creatures had one language

²⁵⁴ - Good and evil

ازادو وچی شه وکړی اوله شه نه خان وساتی. که نه پری پوهیدلای او ازادنه وای، نوبیاخوبه بی گناه وای، اوله عدن باغ نه به بی ویستل سم نه وای؟!

په پنځمه قبل المیلاد پیری کی یونانی مورخ هیرو دوت لیکي چی فرعون سامیتیکاس²⁵⁵ دوه ماشومان په انزوا کی وساتل چی د ژبی منشا پری معلومه کړی. یوڅه وخت وروسته د غوماشو مانود «بیکاس»²⁵⁶ په غریو لفظ را ویست چی په فریگی ژبه²⁵⁷ کی د «دو دی» مانا لری. فرعون دی پایلی ته ورسید چی فریگی لومړی یا اصلی ژبه ده. د فرعون سامیتیکاس تجربه دوه ځلی تکرار شوه: د هوهین شتاوفین دوه فریدریک²⁵⁸ دروم سپیڅلی امپراتور و. نوموړی عسکر، دیپلومات او عالم و او ویل کیږی چی په لاتین، عربی، فرانسوی، عبری، جرمنی، ایټالوی او یونانی کی د روانی وینا خاوند و. د منځنیو پیړیو په پیل کې دغه امپراتور هم دوه ماشومان په یو ځانله ځای کی پریښودل. مخکی له دی چی هغوی کوم لفظ را ویستلی وی، دواړه مړه شول. له دینه دوه سوه کلونه وروسته د سکاټلنډ پاچا شپږم جمیز²⁵⁹ (۱۵۲۷ تر ۱۶۲۵) دوه سکاټلنډی ماشومان بندی کړل. داسی بریښی چی هغوی به په نتیجه کی عبری ویلی وی.²⁶⁰

کلیساد پیړیو لپاره په دی باور شوه چی عبری²⁶¹ لومړی ژبه وه، خو پوهانو د یرو نورو سیالو ژبو ته گوته و نیوله. په پنځلسمه زیږه پیړی کی مهندس او عالم جان ویب²⁶² د چینایی ژبی په برلاستیا ټینګار وکړ. د جان ویب استدلال دا و چی له جان کړ (طوفان) نه وروسته انجیلی نواح²⁶³ یانی نوح (ع) په چین کی کوز شوی و. چاینی ژبی د یوڅو پیړیو لپاره د لومړی ژبی مقام خپل کړی و. جوزیف اید کینس²⁶⁴ په خپله لیکنه کی (۱۸۸۷) کاږی چی چاینی ژبه باید د خپل لرغونتوب په مټ د نړی لومړی ژبه وي.²⁶⁵ امریکایی قاموس لیکونکی نواح ویبستر²⁶⁶ چی یوبله (۱۷۵۸ تر ۱۸۴۳) په زیږ کال ۱۸۳۰ کی په دې باور شو چی یوه بله سیمیتیک²⁶⁷ ژبه یانی ارمایک²⁶⁸ اصلی یا لومړی

255 - Sammetichus

256 - Bekos

257 - Phrygian

258 - Frederick 2 of Hohenstaufen

259 - King James 6 of Scotland

260 - «Spak very guid Ebrew»

261 - Hebrew

262 - John webb

263 - Noah

264 - Joseph Edkins

265 - Joseph Edkins, The Evolution of the Chinese language, 1887.

266 - Noah Webster

267 - Semetic

268 - Armaic

ژبه وه.²⁶⁹ ارمیک د عیسی (ع) هیوادنئ- اصلی ژبه وه. دنولسمی (۱۹) پیړی په دوهمه نیمایی کی دانگریز چارلز داروین له تکاملی تحلیل نه وړاندی، داسی فکر برلاسی وچی د قبل البشر موجودیت د نشتوالی له امله قبل السان بشری²⁷⁰ تجربه هم ناشونی وه. ددغه ډول فکر پایله داشوه چی د ژبی لومړی ظهور ټول ټال په الهی الهام ودرید. لرغونی مصریان په دی اند ووچی د توت²⁷¹ په نوم خدای ژبه خلق کړی وه. بابیلیانویانی لرغونو عراقیانو هم ژبه خپل نبو نومی خدای²⁷² ته منسوبه کړی وه. نبو «دپوهی اولیکلو» خدای و. ولولی²⁷³ د نبو نوم په تورات کی هم ذکر شوی دی²⁷⁴ دهندوانوپه دین (هیندوییزم)²⁷⁵ کی براهما²⁷⁶ لومړی یا اصلی خدای دی. د خدایانو او دبشر خدای دی. هغه له خپل ځان نه خپله میرمن خلق کړه چی سراسواتی²⁷⁷ نومیدله. دغه شان براهماله ځان نه دخپلی میرمنی په شان، دوه خدایان هم خلق کړل: یوبی ویشنو²⁷⁸ نومیده چی ساتونکی یانی محافظ خدای و. دوهم خدای سیوا²⁷⁹ نومیده چی ویجاړونکی²⁸⁰ خدای و. دلته دپام وړ ټکی دوه دی: «یو» براهما دخپلی میرمنی په خلق کولو کی تقریباً هغسی رول لوبولی و، لکه دادم (ع) له اړخ نه چی هسک څښتن بی بی حوا خلق کړی وه.

«دوه» دبرهما اود دوه نورو خدایانو (ویشنو، اوسیوا) اړیکی څه ناڅه هغه څه ته ورته بریښی چی په عیسویت کی ورته یانی دری گوتوب²⁸¹ ویل کیږی (پلار، ځوی، اوسپیڅلی روح). د براهما میرمنی سراسواتی بشرته ژبه لیکنه، اوهنرور کړل. دنولسمی پیړی په نیمایی کی انگریز چارلز داروین دطبیعی تکامل نظراو ویست (د نوع منشأ). په ورته ډول، کارل مارکس اوفریدرینس انگلزد ټولنیز تکامل نظرا نځور کړ. په دی ډول: لومړئ (ابتدایی) ټولنه، مرییتوب (غلامی)، فیوډالیزم، بورژوازی، او کمونیزم په مارکسیزم کی دین «د خلکواپین» وگڼل شو. دین دایدیالوجی، دولت، کلتور، قانون او ژبی په شان به بنسټ (اقتصاد) ولاړو. داسی جوتیری چی د چارلز داروین او کارل مارکس تحلیلونو به د ژبی د منشأ په اکله مروجه

²⁶⁹ - Kenneally, op.cit, pp.19-20.

²⁷⁰ - Human experience pre- linguistic

²⁷¹ - Thoth

²⁷² - Nabu

²⁷³ - « Minurita as the god of wisdom», by Amar Annus, paper presented in 47th Rencontre Assyriologique international, july 2-6, 2001, Hilsinki, Finland, electronic version, (july 1, 2008).

²⁷⁴ - Isaiah 46:1, and jeremiah 48:1

²⁷⁵ - Hinduism

²⁷⁶ - Brahma

²⁷⁷ - Sarasvati

²⁷⁸ - Vishnu

²⁷⁹ - Siva

²⁸⁰ - Destroyer

²⁸¹ - Trinity

دینی مفکوره لږزولی وی. له نن نه یو سل دوه څلویښت (۱۴۲) کلونه وړاندې په زیږ کال (۱۸۲۲) کی دپاریس د ژبپوهنې ټولنې²⁸² د ژبې د منشا او دیوی نړیوالې ژبې درامنځته کولو په اکله بحث حرام وگانه! پخپله ددغې علمی موسیسی په وینا:²⁸³

پخوانی راهبه او اوسنی لیکواله کارین ارمستیرانگ د علومو او الهاتوپه اړوند کی کارې چی که الهیات د علومو څیری پیښی وکړی «یواځی د منطقی بحث کاریکاتور تولیدولی شی....»²⁸⁴

پای: ۱ جولای ۲۰۰۸ توزند اوکس، کلیفورنیا، امریکا ډاکتر زیرکیار

²⁸² - Societe de Linguistique of Paris

²⁸³ - « The society will accept no communication concerning either the origin of language or the creation of a universal language.» Quoted by Kenneally, p.22, referring to volterra, Vrigina, at al, (Gestures and the emergence and development of language), in eds. Michel Tomasello and Isac Slobin, beyond nature-nurture: Essays in honor of Elizabeth Bates (Mahwah, N.J.: Lawrence Earlbaum Associates publishers, 2005).

²⁸⁴ - « Once theology tried to turn itself into science, it could only produce a caricature of rational discourse, because these truths are not amenable to scientific demonstration.» Karen Armstrong, The Battle for God, 2000, quoted in 100 words to make you sound great. Boston and New York: Houghton Mifflin company, 2008, p.6

د احمد شاه بابا بی کماله لمسیان په ارگ کې

مخکې له دې چې دیوې حساسې ملي موضوع په اکله خپل لیدلې خوب راوسپړم، سمه به وی چې د خوب لیدنې په اکله د ساه پوهنې څېړنوته یو غلند نظر و اچوم. په درې (۳) دلیلونو: (۱) د خپل خوب د لیدلو مسولیت د خپلو او ږوڅخه لری کړم.

(۲) د لیدلې خوب په پوهیدلو کې نوکی اسانتیا راوړم، (۳) د رتبې (جدي) موضوع سره د حساسیت غاښونه یوڅه پخ کړم.

د ساه څېړنې پلار جرمن ژبی زیگموند فروید²⁸⁵ وایی:

«خوب لیدل مړه ورشعور²⁸⁶ ته شاهي سرک دی.»

انسانانو له ډیر پخوا راهیسې خوب لیدنې ته پام کړی دی. پخوانو انسانانو فکر کاوه چې په خوب لیدنې کې الهی الهام خوندی شوی دی او د دغه الهام په رڼا کې انسانان خپل راتلونکې بدې سمولې شی. اټکل څلور زره (۴۰۰۰) کاله وړاندې، مصریانو د خوب لیدنې تعبیرونه په لیستونو کې تنظیم کړي وو. چینایي فیلسوف ژوانگزی²⁸⁷ اټکل دوه زره درې سوه (۲۳۰۰) کاله وړاندې ویلي و: «نه پوهیږم زه هغه مهال یو سړی وم چې ځان می په خوب کې پتنگ لیدلو، او که اوس یو پتنگ یم چې ځان په خپل خوب کې سړی وینم.» یومنلی انگریزي لیکوال او نقاد ویلیم هازلین²⁸⁸ (۱۷۷۸-۱۸۳۰) لیکي چې «موږ په خپل خوب کې دوه مخې نه یو.» اټکل یو سل (۱۰۰) کاله وړاندې دنولسمې (۱۹) پېړۍ په پای کې، زیگموند فروید لومړی ځل لپاره د خوب لیدلو منظمې او علمي څېړنې پیل کړې. دنوموړې ساه پوه دغه څېړنې په یو کتاب کې خوندی شوی چې (۹۲) کاله وړاندې په جرمني ژبی²⁸⁹ کې اوورپسې (۱۳) کاله وروسته په انگریزي ژبه کې خپور شو. د زیگموند فروید په فکر، په خوب لیدلو کې د خوب لیدونکي هیلی پتی شوی وی²⁹⁰ دغه هیلی عموماً په اوبستلی مونی یا نې بدل شکل²⁹¹، په خوب لیدنې کې منعکسې کیږي چې «د خوب لیدنې ژبه» یی هم بولي.

285 - Freud

286 - Unconscious

287 - Zhuangzi/ Chuangtse

288 - William Hazlitt

289 - Die Traumdeutung, 1900

290 - The interpretation of dream, 1913

291 - Latent content

292 - disguise

د ساه پوهنی څېړنې نښې چې دا ویا کلتی پوری دانسان د ټول ژوند څه د پاسه شل (۲۰) کاله په ویدیدلو (خوب کولو) کی تیرېږی، او خوب لیدل د خوب کولو څلورمه برخه (۵) کاله جوړوی. خوږی ځلی د اسی پښېږی چې د خوب څخه دراوینیدلو سره سم، لیدلی خوب د هیرتیا سمخی ته غورځول کیږی. په خوب لیدلو کی کله نا کله مړه ورفکرونه دوینښ ژوند د واقعیتونو سره پو خلا کیږی. لکه د کمپیوتر د بخرکی²⁹³ په شان، په خوب لیدلو کی دانسان دوینښ ژوند پټ معلومات خوندي کیږی. د خوب لیدلو په حالت کی ډیره پټ خود الهام څخه ډکه خواله (ډیالوگ) دانسان دوینښ او مړه ورفکر²⁹⁴ په مینځ کی چلیږی. ولولی²⁹⁵:

خوب لیدل دانسان د فکری ژوند پټه خزانه ده. بیگا (۸ / ۸ / لمريز ۱۳۷۵ = نوامبر ۹ / ۱۹۹۲) می یو خوب ولیده چې غټی برخی را څخه هیری شوی نه دی، او راسپړل یی په ټول افغانستان کی د ملی گرتوب (نیشنلېزم) د مباحثی د ژوروالی دپاره ارزښتناک بریښی. په ویده حالت کی دوینښ ژوند لیدلو ته خوب لیدل²⁹⁶ ویل کیږی. له دی امله زه دخپل خوب د لیدلو مسوولیت نه شم منلی. اوس به نور اشم زما لیدلی خوب ته:

دمزار شریف د (تروې غونډی) څخه یو سترگور، زړه وراو غوریالی شخصیت چې دروغی پوهی خاوندوه، راروان و. دی په فکرونو کی ډوب و او ځان یی کابل ته رساوه چې دا احمدش بابا سره وویښی، په چاریکار کی د لمانځه لپاره تم شو. له جومات څخه چې راووت، نو دهغه ځای د مامورینو گڼه گونډه او ښه راغلاست پیل شول. یو ځوان چې په چاریکار کی زیریدلی او ستر شوی و په هغه مجلس کی یو اځنی افغان و چې د (پښتو بابا) سره په پښتو گډیده، او نوروشیر اگانو، بیراگانو او چاراگانو ته به یی د بابا نغوږی (نصیحتونه) ژباړلی. دخوالی په پای کی، پښتو بابا دغه ښاغلی ژباړن ته وویل: «رت پښتون یی، کورموودان!» ځوان ژباړن په ډیر د ناوې ورغبرگه کړه چې: «بابا ډیره مننه! زه (رام چند) یم، د (کومار چند) ځوی او د (چترام چند) لمسی یم. زمانیکه چې د کابل په چند اول بازار کی غوړوله (حلو) او ورپسی تودنی (بخاری) خرڅولی ستاسی نوم په ډیر درنښت سره یادولو.»

پښتو بابا که له یوی خواد (رام چند) په افغانیت خوښ شو، نوله بلی خوا به د ځان سره گوریدلو: «چترام چند په ۱۹۴۷ کی په لری خوا کی (سیکوډیری) پرېښودله او د بری خوا په کابل کی میشت شو. په خپله چترام چند، ځوی یی او لمسی یی پښتوتینگه وساتله. خوسردارانو او همزادانو چی د پیږیوراهیسی یی په افغانستان کی خاپوړی کړی دی، د پښتو سره پښتوونه کړه!؟»

پښتو بابا کابل ته راننوت او په پښتونستان واته کی یی دمه وکړه. ناڅاپه یی سترگی په سید جما الدین افغانی

293 - Chip

294 - Conscious and unconscious mind

295 - Charles Mcphee, stop sleeping through your dreams, New York, 1995

296 - Dreaming

ولگیدلی چی په ډیرتلوار سره راروان و. دیو بل سره یی روغې وکړ او دواړه څنگ په څنگ د احمدشاه بابا د لیدنی
 دپاره دارگ د کپړدې په لوری ورروان شول. دارگ د کپړدې څخه یو تنکی ځوان راووت. پښتو بابا پری ښځ
 وکړ: «بابکه! نیکه موچیری دی؟» دغه ځوان چی محمد څرگند نومیده په منډه کی ځواب ورکړ: «قتی قوما ی
 خود شسته!» احمدشاه بابا د خپل لمسی د ځواب د اوریدلو سره سم دارگ له خیمې څخه راووت، د دواړو سره یی په
 غاړه ستړی مشی وکړل، او ټول په ډیرتلوار سره دارگ خیمې ته ورننوتل ځکه هلته د نورو سیمو مشران د خپل تاریخ
 سره جرگه شوی وو. علامه سید جمال الدین افغان ډیراندینسمن معلومیده. هغه په ولاړه کی احمدشاه بابا ته وویل: «زه
 چی ژوندی وم نو ځان می (افغان) ونوماوه، خواوس چی مریم ایرانیان می ایرانی گنی! څه وکړم؟» احمدشاه بابا
 سترپوه سید جمال الدین افغان په حال ډیر خواشین شو، او سمدلاسه یی پښتو بابا ته نغوته (اشاره) وکړه چی څه
 نظر لری. پښتو بابا لومړی د علامه سید جمال الدین افغان سره ډیر زړه سواندی وښود او بیایي احمدشاه بابا ته خپل
 نظر داسی جوت کړ: «بابا! که ویداند (علامه) سید جمال الدین افغان یو څو ټکی پښتو لیکلای وای، ایرانیانو به یی
 هویت نه وای یرغمل کړای. هسک څښتن دی موږ ټول په نیاو (انصاف) غښتلی کړی! د پښتو سره پښتو کول
 د هرافغان ملی هویت ټینګولی شی او د دین ښکلا یی خوندي کولی شی.»
 ویداند (علامه) سید جمال الدین افغان د خپل سر په خوځولو سره وښودل چی د خبر لوڅ غوږن (باخبره)،
 سترگور او بانډیسی څیراند پښتو بابا په درانه ښځ وویل:
 نوری ژبی زده کول که دی کمال خپله ژبه هیروول بی کمالی ده
 د پښتو بابا د شعر د اوریدلو سره سم، احمدشاه بابا د خپل بی کماله لمسی په لټی کی شواو زه له درانه خوبه راوینس
 شوم. گورم چی په وړاندی می د پښتو بابا (محمد گل مومند) په اکله د ښاغلو اسماعیل یون او همیش خلیل کتابونه
 غوړیدلی دی. له بدی مرغی وینم چی لاتراوسه پوری د میرویس نیکه کودیان او د احمدشاه بابا کړوسیان له همدغی
 بی کمالی څخه الهام اخلی او د ملی ژبی دغه سپکاوی په ډیری سپین سترگی سره د ژبنی تبعیض د نشتوالی په نامه
 هم خرڅوی.
 هسک څښتن دی هیچاته ددی وس ورنکړی چی د ټول افغانستان د ملی هویت د ټینګولو اغیزمن او پوخ مورچل
 پښک کړی! پای
 زیرک یار ۱۹۹۲/۱۱/۱۹

د الیکنه په مجاهد ولس (ناروی) او افغان ملت (یورپ) کی خپره شوې وه

ژبه په ټولنه کې، وینه په لبر اتوار کې!

د افغانستان ځینې سیاسي هیوادوالان (سیاسي اتباع) عملاً نه یواځې له دې نه ډډه کوي چې کلتوري هیوادوالان (کلتوري اتباع) شي، بلکې حساب هم نه مني. څوک چې حساب نه مني د مساواتوپه منلو کې یې هم شک دی. د ایران پخوانی ولسمشر محمد خاتمي اووه (۷) کالونه وړاندې د ایران په شمال کې د ګرګیانو غونډې ته په خپله وینا کې په دې ټینګار وکړ چې: «د رایین دنیا نمتوان از کثرت صرف نظر کرد» (ولولئ: زیرکیار، ملی ستم، ملیت او خراسان، لاهور، ملت پریس، ۱۳۸۰ لمريز، اپریل ۲۰۰۱ زیږ. خپروونکي: د پښتنې کولتور دودې ټولنه، جرمني).

د افغانستان مفکر، غیرتمن او فقیرو زیر محمد گل مومند چې د کابل ښار په (اندرابیو) کې زیږیدلی و او په اتیاکلنۍ کې د همدغه ښارد (بریکوټ) د سیمې په یو عادي خټین کرایي کور کې په حق ورسید (۱۳۴۳ لمريز، ۱۹۲۴ زیږ.)، په خپل یو شعر کې د ښې ویشتلې دې نوري ژبې زده کول که دې کمال خپله ژبه هیږول بې کمالۍ ده

زما په نیمګړې اند، په وروستی شاهی اساسي قانون (تله ۱۳۴۳، اکتوبر ۱۹۲۴) کې د فارسي په ځای درې ټکي خوندي شو، د دې لپاره چې د شاهی کورنۍ لپاره اسانتیا راولي. شاهی خیل او درباریان په پښتو کې امپیر (نالوستی، بې سواده) وو. په خپله پاچا محمد ظاهر شاه او د کورنۍ نورغې یې دلزاند هويت په کړ او اخته وو چې په ساپوهنه یانې سایکولوجي کې ورته²⁹⁷ (سرحدی سړی) وایي. بس پاچاغټه (چم) وکړ او ځان یې له رسمي شرم نه په دې خلاص کړ چې فارسي ته په اساسي قانون کې درې ووايي. د پاچا لپاره درسمی شرم رفع کول مهم وو، نه د ملی شرم. اوس خو افغانستان چې د (۹۱۱) له بخولي (فاجعې) سره جوخت پری امپریالیستي سقاوی نازل شوی ده، له ملی شرم نه محروم شوی دی. هرڅه ملی لارل او دریمه سقاوی راغله.²⁹⁸ (دمسعود اورباني سړک الطوائفی ته دوهمه سقاوی ویل کېږي، اپریل ۱۹۹۲ سپټمبر ۱۹۹۲. ولولئ: سمسور افغان، دویمه سقاوی. دویم چاپ. خپرندوی: د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه-جرمني ۱۳۷۹ ل، ۲۰۰۱ زیږ.).

هغه مهال چې زه د برلین په ازاد پوهنتون²⁹⁹ کې دواګپوهنې (سیاسي علومو) استادوم، یو انګریز چې په همدغه پوهنتون کې په کلک ګومان سره ده پوهنې (ایتنولوجي) استاد و راته ځان راوپيژاند: ده د پروان

²⁹⁷ - marginal man

²⁹⁸ - everything national-out, Third Saqawi-in

²⁹⁹ - FUB

ولایت په یوه ځانګړې سیمه کې ښایسته ډیروخت په څیر نه تیر کړی و. (زه دلته د دغی سیمې نوم نه اخلم هسی نه چی چاته د سرو مال زیان ورسپړی). دغه څیړونکی د یو جومات د ملاله خولی چی د بجه سقاو دوره یی لیدلی وه، یو شعر ټیپ کړی وه. زمانه یی هیله وکړه چی که د دغه ملا د غږ له مخی دغه شعر ولیکم او بیایی ورته په جرمنی و ژباړم. همدغسی می وکړل. د دغه شعر سر یز بیتونه داسی وو:

سقاو نومی یوغل و جوړ کړی یی سره چل و
 بسته پری کوهد امان شو پارسیو انو خوبایی وه
 خو ورځی پاچاهی وه

سرداران په تصادفی لحاظ (په وینه) پښتانه وو، خو په ارادی (کولتوری) لحاظ ورنه دا حمد شایبایی کماله لمسیان جوړ شوی وو. هغوی د پښتنو د کاریکاتور په څیر وو. وزیر محمد گل مومند به شلخیانو (لمبر بدلو) او په پښتو کی لټانوته داسی نغوړه (نصیحت) کاوه: «بابکه! سردار کیږه مه! د پښتو سره پښتو وکړه!» د سترګه وراو غوړن (با خبره) محمد گل مومند په اند، باید ملی ژبه (د ملت د اکثریت ژبه او د ټول افغانستان د ملی پیژاند [هویت] په ټینګولو کی اغیزمنه ژبه) په ښونځی، پوهنځی، دولت او اقتصاد کی چلن پیدا کړی. دهغه د کشر ورو عبد الکریم مومند په حواله داسی راغلی دی: یوه ورځ د محمد گل مومند سره په ایبکو (سمنگان) کی، د یو ملاقات په وخت کی د افغانستان پخوانی پاچا محمد ظاهر شاه په فارسی غږیده. خو محمد گل مومند ورسره پښتو ویله. پاچا ورته وویل چی «زه په پښتو پوهیږم خو ویلی یی نه شم» محمد گل مومند ورغبرګه کړه چی: «صاحبه! زه هم په فارسی پوهیږم خو ویلی نه شم». ولولې زما د ۵۵ لیکنو ټولګه: زیرکی ویناوی. خپرندوی: پښتویون، نیویارک، امریکا. لاهور، لاهور، ملک پریټینګ پریس ۱۳۸۱ل، ۲۰۰۲م، ۵۲۵ مخونه، دلته ۳۴۱ مخ، کولتوری امپریا (بی سوادی) د دی وس لری چی دیوه ملت د ټولنیزې تنستی مزی وشلوی. د افغانستان یو غټ کړکیچ په هغه توپیر راڅرخي چی د سیاسي هیواد وال (تبعه) او کولتوری هیواد وال ترمنځ عملاً په دولتی رسمی ادارو کی لیدل کیږی.

د هیواد والی (تابعیت)³⁰⁰ مفهوم په حقوقی بریدونو کی خاپوړی کوی، په دی ډول چی څوک په سیاسي ټولنه کی شامل دی او څوک ورنه محروم. د کال ۱۹۲۳ په اکتوبر (تله ۱۳۰۲ لمریز) کی د افغانستان لومړی لیکلی اساسی قانون (نظامنامه) راووتله. په دغه اساسی قانون او ورپسی د افغانستان په هر لیکلی اساسی قانون کی هیواد وال (افغان تبعه) ته د دی موقع ورکړه شوی ده چی په خپله ټولنه کی د سیاسي هیواد وال (سیاسي تبعه) مقام ته ورسپړی. خو په افغانستان کی له بدی مرغی ټول ټال غیري پښتون سیاسي هیواد والان کولتوری هیواد والان نه

³⁰⁰ - Citizenship

دی.

په افغانستان کې کړکېچ په دې کې دی چې سیاسي هیواد وال ته حقوق خوند ورکوي خوله مسولیت نه ده کوی او په رسمي دولتي مقامونو کې په عمل کې ملي رسمي کفایت نه مني. په بله وینا، په رسمي موسساتي ډگر (دولت) کې یوه ډله بشپړ امتیاز لري چې په دولت کې دخپلې ژبې (فارسي دری) انحصار ټینګ کړي او مقابل اړخ (اکثریت) له دې نه محروم کړي چې خپله ژبه (پښتو) عملاً لږ تر لږه د فارسي سره مساوي مقام ته جګه کړي. ژبه له دې نه ډیره جګه ده چې یواځې او یواځې د پوهاوي (افهام و تفهیم) وسیلې ته راتیټه شي. د سپي غپل یاسونګیدل سړي په خطریا خوښي پوهوي، خود هغه غپلواو یاسونګیدلو ته ژبه نشو ویلای. ژبه د انسان د معنوي (غیري مادي) کولتور چینه ده، د زړه او فکر ارامونه او رازونه په الفاظو کې رانغاړي او راتلونکو نسلونو ته یې رسوي. لکه په اینه کې چې د انسان مونه لیدله کیږي، په ژبه کې د مغزو او زړه بې جسمه موجودیت (فکر او احساس) ځلېږي. هو، ژبه د پوهاوي (افهام او تفهیم) لوبښي هم دی. د امریکي دنیواک په چاپیریال کې په افغانستان باندې په ورتپل شوي اساسي قانون (۱۳۸۲ لمریز، ۲۰۰۳ زیږ) کې «پښتو او دری د دولت رسمي ژبې دي» (ماده ۱۶)

دلته د (او) ټکي د کلک پام وړ دي. د «او» ټکي مساوي په «یا» نه دي. یانې د اساسي قانون د شپاړسمې (۱۶) مادې پورتنۍ جمله مساوي په دې جمله نه ده: پښتو یادری د دولت رسمي ژبه ده؟! خو غیر-پښتون افغانان د رسمي دولتي وظیفې په اجرا کولو کې له سپین سترګي نه کار اخلي، د اساسي قانون د شپاړسمې مادې په ذکر شوي جمله کې د «او» له ټکي نه سترګي پټوي، او په دې ډول په خپله رسمي ملي بې کفایتۍ خپونې غوړوي. به کال ۲۰۰۵ کې یو پښتون افغان امریکي ته د ژور نالیستي زده کړو لپاره راغلی و. مایلفوني روغې او پیژندګلوي نه وروسته هغه وپوښته چې په کابل کې یې څه وظیفه لرله؟ راغبرګه یې کړه چې دیو لور مقامه افغان ژباړن و ځکه هغه په پښتونه پوهید. زما (زیرک یار) په ګومان دغه لور مقامه افغان یو مرستیال ولسمشر و. دغه لور مقامه فارسیوان افغان یو سیاسي هیواد وال دی چې حقوق خوند ورکوي، خو کولتوري هیواد وال نه دی چې زړونه کوشیر کړي. موخه (هدف) دانه دی چې په دولتي ادارو کې یو مامور په یوه رسمي ژبه بسنه کوي؛ موخه دانه ده چې په دولتي ادارو کې به ملي کفایت یا په دې ژبه کې ښودل کیږي یا په هغه بله کې؛ موخه دانه ده چې په دولتي ادارو کې دی ملي کفایت په کلتوري بې کفایتۍ او امتیازو چلېږي. موخه دانه ده چې په کلتوري لحاظ بې کفایت یا کم کفایته رسمي مامور دې ژباړن ولري، او په دې ډول دې ملي بې کفایتۍ د پیسود لګښت په واسطه تامینه شي. موخه داده چې ځنځیرونه دی غوڅ شي. هغه ځنځیرونه چې ماشومان د ملي ټولنې له جوړولو نه محروموي، هغه ځنځیرونه چې د متقابل درناوي (احترام) او عملي وروړولي ارمان یې شنډ کړي هغه ځنځیرونه چې ملي پیژاند (هویت) او ملي شعور ته یې پاتکونه اچولي دي. کولتوري هیواد والي (تابعیت) واقعی پوهاوي (افهام) ته ښه راغلاست وایي. هغه پوهاوي ته چې د «خپل» اود «بل» احساس کوشیروي، متقابل احترام رامنځته کوي،

ورورولی غښتلی کوی، اودملی ټولنی په جوړولو کی کواند (فعال) رول لوبوی. په ملی ټولنه کی به هم د سیاسي-
حقوقی هیوادوال (تبعه) چغه اوریدل کیږی او هم به د کولتوری هیوادوال³⁰¹ وروری به په حساب چلیږی تر هغه چی
د سیاسی هیوادوال او کولتوری هیوادوال ترمنځ امتیاز پای ته ورسېږي. ۲۰۰۷/ ۴/ ۱۸

³⁰¹ - Cultural Citizen

پښتوپه ارگ، جومات، او اساسي قانون کي

د پښتنو واکمنان (که زرين زي وواو که ختین زي، که بریښنا خیل وواو که تورتم خیل) عموماً ټول لږوډیر په دی بی کمالۍ کی سرتیری و وچی په خپل دربار کی خپلی ژبی ته پاتک ونیسی او په خپل ټاټوبی کی د ملت د معنوی کلتور د اړه ماران شی. دغسی ناوړه اعمال نورد زغم وړنه دی. شلخی تجربی بنیې چی شلخیان د پښتانه حیثیت نه شی ساتلی.

باچا خان د ننګرهار ولایت په یوه ولسوالی کی میلمه شوی و. یوه سړی ورسره سترې مشی په پارسی وکړل. په څنګ کی یو بل سړی ورته وویل چی باچا خان خو پښتون دی، په پښتو به دی ورسره سترې مشی کړی وای. هغه خپل ځواب په دی ډول ورغبرګ کړ: زموږ غټان په کابل کی پارسی وایی. مافکرو کړ چی باچا خان (فخرا فغان) به لکه د نورو غټانو په شان پښتو پریښی وی او په پارسی به اخته شوی وی!

(پټه خزانه) په ۱۳۲۳ لمریز هجری (۱۹۴۴ زیږ) کی په کابل کی د پښتو ټولنی له خوا چاپ شوی وه. اټکل ۳۵ کاله وروسته ښاغلی غلام حضرت کوشان د دی فرصت و مینده چی «د پښتو سره د مینې» له امله د (پتی خزانی) انگریزی ژباړه تکمیله کړی. پټه خزانه په انگریزی ژبه کی هغه مهال په کابل کی چاپ (۱۳۵۸ لمریز، ۱۹۷۹ زیږ) شوه چی رټلی نور محمد تره کی ارگ په پښتو چلاوه. په دی ډول ښاغلی کوشان ظاهراً د پښتو ژبی خدمت وکړ، په باطن کی به پری هسک څښتن پوهیږی. په افغانستان کی به چی د استقلال په جشن پسې جوخت د پښتونستان جشن نمانځل کیده، نو د کابل ښاروال (پارسی ژبی افغان ورور) به د کاغذ له مخی خپله وینا په پښتو اوروله، خوپه کابل کی به د ارگ مشرانو په پښتو تلپاتی روژه نیولی وه او ټولی ویناګانی به یی په پارسی کولی. دغه طرز العمل د اسی هم تعبیریدلای شی چی پښتود پښتونستان رسمی ژبه وه او فارسی د ارگ رسمی ژبه وه. په نورو الفاظو: د کابل ښاروال ښاغلی ډاکټر سهیل پښتود کابل ښار په چاپیریال کی له ښاغلی عبدالمنان درد مند زده کړه ترڅو دیوه افغان په حیث خپل ورسپارلی شوی رسمی تمثیلی وظیفه د پښتونستان په جشن کی سرته ورسوی، خود «برادران ارگ» معذرت به د اسی معلومیده چی د کابل ښاردوی بی پښتو کړی دی (عذر بدتر از گناه!).

مکناټن³⁰² د اړتیا له مخی پښتو زده کړی وه، خو برادران ارگ په خپل ارگ کی پښتو ته د اړتیا احساس نه درلود، او چی په ارگ کی پښتو ته اړتیا نه وه نو د دربار په دولت کی به ورته ولی اړتیا وی! حمید کشمیری په خپله «اکبرنامه» (۱۳۲۰ هجری سپوږمیز کال) کی وایی:

شنید این سخن لات جنگی تمام که اموخته بود پشتو کلام

³⁰² - William McNaughten

په دی شعر کی دو زیر محمد اکبر خان او مکناتین ترمنځ دخبروپه جریان کی دمکناتین له خواد وزیر محمد اکبر تیاری انځور شوی دی، او «لات» دلور³⁰³ یا سرداریانی مکناتین په مفهوم استعمال شوی دی (ولولۍ: غوث خیبری، «د برنس او مکناتین د وژل کیدو پېښی»، دعوت، پرله پسې ۷۲-۷۱ ګڼه، د ۱۳۷۵ مرغومی، د سمبر ۱۹۹۲).

اټکل څلور نیم کاله وړاندې په (۱۹۹۳) زیږ کال کی یوه سپین ږیری پښتون د امریکې د (لاس انجلس) د ښار په «افغانستان ښار» کی مرکه لرله. (اوریدونکو به د ټیلیفون له لاری پوښتنی او تبصری کولی او دراه یوله لاری به یی ځوابونه اوریدل). په ارگ کی د پښتنو د قومیانو یو لړی قومی (یوسپین ږیری سردار صاحب چی پخوا یی په کابل کی «کارهای فرهنگی و ادبی» سر ته رسولی وو) په افغانستان ښار یو کی د پښتو («افغانی») په اوریدلو سره یوڅه بی حوصلی شو. «این مرد فاضل» (سردار صاحب) هغه بل سپین ږیری افغان ته چی په «افغانی» (پښتو) یی په افغانستان ښار یو کی توضیحات ورکول، په دی الفاظو واگو انبیده: «اغای (و) چی پوف میکنی مانمی فهمیم، مردم نمی فهمند، این رادیو مردم است و شما پوف کرده راهی استین». دلته لکه چی فاضل سردار صاحب د افغانستان دوگړو د اکثریت ژبه (پښتو) د «مردم» ژبه نه ګڼی («مردم نمی فهمند»)، او نری احتمال لری چی د سردار صاحب د شعور په تل کی به پښتو د پښتونستان رسمی ژبه وی او افغانی به د افغانستان غیري مردمی (یانی درباری) ژبه وی؟! ښاغلي «و» [«و» می د پښتنو مره کچی دنوم د مخفف په څیر استعمال کړی دی] د سردار صاحب په ناروا غوښتنی «پوف» (پښتو) زندگی کړه، خپلو خبرو ته یی په «رادیو مردم» کی په فارسی ادامه ورکړه، او د فاضل سردار صاحب په خپله ژبه یی د سردار صاحب شعور د حافظ شیرازی په دی شعر ټکور کړ:

پدرم روضه رضوان بیک خوشه گندم بفروخت
ناخلف باشم اگر منش به جوی نفروشم

(د زیاتو معلوماتو لپاره ولولۍ: نصر الله نیا زی، «اهانت به پښتو و پښتون»، ایینه افغانستان شماره مسلسل ۳۴، مخونه ۱۵۷-۱۵۸).

اعلی حضرت محمد ظاهر شاه په افغانستان کی څلویښت (۴۰) کاله واکمن و (۱۹۳۳ زیږ تر ۱۹۷۳). که هغه په کال کی یوځلی (د استقلال د جشن، د پښتونستان د جشن، د نجات د جشن، د کوچنی اختر او یادلوی اختر په مناسبت) په پښتو وینا کړی وای، نو د یرگومان کوم چی د اعلی حضرت صدر اعظمانو، وزیرانو، جنرالانو، سفیرانو او... به هم دغه لار خپله کړی وای او په دی ډول به له پورته څخه کښته³⁰⁴ د پښتو د زده کړی عملیه په دربار کی له برمتی (یرغل) څخه خلاصه شوی وای. په دربار کی د پښتو یرغل کیدل اوله دربار څخه بهر د پارسی وانو خویندو او ورونو لپاره د پښتو کورسونو جوړول د یو بل سره په کلک ټکر کښی وو. ملی ژبی پښتو په (پښتو ټولنه) کی رسمیت ومینده

³⁰³ - Lord

³⁰⁴ - Top - down

او دربار او دربار دولت بالعمل پارسى ټولنه وگرځيدل. په دې عمليه کې د پښتانه بچيان په خپل هيواد، په خپل پايتخت، او په خپل دربار کې د بې پښتو شويو دربار خيلو په لاس بې پښتو شول. او دلري پښتونخوا د يوه تکړه څيړونکي په الفاظو «پښتون په دريم نسل کې ختم» شو. په پارسي وانو خوښند او وروڼو چې غيرتمن افغانان دي خپله ژبه گرانه ده. پښتانه بايد له دوى څخه زده کړه وکړي. رټ (کلک، وتلى، جدي) پښتانه بايد هغو پښتنوته کلکه پاملرنه وکړي چې د دربار په بازار کې يې پښتو خرڅه کړې ده او دلستونى ماران گرځيدلى دى. په شلمه پيړۍ کې افغانستان يو پښتون وزير درلود چې غيرتمن مسلمان او د تکړه فکر خاوند و. له دې کبله به روغه وى چې د پښتو (ژبې او پښتونوالى) په هکله دده نظريه لنډه ول درويښتم:

«پښتو بابا» (محمد گل مومند) د کابل ښار په (اندرابيو) کې زيږيدلى و او د دغه ښارد (بريکوټ) په سيمه کې په يوه خټين کرايى کور کې د اتيا کلنۍ په عمر په حق ورسيد (۱۳۴۳ لمريز، ۱۹۶۴ زيږيز). دى سربيره پردى چې وزير و، اولسى ژوند يې لاره، د تکړه فکر خاوند و، او عمل يې له نظر څخه نه پټيده. وزير محمد گل مومند وايي چې «د پښتو د ترويج او تعميم د پاره په هر ډول چې لازم او ممکن وي په يو منظم طور پښتو خوځوله شى، پښتانه وين کړي شي». دلته د «منظم طور» ټکى د ډير پام وړ دى. مفکر محمد گل مومند داسې سپارښتنه کوي چې د پښتنو پوهان دى اهمى چارې لومړۍ، معمولې چارې ورپسې، او کيفي او ذوقي شيانوته دى په پاى کې پام وکړي پوهان بايد تر هر څه دمخه «سمد لاسه درسى کتابونه» د ښوونځيو او مدرسو د پاره «تاليف او ترجمه کړي». په درسى کتابونو کې دى د زده کوونکو پام «دين، اخلاق، ادب، خپلو خصايو او ملي خصايصوته وشى. د ماشومتيا نه دى داشيان په زړه او دماغ کې ځاى ونيسي، او د پښتانه بچى دى پښتانه شى». د پښتو بابا په اند د علم د زده کړې لپاره مورنى ژبه ډير ارزښت لري. ځکه خودى ټينگار کوي چې «علوم او فنون درست په پښتو واپړو». محمد گل مومند پښتانه بيزوگان نه گڼي چې «په هر څه کې به د نورو پيښې کوو». دى زياتوى چې «موږ بې نومه او بې نښې نه يو، ورکوتى ولس هم نه يو. موږ د اسيا په مينځ کې د نامه خاوندان يو... او مهم جغرافيايى موقعيت لرو». محمد گل مومند په دې واقعيت پوهيږي چې «د فن او صنايعو له پلوه» پښتانه لويديزو هيوادونو ته د زده کړې لپاره اړدي: «ځمونږ دين هم مونږ ته امر کوي چې (الحکمة ضالة المومن اينما وجده اخذه). خو پرته له دغه نه د دوى نور څه ته اړ نه يو او نه ښايي چې په هر څه کې د دوى پيښې وکړو... او د دوى هر څه په پټو سترگو وښو». محمد گل مومند د حکومت په ماهيت پوه دى او په ډاگه وايي چې «حکومت د بې پښتوگۍ له امله اريان دي، او لاره يې ورکه کړې ده! او ولس د بې پښتوگۍ له لاسه بې پته، خوار، زاراو ورک دى؟ ټول د بې پښتوگۍ په اورسوي يو...» او س نو پوښتنه داده چې پښتو بابا (محمد گل مومند) «پښتو» څه ته وايي؟ دده په فکر پښتو که له يوې خوا د پښتو ژبه ده نو له بلې خوا د پښتنود ژوند طرز يانې «پښتونولى» ده. «پښتو وييل، پښتو کول، پښتو چلول دي» اولکه «روح په کالبد کې» د پښتنو په ټولنه کې ارزښت لري. «پښتو دين، وطن او پښتانه ولس ته خدمت دى؟» د محمد گل مومند په اند «پښتو زړه وړتوب دى، ځکه پښتانه په دې خبره ايمان لري چې گټه او تاوان، عزت او ذلت هر څه د خداى نه دي. بې دده

دارادی نه هیڅوک هیڅ عمل نشی کولای». محمد گل مومند هسک خښتن ته په زاری دی چی پښتانه «په رښتیا سره دخپل کاله او ملک واکمن کړی، دکارسرپی په کی شته کړی اودغی بد حالی نه نجات ورکاندی». محمد گل مومند په دی فکر دی چی دیوه ملت د ژبی لری اوبری دهغه د ژوند د بد مرغی او نیکمرغی سره اړوند لری. «که دیو ملت ژبه د بل ملت ژبی ته مغلوبه شوه» نومانیی داده چی «په عین واکداری کی به بی واکه، په عین وطن کی به بی وطنه وی. په خپل وطن کی به غریب او پردیس وی... خپل به ورته پردی شی ځکه چی په نامه که څه هم خپل وی خوافکار، احساسات، اقوال، اعمال و افعال بی، اغوستنه، خواړه بی، ځواک او ژوند بی بشپړیا نیمگړی د پردی اود بل وی... دغسی ملت به ورځ په ورځ چو کیرې ترخو چی محوه شی». په «لنډ» ډول: «ژبه د ملی موجودیت، هوساتوب او سعادت، دلوروالی او جگوالی سته ده».

ددغه اهمیت له کبله «ژبه باید و ساتله شی، و پالنه شی، ورزوله شی، هارته کړله شی، علمی شی، ادبی شی، په هر حیث سره د ملتو درستو اړینو ته» ځواب وواپی. د مفکر محمد گل مومند په فکر «پوه سړی خپل اود بل مال پیژنی... غیرت، لوړ همت، روغه پوهه (عقل سلیم) دغه نه منی اونه پریردی چی څوک خپل مال خوشی کړی چی وروست شی، ورته نقصان ورسی او خلک بی ښکاریا په غلایوسی او کورتنی لاندی کړی» اود نوکر په شان «کونډی ختی. غیرتمن سړی خپله وچه د پردی په لنډ و ښه بولی». خو سره له خپلو ډیرو هڅو، پښتو بابا (محمد گل مومند) دامشروع ارمان د ځانه سره گورته ویوړ چی «په درستی پښتون یانې (افغانستان) کی پښتو، د پښتانه د حکومت رسمی ژبه شی».

(داقتباساتو لپاره ولولی: محمد گل مومند، لنډ کی پښتو او پښتونواله، دکابل عمومی مطبعه، ۱۳۳۷ لمريز = م ۱۹۵۸/۱۹۵۹؛ محمد گل خان مومند، مرتب همیش خلیل، پېښور، د سمبر ۱۹۹۵، محمد گل مومند، د پښتو د ژبی لپاره لیا پښتو صرف اونحو، د بلخ شرکت (رښتیا) له خوا په لاهور کی چاپ شو. بلخ ۱۳۱۷ لمريز چی ۱۹۳۸ زیځ کیرې).

څه باید وشي؟

۱. تکره پښتانه باید یو علمی او سیاسی سازمان ولری چی د محمد گل مومند په وینا «پښتو په منظم طور و خوځوله شی» او «پښتانه وینس کړی شی». زما په وړاندیز دغه ډول سازمان ته «د پښتو عمل جرگه»³⁰⁵ ویلی شو. ددغه سازمان غټه وظیفه به دا وی چی د پښتو سره پښتو وکړی، په ملی ژبه پښتونگ وکړی. په دغه چوکاټ کی باید د هغو افغانانو، په تیره د هغو پښتنو کړنو ته کلکه پاملرنه وشي چی په شعوری یا غیر شعوری ډول د ملی ژبی پښتو (داکثریت ژبی اود ټول افغانستان د ملی هویت د ساتلو پوځ مورچل) سره بی انصافی کوی.

³⁰⁵ - Pashto Action Council

- ۲- په تعلیمي نصاب کې د دیني او دنیوي علومو تر مینځ تفاهم او انډولتوب ته کلکه اړتیا ده، ترڅو د افغان ملت ملي او دیني هویت خوندي شي او د زمانې د شرایطو په تناسب د عقل او ابتکار خاوند وگرځي.
- ۳- پښتونه یوازې په دولتي میچن کې چلن ته کلکه اړتیا لري، بلکه په جومات کې هم باید غښتلی شي. طالبان د گلستان او بوستان کتابونه د اخلاقیاتو د زده کړې له کبله لولي. باید بوستان او گلستان په پښتو وپول شي.
- د پښتو په پښتو اکاډیمي کې د «گلستان بزبان پښتو» نسخه لیدل شوی ده. ودي شي چی د روغی ژباړنی په لوري گټوره وگرځي؟ د «پښتو بوستان او گلستان» په اکلې دي داستاد حبیب الله رفیع سره خبری وشي.
- ۴- مسلکي اشخاص دي ته راوبلل شي چی په خپل مسلک کې په پښتو ژبه د پوهنتون د استعمال لپاره درسی کتابونه او نور مواد برابر کړي
- ۵- پښتو باید په ښوونځیو او پوهنتونونو کې د تدریس ژبه وی ترڅو په دولت کې د کار او دعوا مو د خدمت لپاره هیڅوک د ژبي د مشکل سره مخامخ نه شي. د پښتو د علمي کیدلو لپاره باید پښتانه له ماشومتوب څخه انگریزي په ښوونځی کې زده کړي
- ۶- د پښتو کلتوري-هنري اړخ یانې ټنگ ټکور (موسیقی)، ملي اتني، انځورونو، اوډرامو ته پاملرنه حتمي ده.
- ۷- د دولت او حکومت مشران باید رسمي ویناګانې او مرکې په پښتو وکړي او په تړونونو (قراردادونو) کې دي د پښتو متن هم د اتبار وړ وښودل شي.
- ۸- د پښتو لیک یا لیک لاری یو کولو (املايي یوشان والی) ته کلکه اړتیا ده. که هر څوک په خپل سرد خپل کلی یا سیمې پښتولیکي، نو د نورولپاره به ناشونی وی چی دی یو پښتو پرځای «پښتوګانې» زده کړي. د هر چا خوښه چی یو ټکی څنګه تلفظ کوي، خو غټه خبره داده چی ذکر شوی ټکی په یوه شکل ولیکل شي. یانې: ویل یی ستا خو لیکل یی دټولو!
- د بیلګې په توګه «زموږ، زموږ، ځموږ، زمنگ، ځمنګ» ټکو ته ستاسې پام را ګرځوم: «زموږ»، «ځموږ»، «زمنگ» او «ځمنګ» هریو ټکی څلور (۴) توري لري او لیکل یی (د «زموږ» او «ځموږ» په تناسب) لږ ځای او لږ وخت نیسی، یانې د لیک لاری د اقتصاد له نظره اغیزمن دی. که د ټایب او چاپ لپاره د کمپیوټر د تورو د پړه³⁶ په کارولو پری، نو ګومان کوم چی د «زمنگ» او «زموږ» لیکل به له نورو اسان وی؟ زه دومره وایم چی پښتو دی د کمپیوټر سره پو خلا شي. ودي شي چی په دی اکلې د پښتو د ژبي او د کمپیوټر د متخصصینو له خوا کلک او غبرګ ګامونه واخیستل شي.
- ۹- «د پښتو عمل جرګه» باید زرتزره «د پښتو د تفکر بانک»³⁷ جوړ کړي او په بیلابیلو چارو کې دی ورڅخه نظریې او مشورې وغوښتل شي. پښتانه له بل هر چا څخه دی ته ډیر اړ دی چی د زمانې د شرایطو په کچ وینن شي او د فکر په

³⁰⁶ - Keyboard

³⁰⁷ - Pashto think Tank

ډگر کی سیالی ته چمتو شی.

۱۰- په اساسی قانون کی دیوی ژبی «ملی» یا «رسمی» حیثیت خوندی کول یو قانونی - رسمی ټینګاردی چی د دولت په ادارې، تعلیمی، اقتصادي، او تبلیغاتو عملیاتو کی دهغی ژبی د چلن لپاره دیولیکلی سند اهمیت لرلی شی. په اساسی قانون کی باید پښتو د افغانستان رسمی ژبه وبلل شی او حکومت دی ته اړشی چی په دغه لار کی عملی ګامونه واخلي. خو که په عین وخت کښی «د پښتو عمل جرګه» فعاله نه وی، نو د اساسی قانون ټینګار به هغسی پنجرشی لکه پخوا چی یوی تشې خبری ته را ټیټ شوی و.

که په پای کی زما څخه پوښتنه وشي چی په ټول افغانستان کی د پښتو په رسمی کیدا باندی په اساسی قانون کی ټینګار غواړم او که د پښتو چلن په ارګ کی؟ د تیرو ترخو تجربو څخه د زده کړی په مټ زما (زیرک یار) ځواب داسی دی:

«زه پښتو په ارګ کی غواړم ځکه بی پښتو ارګ د پښتو مرګ دی؟!»

دربار (حکومتي مرکز) چی بی پښتو وی، نو پښتو به د رسمی کیدا په لوری له ټولنیزاتبار³⁰⁸ څخه لویدلی وی او ډیره به ناشونی وی چی د دربار دفتر، مطبوعات، د زده کړی موسسی، بازار او نور راشه درشه³⁰⁹ د ملی ژبی د پرمختګ لپاره روغ چاپیریال جوړ کړی شی.

پای

ډاکټر زیرک یار

د نومبر ۱۲، ۱۹۹۷ زیږ کال

³⁰⁸ - Prestige

³⁰⁹ - Communication

پښتوپه گوانتانا موکي اوفارسي په ارگ کي

سروکار د خلگودی له ژبي د سرکار سره

کله به غریبه پښتو ژبه د سرکار شي

(گومان کوم دارو اښاد استاذ «گل پاچا الفت» شعردی. زیرکیار)

زما په اند، تر نن پورې دوه پښتون ساپوهان د پښتون نازولی دی: یو یی پوهاند بها الدین مجروح دی چی د ساپوهنی او فلسفی په بریدونو کی د نیمی شپي لاروی شوی و، او مابه ورته شپږویش (۲۲) کالونه وړاندی د کال (۱۹۸۰) په می کی په پېښور کی غلي غلي شان امیر المنورین وایه. د امریکي یوتیز فکری توکی لیکوال پی جی اورورک³¹⁰ له نن نه (۲۹/۴/۲۰۰۶) پنځلس کالونه وړاندی په کال (۱۹۹۱) کی لیکلی و و چی امریکي بهرنی سیاست نه لاره. خود لومړی ځل لپاره یی بهرنی سیاست د افغانانو په جهاد کی و میند. ددی لپاره چی د امریکي بهرنی سیاست له نږدی و ویني، باید اورورک³¹¹ په خپله جهاد و ویني چی څرنگه چلیده. په کال (۱۹۸۹) کی یی جهاد په پېښور/پښتونخوا کی ولید او دی پایلی ته ورسید چی افغانستان تقریباً یوروني اندی «منور» لاره خو هغه هم ووژل شو «اوداسی نور». (ولولی زما د چاپ لاندی کتاب، په دی سرلیک: «د نوی سیاست الجبره»³¹²).

دویم پښتون ساپوه د اکتر ما موچی زه یی د ساپوهنی او پښتونوالی خان گڼم. په پښتني ټولنه کی خان د پگړی خاوند او وتلی سړی ته هم وای. کیدای شی له همدی امله به خوشحال خټک بابا د پگړی سړی په شمار گڼلی وی. له نن نږدی شپږویش (۲۲) کالونه وړاندی د کال نولس سوه اتیا (۱۹۸۰) په نیمايي کی، زه له پېښور نه فرانکفورت ښار (دهغه مهال لویډیز جرمني) ته کډوال شوم. یو څو ورځی وروسته د اکتر ما مال ه ستوری له کولن ښار نه فرانکفورت ښار ته زما د ستړی مشی لپاره راغی. زموږ په ښایسته اوږده خواله کی، دلته د اکتر ما مادو (۲) پوښتني او زما دوه ځوابونه پام وړ گڼم: ویی پوښتلم چی باچا خان څه ویل؟ ورغبرگه می کړه چی د باچا خان په وینا «داد روس او امریکن جنگ دی» ویی پوښتلم چی زه ولی له کابل نه پېښور ته لارم او بیا دیوی میاشتی په اوږدو کی له پېښور نه لویډیز جرمني ته کډوال شوم؟ ورته ویی ویل چی له کابل نه می تن را خلاص کړ او له پېښور نه می

³¹⁰ - P.J.O'Rourke

³¹¹ - O'Rourke

³¹² - Algebra of New politics, 1989 - 2005

سر(داهغه مهال وچې نږدې شپږ میاشتې وړاندې د کال ۱۹۷۹ په پای کې شوروی پوځونو په افغانستان یرغل کړی و او په پېښور کې هم سیاسي خیرات مخ په تودیدلو و). له نن نه اټکل اته دیرش (۳۸) کالونه وړاندې، د کال ۱۹۲۸ په شاوخوا کې مادافغانانو په یوه غونډه کې کبیرجان ته په ناڅاپي ډول «ماما» ووايه. ده هم سمدلاسه په خوريي ونازولم. داهغه مهال وچې موږ دواړه د لویډیز جرمني په گویتي پوهنتون کې پوهیدونکي (محصلین) وو. له همغه وړخې راهیسې زه یې خوريي یم او دی مې ماما. کله چې کبیر ماما د ساپوهنې ډاکتر شو، ما هم پریکړه وکړه چې خپل درناوی ورته په «ډاکتر ماما» وړاندې کړم. ډاکتر ماما (کبیرمرداد خیل ستوری) یو دیرش (۳۱) کالونه وړاندې، په زیږدیز کال ۱۹۷۵ کې د کړنې د ساپوهنې دنړۍ والی ټولنی (انیترنیشنل اسوسییشن اف اپلاید سایکولوجی) غړیتوب لاسته راوړ.

ماد ډاکتر ماما ستوری درې (۳) کتابونه لوستلي دي: «د قلم توره»، «د هوښیار تیاتله» او «ژب ساپوهنه». درې واړه کتابونه په پېښور کې «د پښتونخوا د پوهنې دیري» له خوا خپاره شوي دي. د هوښیار تیاتله او ژب ساپوهنه د ډاکتر ماما هغه پوهنیز کتابونه دي چې د لومړي ځل لپاره یې پکې ساپوهنه (سایکالوجی) د پښتو ژبې د بډاینې بهیر ته ورننویستلی ده.

زما د معلوماتو له مخې، ډاکتر ماما ستوری په لره پښتونخوا کې لږ تر لږه هغومره اغیزمن دوستان لري لکه په بره پښتونخوا کې چې یې لري.

د ډاکتر ماما ستوری دغه سړیتوب دهغه د سیاسي سترګه وړتیا غټه ځانګړتیا بښي. د شورویانو له یرغل را وروسته تر نن پورې شپږ ویش (۲۲) کلن پیرد جاکړ په شان پښتون وهلي دي. ډاکتر ماما ستوری د ملي سیاست هغه ګوربت وچې دلراوېر پښتون د یووالی په کلکوالی یې وزرې غوړولي وې. «د قلم توره» د ډاکتر ماما ستوری د شعرونو ټولګه ده، په ماباندې یې د «یوټبر» شعر ډیر اغیزو کړ، ځکه په دی شعر کې ډاکتر ماما سیاست ته د ساپوهنې چلونه (مینه، خپلوی، هویت) وربښي:

یوه ورځې چا ویلې چې اسمان ته مې کتلې
یوه غټه وړيځه راغله دوه وړې یې ښکلولې
وړې شوې غټې کې غیبې بیا مو سترګونه لیدلې
ښکاري دا وې کوچنۍ وړيځې چې د مور غیږې ته تللې
دیو کورد یو ټبر و دیو بل نه څاریدلې
چې همجنس وي جمع کېږي عقل کله بیلولې
په ویشلې پښتون قام یې ستوری او ښکې تویولې

تیرکال (۲۰۰۵) می د ډاکټر ماما ستوری سره تلفونی خواله وکړه. غږیې غږند څرگندیده. راته ویی ویل چی زپه یی بی وسه شوی و. ددی لپاره چی په زپه یی زور رانشی، له سیاسی خوالی می نوکې ډه ډه وکړه. دده شعری ټولگه می وستایله، په تیره د «یوتیر» شعر. ورزیاته می کړه چی دغه شعر زما د ساییزو پیښود واره مرکزونه (ماغزه اوزپه) ټکوروي. ډاکټر ماما راته په خنداکی وویل چی که زه ورته هغه یوه «لنډه جمله» ورکړم، دی به یی په بدل کی راته خپله ټوله شعری ټولگه راکړي. له هغی لنډی جملی نه یی مطلب **زما د اچغه** (شعار) وه:

«بې پښتوارگ د پښتنو مرگ دی!» ورغبرگه می گړه چی گوره ماما «دغټې کټی-دماستو» چل راسره ونکړی. «دغټی کټی-ماسته» هغه ټکي وو چی ډاکټر ماما یی د زپه له کومی د خندا میلمه کړ. ډاکټر ماما راته په جرمنی کی دغټې کټی-دماستو کیسه داسی کړی وه:

یوې کونړی موربه خپلو هغو ماشومانو ته چی په کور کی به یی چغې او کوکې ویستلې، ټینگ ماسته ورکول. خو هلته یی یو بل غلی ځوی هم و. نورو ماشومانو چی ماسته خوړل، موربه هغه غلی ځوی ته په لوړ غږ وویل چی هغه ته به دغټې کټی-ماسته ورکوي! غلی ځوی له بنایسته اوږدی مودی وروسته پوه شو چی ماسته یی نه وو خوړلی، بلکه شلومبې (تروې) یی خښلی وې. بله ورځ غلی ځوی وچولی تریونیولی و. مورپری پوه شوه. سم دلاسه یی له ټینگو ماستو یو غټ کنډولی ورکړ، خو غلی ځوی یی په ژړا لاس پورې کړ. موریی دځان سره گوریدله چی غلی ځوی یی ولې ژړل. غلی ځوی په تیره ژړاکی هغې ته وویل چی د ټینگو ماستو د کنډولي سره دې دغټې کټی-نوم هم واخلي. وروسته له دې همدغه غلی ماشوم د ټینگو ماستو د کټی-واکمن شواو هغو نورو خویندو وروڼو ته یی دغټې کټی-ماسته ورپریښودل. په تلفونی خواله کی می ډاکټر ماما ته وویل چی اوس امریکه پښتنو ته په افغانستان کی دغټې کټی-ماسته («کوچنی مشر» جلالت چین حامد کرزی + «تش مشر» اعلیحضرت محمد ظاهر شاه) ورکوي.

زماله هغی «لنډی جملې» نه چی ډاکټر ماما ستوری راسره په خپله شعری ټولگه مارچه کوله، زه پوه شوم چی زما منلی دوست ډاکټر کبیر میرداد خیل ستوری دناروغی په حال کی هم د پښتو پټنگ و. په ټوکه کی می ورته وویل: پخوانی پاچا او حامد کرزی وایی چی دوی خو خلکیان نه دی چی په ارگ کی یی هم پښتو ویله او هم یی پکی اتنونه کول! ډاکټر ماما وپوښتلم چی څه به کیږی؟ ورغبرگه می کړه چی پښتوله ارگ نه شړل شوی ده، خوپه گوانتانامو کی لکه چی رسمی ژبه شی؟ دی خبری ته د ډاکټر ماما خوله گورې گورې شوه، ډیریې وخنډل، اوزیاته یی کړه چی زه هم دپوهاند... په شان هرڅه ته یو دلیل راوباسم

د خوالی په اوږدو کی می ورزیاته کړه چی په افغانستان باندی د امریکی دیرغل په لومړیو وختونو کی د امریکی دملی امنیت دجرگی په بحثونو کی پخوانی پاچا محمد ظاهر شاه «تش مشر» (فیگر هیډ) او حامد کرزی «کوچنی مشر» (ماینر ټرایبل لیډر) گڼل شوی وو. امریکی غوښتل چی د افغانستان وگړو اکثریت (پښتانه) د ظاهر خان او کرزی په واسطه وغولوی اوله دی لاری په افغانستان کی د کلکی ملی ټولنی رامنځته کیدلو ته پاتک واچوی.

داوه زماوود ډاکټر ماما وروستنی خواله. اوس نو پوښتنه داده چې ډاکټر ماما کيږمیرداد خیل ستوری څه ډول سیاسي شخصیت و؟

ډاکټر ماما ستوری هغه پښتون عالم و چې دنظر په کچه ډیر د عمل خاوند و. که په پښور کې یې د پښتونخوا د پوهنې دیره توده ساتله، نو په جرمني کې یې د ملي سیاست دیره پالنه. ډاکټر ماما کيږمیرداد خیل ستوری د خپلې مړینې پورې د «پشتون سوشل ډیموکراتیک پارټي» یانې د «پښتنود ټولنیز ولسولیز ګوند»³¹³ مشر و او د دې ګوند د بنسټ ایښودونکو مخکښانو چورلیز (محور) یې جوړ کړي و.

که د شاعري په نړۍ کې په ډاکټر ماما ستوری باندې دا جمل خټک د ګل بڼ وېر مه لګیدلی وه، نو په سیاست کې یانې د پښتنود ډیووالی، خپلواکۍ اوسو کالۍ لپاره وړ باندې د باچا خان (فخر افغان) د نظر او عمل پیرزونه شوی وه. پښتو ژبه د ډاکټر ماما ستوری لپاره. په افغانستان کې د ملي ټولنې جوړیدل یې له ملي پیژاند (هویت) ناشونی کاردی، او ملي پیژاند په پښتو ژبه رامنځته کیدلی او ټینګیدلی شی، نه په بل څه! په پښتو ژبه کې د افغانستان سره کلکه ژمنه خوندی شوی ده. د افغانستان نوری خوږې ژبې دغه تومنه نه لري. په افغانستان کې د ملي ټولنې د جوړیدلو په اړوند کې ډاکټر ماما کيږمیرداد خیل ستوری هغه لار خپله کړې ده چې د افغانستان مفکر او فقیر وزیر محمد ګل مومند یې سپارښتنه کړې وه - هغه وزیر چې د کابل ښار په بریکوټ کې یې په یوه خټین کرابي کور کې سا وختله، په هغه خټین کور کې چې عبدالعزیز خاوري به «پښتوار ګ» ګاڼه.

د ډاکټر ماما ستوری له برکته، پښتون سوشل ډیموکراتیک ګوند په یو ډول سیاسي دیره و او بڼت چې د هر ډول سیاسي یا دیني پښتون درناوی پکې کېږي. ډاکټر ماما کيږمیرداد خیل ستوری په هېڅ پښتون، په پر ګڼه یو سفزي، او په تېر میرداد خیل دی. ډاکټر ماما ستوری د بري پښتونخوا د کونړ په تنر نومې کلی کې زیږیدلی و او په جرمني کې یې د زیږ کال ۲۰۰۶ د اپریل په څلورمه نیټه چې د ګل دورځي سره سمون خوری له نړۍ سترګې پټې کړې. هسک خښتن دې پرې ورحمېږي. زه د ډاکټر ماما کيږمیرداد خیل ستوری درنی کورنی

او د پښتنود ټولنیز ولسولیز ګوند پاتې مشرتابه ته خواخوږې او تسلیت وړاندې کوم. منلی ډاکټر ماما ستوری د ملي سیاست ستر ګور، زړه وړ او نوښتګر شخصیت و. له هغه نه پښتنو ته ډیر څه په میراث او ارمان ورسیدل. زما په اند، اوس د پښتنود ټولنیز ولسولیز ګوند مسولیت دی چې د خپل جرګه مار مشرانو او ښاد ډاکټر ماما کيږمیرداد خیل ستوری په کړنلارو خوځيږي.

ډاکټر رحمت ربی زیرک یار

³¹³ - PSDP

د کليفورنيا ايالت، د توزند اګس (زرخپړی) ښار.

پای: ۲۹ اپریل ۲۰۰۲

ژب سیاست او ژب پلان: ملي او رسمي ژبې

ننتـوځ

«قوة الانسان في عقله ولسانه» د پوهنې د ډاکټر او ستلر د پنډ کتاب سريزه په دغه عربي مقوله پيل شوی ده.³¹⁴ د ډاکټر ولستريه شپږو يشت (۲۲) ژبو پوهنې او کتاب يې «دنړۍ» د غټو ژبولو مړنې تاريخ دی. پښتو بابا محمد گل مومند د افغانستان هغه ولسی او فقير و زيروچی د کابل د ښار د بريکوټ په سيمه کې يې په عادی خټين کړا يې کور کې په اتيا کلنۍ کې ساوختله (۱۳۴۳ لمريز ۱۹۲۴ زيز کال). هغه د ژبې په اهميت پوهيده، د ټول افغان د پيژاند (هويت) د ساتنې لپاره يې پښتو يو پوخ مورچل ګاڼه، اوله دی امله يې د ملي ژبې پښتو په تعميم او ترويج ټينګار کاوه.

مفکر محمد گل مومند په دی فکر وچی دیوه ملت د ژبې لری اوبری دهغه د ژوند د بدمرغی اونیګمرغی سره تړاو لری: «که دیوه ملت ژبه د بل ملت ژبې ته مغلوبه شوه» نومانیې داده چی: «په عین واکدارۍ کې به بی واکه، په عین وطن کې بی وطنه وی. په خپل وطن کې به غریب او پردیس وی... خپل به ورته پردی شی ځکه چی په نامه که څه هم خپل وی خوا فکر، احساسات، اقوال، اعمال او افعال یی، اغوستنه، خواړه یی، ځواک او ژوند یی بشپړ لیا نيمګړی د پردی اود بل وی... دغسی ملت به ورځ په ورځ چوکیږی ترخوچی محوه شی.» په «لنډ» ډول: «ژبه د ملی موجودیت، هوساتوب او سعادت، د لوړوالی او جګوالی سټه ده.» د دغه اهميت له امله «ژبه باید و ساتله شی، و پالنه شی، و روزله شی، ارته کړله شی، علمی شی، ادبی شی، په هر حیث سره د ملت درستواړینوته» ځواب ووايي. د مفکر وزیر محمد گل موند په اند، «پوه سړی خپل اود بل مال پیژنی... غیرت، لوړ همت، روغه پوهه (عقل سلیم) دغه نه منی اونه پریږدی چی څوک خپل مال خوشې کړی چی وروست شی، ورته نقصان ورسی او خلک یی ښکاره لیا په غلا یوسی او کورتنی لاندی کړی» (محمد گل مومند، د پښتو ژبې لپاره لیا پښتو صرف او نحو. د بلخ شرکت [رښتیا] له خوا په لاهور کې چاپ شو، بلخ ۱۳۱۷ لمريز = ۱۹۳۸ زيز). تراوسه زموږ پوهه داده چی انسانان له بل هر ټولنیز موجود نه زیات سیاسی ژوي دي. په طبیعت کې هر شی ګټوره وظیفه لری، او انسانان یواځینی ژوی دی چی طبیعت ورباندی د وینا پیرز وینه کړی

³¹⁴ - Dr. Nicholas Ostler, Empires of the word: A language history. New York and London: Harper perennial, 2006, xix

ده. که ژبه نه وای، فکر به ځانله وای. که ژبه نه وای، تاریخ به چیری اوڅه وای. دا ژبه وه چی تاریخ پکی خوندی شو، او دا ژبه وه چی فکر پکی څرگند شو.

د تاریخ یو پوهاند د استاد انوپه یوه غونډه کی ویلی وو چی تاریخ «جهانی او بنیادی دی»³¹⁵ د ژبپوهنی یو استاد ورسره سرو خوځاوه، خویوه پخه پوښتنه یی هم وروتوغوله: «بی له ژبی به تاریخ څنگه ثبت او تفسیر شی؟». هو، بی له ژبی تاریخ نه تثبیتید لی شی او نه یی تفسیر کید لی شی. ژبی دانسان په دی ظرفیت یا استعداد کی چی ځان وپیژنی او مجرد³¹⁶ فکر وکړی لږترلږه اسانتیا راوستلی ده. د ژبی منشأ لاتراوسه روغه نه ده معلومه، خود لرغون پوهنی شواهد د یته گوته نیسی چی د ژبی پواسطه پوهاوی³¹⁷ به نږدی دوه سوه زره (۲۰۰۰۰۰) کلونه وړاندی را منځته شوی وی. بنایی له دی امله به ژبپوه روزین³¹⁸ له نن نه شپږ کاله وړاندی په زیږ کال (۲۰۰۲) کی ویلی وی چی «ژبه پیل دی او دهغه څه برخه ده چی موږ څوک یو»³¹⁹ له دینه چی «ژبه پیل دی» سړی داسی هم پوهیدلای شی چی ژبه نه یواځی د پوهاوی وسیله ده، بلکی د ځان پیژندنی او هویت منشأ هم ده («دهغه څه برخه ده چی موږ څوک یو»).

که له یوی خوا ژبه لوښی (وسيله) ده د پوهاوی لپاره، نو له بلی خوا ژبه تړون دی او غوټه³²⁰ ده د پیژاند «هویت» لپاره. ژبه له یوی بلی ځانگړتیا هم ځان نشی خلاصولی. هغه دا چی له ژبی نه د ټولنیز توپیر او اتبار لوښی هم جوړیدلی شی.³²¹ د ژبی درسمی کیدایانی حکومتی کیدا په عملیه کی د ټولنیز توپیر او ټولنیز مقام تومنه پرته ده. دبیلگی په ډول سینگاپوریو کوچنی ښاری دولت دی چی څلور نیم میلیونه وگړی لری (۲۰۰۷) او څلور رسمی ژبی لری. انگریزی، ملای³²² ماندارین (چینایی) او تمیل. هغه سینگاپوریان چی په انگریزی ژبه کی لاس لری، عموماً په سیاست او اقتصاد کی دغتی برخی خاوندان دی.³²³

³¹⁵ - Universel and basic

³¹⁶ - Abstract

³¹⁷ - Communication

³¹⁸ - Rosen

³¹⁹ - « Language is the beginning, it is part of who we are. » Quoted in Ralph w. Fasold and Jeff Conner – Linton (eds.), An Introduction to linguistics, 2006, pp.1 and 375.

³²⁰ - Tie

³²¹ - Social class differentiation

³²² - Malay

³²³ - « English – knowing bilinguals govern the country, walk the corridors of power, preside at boardroom meetings, teach in schools, and rule in the courts of law. » Anne pakir at national university of Singapore, «Bilingual education with English as an official language: Socio cultural implication», Georgetown university press. Georgetown university round table on languages and linguistics, 1999, electronic version, pp. 341-349

سره له دی چی په سینګاپور کی چینایان ډیره کیان (۷ سلنی) دی ملای ژبه ددغه هیواد ملی ژبه ده، د سینګاپور یانود پیژاند (هویت) او احساس ژبه ده. د اسراییل د دولت په جوړولو (می ۱۹۴۸) اود ملی احساس په پیاوړي کولو کی د عبری ژبی را ژوندی کولو ستر رول لوبولی دی، اود عبری ژبی په ساتنه کی یهودی دین ستر رول لوبولی دی. د سینګاپور او اسراییل په ژب سیاست (لنګویج پالیسی)³²⁴ به وروسته ورځیرم

(الف) - ملی او رسمي ژبه

د ملی او رسمي ژبی ترمنځ په توپیر کی پخپله د امریکي سترخانوال اود بندیانود غذا بونو یو غټ پلوی حقوق پوه البرتو گونزالیس³²⁵ ښکیل شوی و (۲۲ می ۲۰۰۶). اوس په امریکه کی ځینی خلک په دی پسی اړم شوی دی چی انگریزی ژبه د اساسی قانون د تعدیل له لاری رسمی³²⁶ ژبه کړی. دنورو هیوادونو د خلکو په شان، امریکایان ګډ قوم نیکونه او ګډ تاریخ احساس نلری. د ګډ دین احساس هم پکی غښتلی نه دی. ښایی له دی امله دخپل پیژاند لپاره انگریزی ژبی ته مخ وراړوی. د امریکي سترخانوال گوانزالیس تیروت او په خپله توضیح کی یی ملی ژبه د رسمي ژبی په ځای وکاروله. گوانزالیس راپور ترانوته وویل چی «ولسمشر (ډبلیو جورج بوش) هیڅکله ددی ملاتړ نه دی کړی چی انگریزی دی ملی ژبه شی»³²⁷ په همدغه ورځ (۲۲ می ۲۰۰۶) لږ وروسته سپینی مانی خپل سپیناوی وکړ³²⁸ هغه ولس چی خپل دولت یی نه وی جوړ کړی، رسمی ژبه نه لری، خو په مقابل کی یی ملی ژبه لری. که یو ولس دخپلواکی په جګړه یوه ژبه کارولی وی، همدغه ژبه یی چی بالعمل د ملت کیدنی هویتی چینه ده، دخپلواکی په ګټلو سره اود خپل ملت په جوړولو سره د رسمي ژبی وظیفه هم په غاړه اخلی. دبیلګی په ډول دوه هیوادونوته ګوته نیسم: د امریکي په اساسی قانون کی د ملی یا رسمي ژبی په امله هیڅ نه شته. خود خپلواکی اعلامیه (جولای ۱۷۷۲) اودوه اساسی قوانین یی په انگریزی ژبه لیکل شوي وو (د کنفیډریشن مادي په نومبر ۱۷۷۷ کي)، او اساسی قانون چی تر نن پوری چلیپی په ۱۷۸۷ زییز کال کی). له دی امله انگریزی په امریکه کی طبعاً ملی او بالعمل رسمي ژبه ده. بل مثال په افریقا کی د تازه جوړ شوی دولت دی. په ایریتریا³²⁹ کی چی نهه قومونه پکی ژوند کوی دیو نیسف³³⁰

³²⁴ - Language policy

³²⁵ - Gonzales

³²⁶ - Official language

³²⁷ - « Never supported making English the national language.»

³²⁸ - « The attorney general [Alberto Gonzales] got caught in a linguistic snare. He took 'national' language to mean what we describe as 'official' language. We have no problem in identifying English, our common linguistic currency as national language.» White House spokesperson Dana Perino in «Adventures in semantic: CBS News, electronic version, posted by Hillary Profita (22 May 2006).

³²⁹ - Eritrea

(۱۹۹۴) د معلوماتوله مخی د (تیگریگنا)³³⁰ قوم پکی ترټولو ډیرو گړی لری. خوهلته دیوه قوم ژبه هم رسمی ژبه نه ده گڼل شوی، ددی لپاره چی د ژبو کړکیچ رامنځته نشی. ددی په مقابل کی کیسوا هیلی³³¹ ددغه هیواد ملی ژبه منل شوی ده، دلیل یی دادی چی کیسوا هیلی دخپلواکی په جگړه کی د سیاسی سروالی پتی دراشی درشی ژبه وه³³² رسمی ژبه هغه ژبه ده چی حکومت پری چلیبری او په حکومت کی چلیبری. رسمی ژبه هغه ژبه ده چی حکومت رسمی اعلان کړی وی، او یایی عملاً دخپلو وظیفو او مسولیتونو په ادا کولو کی کارولی وی (لکه په ترونوکی، په قوانینو کی، په محکمو کی، په گډو اعلامیو کی، او په سیاسی دریځونو کی). رسمی ژبه هغه ژبه ده چی د دولت د شتون په حالت کی رامنځته کیږی، یانی حکومت یی اعلاموی او یا په یو ډول بنیی چی دغه ژبه دهغه ملت ژبه ده چی د دولت د حاکمیت لاندی وی³³³.

په تاریخ کی یوه استثنا هم شته. په داسی حال کی چی یهودانو په فلسطین کی دولت نه لاره، دیوی سیاسی ډلی³³⁴ په خیرد هغوی ژبه عبری³³⁵ په فلسطین کی د انگریزی او عربی ژبو په شان د برتانوی واکمنانو له خوا رسمی اعلان شوه. په زیږ کال (۱۹۲۲) کی فلسطین د ملتونو د ټولنی³³⁶ د پریکړی له مخی د برتانیی په حاکمیت (قیمومت)³³⁷ کی ورغی³³⁸.

رسمی ژبه د حکومت په ورځنی فعالیت کی کارول کیږی او یو اورگاری ته ورته ده چی له یو بندرنه یو ښار ته مالونه رسوی؛ یولونبی (وسیله) دی چی د حکومت کارونه سرته رسوی (په پارلمان کی قوانین، په محکمه کی د قوانینو تفسیر او تطبیق، د فورمو او لایحو جوړول، د اساسی قانون تعدیل، د اساسی قانون تفسیر، عسکری او ملکی اداره، عسکری او ملکی تعلیم او تربیه، تړونونه ... او اعلامی).³³⁹

د دولت شتون دیوی ژبی د رسمیت لپاره عموماً اساسی شرط دی. وړاندی له دولت نه رسمی ژبه نشته، خوملی ژبه

³³⁰ - UNICIF

³³¹ - Tigriña

³³² - Kiswahili

³³³ - C.M. Rubagumya (ed.), 1990, quoted in "Multilingualism and nation building: language and education in Eritrea". By Chefena Hailemariam, university of Asmara, Eritrea, sjaak kroon, Tilburg university, Netherlands, and Joel Wolters, Bar – Ilan university, Israel – electronic version, pp. 475 – 493.

³³⁴ - declared by a government to be the language of the governed nation.

³³⁵ - entity

³³⁶ - Hebrew

³³⁷ - mandate

³³⁸ - League of Nations

³³⁹ - "All ordinances, official notices and official forms of the government..... shall be published in English, Arabic and Hebrew"

شته. دیوه دولت په رسمی سند کی چی رسمی ژبه نه وی بنودل شوی، ملی ژبه یی رسمی ژبه ده لکه په اندونیزیا کی. په اندونیزیا کی له پنځه نیم سوه نه زیاتی ژبی اوله چی شته. بها ساندونیزیا³⁴⁰ په اساسی قانون کی داندونیزیا «ملی ژبه» ده چی په تجارتی، تربیوی او حکومتی چارو کی چلیږی. ملی ژبه هغه یوه ده چی دیو ملت ډیرکیان پری غږیږی او د ملت لپاره د اصالت³⁴¹ او پیژاند (هویت) ارزښت لري. ملی ژبه له تاریخی احساس او ویاړه ډکه تیره زمانه منعکسوی. ملی ژبه د ملی بیرغ او ملی ترانی په شان د سمبول مقام لري. ملی ژبه د هماغه ملت کلتوری ماهیت او اتبارښی. ملی ژبه د خلکو په منځ کی د ملی تړون احساس او ژمنه منعکسوی. ملی ژبه په خلکو کی د واحد ملت احساس غښتلی کوی. ملی ژبه خلکو ته خوند ورکوی او زړونه کوشیروی، او په اوږده ډگر کی د ملی ټولنی په را منځته کیدلو کی اسانتیا راولی. ملی ژبه د «ویلی کیدلو بټی» ده. امریکی ته³⁴² د ویلی کیدلو بټی وایی. زما په اند، په ټولنیز لحاظ امریکی ته «د سلاتی کنډولی» ویلی شو ځکه چی ټول ټال امریکه د بیلابیلو نژادونو د سلاتی کنډولی ته ورته ده. خو پخپله انگریزی ژبه پکی هغی بټی. ته ورته ده چی بیلابیل نژادونه په ښوونځی او پوهنځی کی په کلتوری لحاظ ویلی کوی اوراتلونکی تړون او بریالیتوب ته یی سیڅوی. یوهیواد چی ملی ژبه ونلری، د ملی دولت په کفایت کی به یی شک وی. یوهیواد چی ملی ژبه ونلری، ملت به یی د یتیم احساس کوی. پردی ژبه ملی ژبه کیدلی نشی، خورسمی ژبه کیدلی شی. ملی ژبه عمومی تړونکی او کوشیرونکی ژبه ده. ملی ژبه اصلاً د ملی کلتور برخه ده، نه د دفتري کلتور. ملی ژبه دولتونه زیږوی، او دولتونه رسمی ژبه غوره کوی. هغه دولتونه نیکمرغه دی چی رسمی ژبه یی په ولس گرانه وی، یانی ملی اورسمی ژبه یی یوه وی. هغه دولتونه نیکمرغه دی چی رسمی ژبه یی د ملی ژبی په خدمت او پالنه کی وی. هغه دولتونه نیکمرغه دی چی په رسمی ژبه کی یی د بل دولت لاس نه وی. هغه دولت بد مرغه دی چی رسمی ژبه یی د ملی ژبی سره په ټکر کی کوی.

په کامرون کی انگریزی اوفرانسوی دواړه رسمی ژبی دی، او پاتی نوری دهیواد خپلی ژبی ملی ژبی دی. که دیوه هیواد په اساسی قانون کی یوه ژبه ملی گڼل شوی وی، مطلب ورنه رسمی ژبه هم ده. په سعودی عربستان کی په یوه مشخص سند کی لیکل شوی اساسی قانون نشته، خو عملاً عربی دهیواد ملی، رسمی اودینی ژبه ده. **د ایران** د اسلامی جمهوریت په اساسی قانون (۱۹۸۹) کی راغلی دی: «زبان وخط رسمی ومشترک مردم ایران فارسی است اسناد و مکاتبات ومتون رسمی و کتب درسی باید به این زبان و خط باشد.» اټکل پنځوس سلنی (۵۰٪) ایرانیان په فارسی غږیږی. بله نیمایی یی په ترکی، عربی، کردی، اوبلوخی ژبو غږیږی. **عربی سره له دی چی د سپیڅلی قران او مبارکو حدیثونو ژبه ده، د ایران په اسلامی جمهوریت کی رسمی ژبه نه ده.**

³⁴⁰ - Bahasa Indonesia

³⁴¹ - authenticity

³⁴² - melting pot

اروپایی اتحاد³⁴³ درویش (۲۳) رسمی ژبی لری. فنلند دوه (۲) ملی ژبی لری: سوامی (فینی ژبه) اوفینلند ز سوینسکا³⁴⁴ یانی فنلندی سویډنی. په فنلند کی سویډنی ژبه چی شپږسلنی (۲٪) ویونکی لری، ددغه هیواد په هرځای کی اتبارلری. په مقابل کی یی فنلندی ژبه چی دوه نوی سلنی (۹۲٪) ویونکی لری، په ارته کچه کارول کیږی، خوهلته هرچیری قانونی اتبارنلری. په فنلند کی ځینی پوهنتونونه یواځی په فنلندی ژبه چلیږی. ټول زده کوونکی باید سویډنی زده کړی. څوک چی د سویډنی ژبی بری لیک ونلری، دولتی ماموریت به یی په برخه نشی. ورته شرایط په اقلیتی سویډنیانو باندی چی فنلندی ژبه زده کړی، په لږه اندازه ایښودل شوی دی. په مالټا کی مالټایی ژبه چی اکثریت پری پوهیږی، ملی ژبه گڼل شوی ده، اود انگریزی سره غبرگه رسمی ژبه هم ده. په فلپین کی فلپینو ملی ژبه ده، اود انگریزی سره غبرگه رسمی ژبه هم ده. په پاکستان کی اردو ژبه چی اته سلنی (۸٪) وگړی پری غږیږی، ملی ژبه ده اولارې چارې باید مینده شی چی اردو رسمي ژبه شی. انگریزی چی په پاکستان کی د سروالی پټې (نخبی) ژبه ده، هلته رسمی ژبه هم ده (د اپریل ۱۹۷۳ اساسی قانون، ۲۵۱ ماده: اتر ۲ بندونه). په پاکستان او پښتونخوا کی د ژبو د بحث لپاره د دې کتاب اتم فصل ولولئ. دهند په اساسی قانون یابل کوم قانون کی کومی ملی ژبی ته گوته نه ده نیول شوی، خوهندی په اساسی قانون کی د هیواد رسمی ژبه گڼل شوی ده. ایالتونه کولای شی چی یو یا څو ژبی دخپلو ایالتي حکومتی چارو لپاره رسمی معرفی کړی، لکه پنجابی، بنگالی، اردو سانسکریت. **که د مرکزی حکومت کوم لیک دهند ایالاتو یا سیموته په انگریزی ژبه استول کیږی، باید هندی ژبه یی ورسره مل شوی وی.** دلته وینو چی انگریزی ژبه هم دهند رسمی ژبه ده. د ژبني سیاست له نظره، فلپین او هند یو بل ته ورته دی. په فلپین کی هم سیمه ییزو ژبو ته اجازه ورکول شوی ده چی په خپلواړوندو سیمو کی درسمی ژبو به څیرو کارول شی. **د تاجکستان رسمی ژبه تاجکی ده. د ازبکستان رسمی ژبه ازبکی ده، اود حکومت ماموران باید په دغه ژبه وپوهیږی.** د ترکمنستان رسمی ژبه ترکمنی ده. د زیمبابوی³⁴⁵ رسمی ژبه انگریزی ده. د مالیزیا رسمی ژبه بهاسامیلایو³⁴⁶ ده چی اکثریت پری غږیږی. په کمبودیا کی خمیر³⁴⁷ قوم ستر اکثریت (۹۲٪) لری او ژبه یی چی خمیرنومیري، رسمی ژبه ده. دولسی چین په شان، ماندارین³⁴⁸ چاینی ژبه د تایوان رسمی ژبه ده.

³⁴³ - EU

³⁴⁴ - Finlands svenska

³⁴⁵ - Zimbabwe

³⁴⁶ - Bahasa Melayu

³⁴⁷ - Khmer

³⁴⁸ - Mandarin

(ب) - ولې ژبني ټکرونه؟

اوولس (۱۷) کلونه وړاندې د زيږکال (۱۹۹۱) پورې په سهيلي ترکيه کې په گړدي ژبه سندري ويل منع شوی وو. شپږ کلونه وړاندې په زيږکال (۲۰۰۲) کې هغه پوهيدونکي (محصلين) د پوليس له خوا ونيول شول چې په پوهنتون کې يې په گړدي ژبه د تدريس غوښتنليکونه³⁴⁹ د پوهنتون مسولينو ته وړاندې کول. په ولسي چين کې د «تام او جيري»³⁵⁰ په نوم تلويژيوني کارتون ډير مينه وال لرل. دغه تلويژني کارتون په جنگي پيشوا او موږک راخرخیده. د ۲۰۰۴ زيز پورې به (تام او جيري) دولسي چين په سيمه ييزو ژبو (لهجو) غږيدل. خو ورپسې مرکزي حکومت په سيمه ييزو ژبو (لهجو) کې ذکر شوی کارتوني پروگرام منع کړ. يانې نور يې نه غوښتل چې تلويژني پروگرامونه دې په لهجو کې خپاره شي. د دې پرځای تلويژني پروگرامونه دولسي چين په رسمي ژبه يانې ماندارين³⁵¹ کې پيل شول. له دې لارې ولسي چين غوښتل چې ماندارين (پوتونگخوا) ژبه د ملي پيژاند د سمبول په څير پياوړې کړي او د يوبل سره سيمه ييزی ژبني سيالۍ د ملي پيژاند د کلک سمبول په قالب کې ويلې کړي. په ولسي چين کې لهجې له يوبل سره غټ توپيرونه لري. پوتونگخوا په ماندارين لهجه ولاړه ده، او ماندارين دولسي چين په مرکزي چين (پخواني پيکينگ) کې چليږي. يانې د پايتخت لهجه ماندارين رسمي اتبار لري.

شپږ کلونه وړاندې په زيږکال (۲۰۰۲) کې د سينگا پور حکومت په يوه کميډي فلمي لړۍ باندې د «ان سي-۱۷»³⁵² برغولی کيښود، يانې څوک چې اوولس (۱۷) کلن شوی نه وي، د دغې لړۍ فلمونه نشي ليدلی. په دغه کميډي فلمي لړۍ کې کوم بدڅه نه وو چې ځوانان په اخلاقي لحاظ يې لارې کړای شي. د سينگا پور د حکومت دليل دا و چې په دغه فلمي لړۍ کې «بدگرام»³⁵³ کارول شوی و. پورتنی درې بيلگې موږ ددې پوښتنو سره مخامخ کوي:

الف -- ولې د ترکيې حکومت ته ارزښت لري چې کومه ژبه دې په پوهنتون کې وکارول شي؟

ب -- ولې د سينگا پور حکومت د «بدگرام» مخه نيسي؟

پ -- ولې دولسي چين حکومت ددې سره علاقه لري چې کارتوني پيشوا او موږک (تام او جيري) دې څنگه

³⁴⁹ - Petitions

³⁵⁰ - Tom and Jerry

³⁵¹ - Mandarin (Putonghua)

³⁵² - NC- 17

³⁵³ - bad grammar

وغږېږي؟

ددغودري واروپوښتنو جواب په يوه ټکي کې پروت دی: پيژاند (هويت) !: «ژبه پيل دی».³⁵⁴

(پ) - د ژبې معياري کول ژب سياست

د ژبو معياري کولو ته ژب سياست (لنگويج پاليسي)³⁵⁵ هم ويلی شو. هغه څه چې پاس می ورته په ترکيه، سينگا پور او ولسی چين کې گوته ونيوله، د ژب سياست درې بيلگي ښيي.

د ژبې معياري کول يو سياسي حکومتی ځواب دی چې د ژبې يو خورامهمی ځانگړتيا ته ورکول کېږي: ژبه ولاړه نه ده، بلکې «بدليږي او اوږي».³⁵⁶ د مثال په ډول په ولسی چين کې له ډيرو لهجونه دهيواد د پايتهخت (بيجينگ) لهجه ماندراین درسمی ژبې به خیر غوره شوه. ځينو هيوادونو د ژبې د معياري کولو لپاره علمی موسسې رامنځته کړي دي چې د ژبو پرمختگ او بدلون وڅيړي، لکه دفرانسوی ژبې اکاډمی، د هسپانوی ژبې اکاډمی، په جرمني ژبو هيوادونو کې دليکدود جرگه³⁵⁷ په اسراییلو کې د عبری ژبې اکاډمی او د عربي ژبې اکاډمی (د عربي ژبې اکاډمی نږدې څلورمياشتي وړاندې د ۲۰۰۷ زيږ کال په ډسمبر کې پرانيستل شوه)، په شاهي دوره کې پښتو ټولنه په کابل کې، پښتو اکاډمی په پيښور کې، ملی کيسوا هيلي جرگه په تانزانيا کې، د کيسوا هيلي انستيتوت په تانزانيا کې... او کويچوا³⁵⁸ اکاډمی په پيرو کې.

په دی ډول حکومتونه د ژبې د معياري کولو پريکړې کوي او د ژبې سياست ټاکي او چلوي. هو، وگړي او شخصي سکتور هم دیوې ژبې په معياري کولو کې رول لوبوي. ورځپاڼي، مجلې، خبري اژانسونه، او برېښنایيزي خپرونې عموماً د مطالبو د خپرولو لپاره مقررات³⁵⁹ لري. انگریزي خپرونو کې ویليم کاکستین³⁶⁰ د پنځلسمی زیږيزی پيړۍ په دوهمه نیمايي کې یوه چاپخونه لرله او د خپل چلوونکي کنترول³⁶¹ له لاری یې دهغه مهال په خپرونو کې خپل اغیز خوندی کړ او په دی ډول د راتلونکي انگریزي په معياري کولو کې د مت خاوند شو. دوه (۲) نورو وگړو ډیر مهم

³⁵⁴ - "Language is the beginning, it is part of who we are." (Rosen).

³⁵⁵ - Standardization

³⁵⁶ - Language policy

³⁵⁷ - it varies and it changes

³⁵⁸ - Der rat fuer Rechtschreibung

³⁵⁹ - Hebrew

³⁶⁰ - Quechua

³⁶¹ - editorial guidelines

³⁶² - Coxton

³⁶³ - editorial

انگریزی سیندونه (قاموسونه= ډیکشنری) راوویستل: ډاکټر سامویل جانسن³⁶⁴ (۱۷۰۹ تر ۱۷۸۴) په انگلستان کی، اونواه وییستر³⁶⁵ (۱۷۵۸ تر ۱۸۴۲) په امریکه کی. وییستر په امریکایی انگریزی کی داسی املا وکاروله چی په انگلستان کی د مروجی املا سره یی یوڅه توپیر لاره، لکه د³⁶⁶ (معیاری کول) او³⁶⁷ (سلوک، چلن) ټکي په امریکایی انگریزی کی. دغه شان ایلیز بن یهودا³⁶⁸ (۱۸۵۸ تر ۱۹۲۲ زیږ) هغه زړه عبري³⁶⁹ ژبه راژوندی اونوی (مودرن) کړه چی دوه زره کلنې دوړې پرې پریوتلې وې او چاپه ورځنی عادی ژوند کی نه کاروله (په دی اکله به وروسته وغږېږم). وروسته له روغ پام نه سپری وینی چی معیاری کول د ژبنيو نوسانونو او اوبښتنود چټولو او یو شکل کولو عملی ته ویل کیږی³⁷⁰. هغه مهال سپری وینی چی معیاری کول یو ډول رسمی (تشریفات) ³⁷¹ ژبه رامنځته کوی. ډیر ځلی خلک فکر کوی چی معیاری (رسمی، تشریفات) ژبه د علمی موسسو، د لیکدود د کتابونو، سیندونو (قاموسونو) او غټو خپرونو ژبه ده. په معیاری ژبه کی نه یواځی دیوه ټکی املا یی خیره اهمیت لری، بلکه گرامری مقررات اود ستورونه هم مهم دی. د مثال په ډول، په یوه جمله کی دوه (۲) منفی کارول بی خونده ویناده: هغه نه غوښتل چی ښوونځی ته لاړنشی. په روغه پښتو (هغه غوښتل چی ښوونځی ته لاړشی).

د ژبی د معیاری کیدلو موخه داده چی ژبه عمومی شی، یانی هر څوک پری په اسانی سره پوه شی. دلته باید زیاته کړم چی مسلکی تخصصی ژبی حتماً عمومی ژبی نه دی. معیاری ژبه عموماً په اداري، کلتوري او اقتصادي مرکزونو کی را پورته کیږی. پښتانه چی کلتوري ملت دی، خوملی دولت نلری، باید دخپلی ژبی د پالنې او معیاری کولو لپاره یوه بریښنا ییزه جرگه ولری، دبیلگی په ډول³⁷² (پښتو عمل جرگه)! ددغی جرگی یوه موخه باید داوی چی د پښتو لغاتونو بریښنا ییز بانک³⁷³ جوړ کړی

مخکی د زیږ کال ۱۹۹۲ له انقلاب نه، انگریزی د سومالی په حکومتی او تعلیمی ادارو کی برلاسی وه اوله دی امله د برلاسی اوچتی پتی ژبه وه چی له نږدی لسو سلنو (۱۰٪) نه جوړه شوی وه. شپږ دیرش (۳۲) کلونه وړاندی په زیږ کال (۱۹۷۲) کی سومالی په لاتین تورو کی ددغه هیواد رسمی ژبه شوه. یو څو کلونه وروسته د (۱۹۷۰) کلونو په وروستیو کی په سومالی کی کافی مواد برابر شول چی سومالی له پوهنتون نه په ټیټو تعلیمی موسسو کی د زده کړی

³⁶⁴ - Johansen

³⁶⁵ - Webster

³⁶⁶ - Standardize

³⁶⁷ - behavior

³⁶⁸ - Eliezer ben - Yehuude

³⁶⁹ - Hebrew

³⁷⁰ - Sorting through the variation

³⁷¹ - Formal

³⁷² - Pashto Action Council

³⁷³ - Pashto terminological databases

اوبنووونی ژبی ته جگه کړې. عربی په لومړنیو او منځنیو زده کړو کی کارول کیدله. د سومالی ژبی په معیاری کولو کی گړندی گامونه پورته شول: ددغی ژبی لیکدود، ویی پانگی (دلغتونو ذخیرو)، تلفظی نظام، اولاتینی پتی. (الفبا) ته کلک پام وشو، او په (۱۹۷۲) کی لومړی ځل غټ سیندونه (قاموسونه) راووتل. ددی لپاره چی د خپلی رسمی ژبی اړتیاوی پوره کړی، د سومالیی چارپوهانو په غټه کچه له نوې ویی پانگی (نیولو جیزم)³⁷⁴ نه کارواخیست. په سومالیایا کی په ۱۹۹۰ کلونو کی کورنی جگړی زورومیند او مرکزی حکومت پڼگ شو، خوبیا هم سومالی ژبه د بیلابیلو سیمه ییزو وکمنیو رسمی ژبه یا ملی ژبه پاتی شوه.

ژب سیاست³⁷⁵ (ت).

د پرهیوادونه له ژب سیاست نه کاراخلي چی له یولې ژبونه عموماً دیوی ځانگړی ژبی په پلویتوب او ملاتړ راخرخی یا دهغی په کمزورولو او منع کولو کی لگیاوی. د تاریخ په اوږدو کی دولتونه عموماً دیوی ژبی درسمی کولولار غوره کړی وه. خو اوس ځینی دولتونه هڅه کوی چی سیمه ییزی ژبی له مړینی نه وساتی. ژب سیاست هغه څه ته وایی چی حکومت یی د ژبی په اکله کوی: د قانون له لاری، د محکمی د پریکړو له لاری، او د حکومتی مقرراتو³⁷⁶ له لاری، حکومتونه غواړی چی د ژبی استعمال وټاکي، د ملی اړتیاو د پوره کولو لپاره د ژبی په زده کولو کی اسانتیا راولی، یا د اقلیتی ژبو په ساتنه کی اغیزمن شی.

اوس د ژبی او کلتوری تنوع ساتنه پوهانو، لیکوالانو، واگیالانو (سیاستمدارانو)، او د اقلیتی ټولنو مشرانو ته اهمیت لری. اټکل داسې دی چی په یو ویشتمه (۲۱) پیړی کی به د شپږ زره ژبو نیمایی برخه د مړینی د خطر سره مخامخ شی. دیوی ژبی په خوبیا لی کیدا او مړینه کی دیر لاملونه کواند رول لوبوی. د محلی ژبی د ویونکو د شمیر کچه، د دولت په رسمی راشه درشه³⁷⁷ کی دهغی استعمال، دهغی د ویونکو جغرافیایی تیتوالی، او دهغی د ویونکو ټولنیز-اقتصادی وزن. ملی ژب سیاست یا دغه شرایط مهارولی شی، یا دهغوی اغیزمنتوب پر سولی شی او دیوی ژبی د مړینی عملیه گړندی کولای شی. د ژب سیاست طریقې په لاندنیو غټو زده بندو (کتیگوری) راخرخی:

۱- د³⁷⁸ ادغام پالیسی په هغو حکومتی اقدامونو ولاړه وی چی دیوی ژبی یا ژب د ادغام او ورکیدلو عملیه گړندی کړی او په دی ډول یوه مسلطه ژبه رامنځته کړی. د ادغام سیاست په پاکستان، اندونیزیا، سوریه، عراق، ایران

³⁷⁴ - negologism

³⁷⁵ - Language policy

³⁷⁶ - Official language act

³⁷⁷ - Formal communication

³⁷⁸ - assimilation

.... او اوسنی نیول شوي افغانستان کی لیدل کیږي. **د امریکې د بنکیلاک لاندې افغانستان کی «کابل د مشهد په شان» دی.**

۲- د نه مد اخلي سیاست³⁷⁹ ژبی خپل منځه «حسن تفاهم» ته پریږدي. خو په واقعیت کی دغه ډول حسن تفاهم یوې برلاسې (مسلطې) ژبی ته لار اواری چی نوری ژبی سوکه سوکه و خوری او په مسلطه ژبه کی یې جذب کړي. بیلگی یی په انگولا، جرمني، برتانیه، سعودی عربستان، سینیگال، بنگلادیش... او جاپان کی لیدل کیږي

۳- د متمایز کولو او توپیر منلو سیاست³⁸⁰ دیوې ژبی په ځانگړي قانونی مقام راتاویږي. دلته اکثریت ټول ژبني حقوق لری. او دلږه کیانو (اقلیتونو) په ژبو هم لږو ډیرد حفاظت او حمایت و زرو نه غوړیدلی وی. بیلگی یی د امریکې په کلیفورنیا ایالت، ولسی چین، اروپایی جرگه، گواتیمالا،... او د کانادا په اوتناریو او کوبیک ایالتونو کی لیدل کیږي.

۴- د رسمي ژبی د تشویقولو او ارزښتمند کولو سیاست³⁸¹ په دی فکر ولاړدی چی دیوې ژبی سره دې مینه او نازولتیا ونښودل شی. دا ډول سیاست په یو ژبتیا³⁸² را څرخي. کله د یوه هیواد ملي ژبی ته د رسمی مقام پټکی ورپرسر کیږي، او کله په استعماری ژبه دغه ډول پیرزونه کیږي. دلته کله ناکله د اقلیتی ژبو حفاظت ته هم پاملرنه کیږي. کله ناکله د اسی پیښیږی چی رسمی ژبه د ملت د اکثریت لومړئ ژبه وی. بیلگی یی د ادی: فرانسه، الجزایر، برازیل، مراکش، شمالی کوریا، اسرائیل، ایتالیه، ایران، مصر، کمبودیا، تونس، لبنان، هند... او ویتنام. په افریقا کی انگریزی په شپاړس (۱۶) هیوادونو کی، فرانسوی په اووه لس (۱۷) هیوادونو کی، پرتگالی په پنځه هیوادونو کی، او هسپانوی په یوه هیواد کی رسمی مقامونه لری. عربی او فرانسوی په غبرگ ډول د تونس، مراکش او موریتانیا رسمی ژبی دی. وگورئ برېښنا ییزه چین³⁸³

دیوې ژبی په تعمیم (عمومی کیدلو) کی یو څو عملیاتی ساحې غټ رول لوبوی: رسمی ژبه، ملی ژبه، د تدریس ژبه، تعلیمی ژبه، مطبوعاتی ژبه، تجارتی ژبه... او دینی ژبه. د یهودانو د ژبې (عبری) په ساتلو کی یهودی دین ستر رول لوبولی دی. د سانسکریت په ساتلو کی هندو دیت ستر رول لوبولی دی، او د عربی په ساتلو کی اسلام ستر رول لوبولی دی. د ژب سیاست لپاره دوه هیوادونه بیلگه کوم: سینگاپور او اسرائیل.

³⁷⁹ - non - intervention

³⁸⁰ - Differentiated legal status policies

³⁸¹ - Valorization of the language policy

³⁸² - unilingualism

³⁸³ - Language policy – Wikipedia, electronic

لومړۍ مثال - سینگاپور

په سینگاپور کې ژب سیاست په بنایسته بڼه کچه په اغیزمن ډول اداره کېږي. په جنوب ختیځه اسیا کې سینگاپور یو کوچنی ښاری دولت دی چې څلور (۴) رسمي ژبې لري: انگریزي، مَلې³⁸⁴، ماندارین، او تمیل. مَلې په عین حال کې ملی ژبه هم ده. هره ژبه په بیلې بیلې ژبني کورنۍ پورې تړلې ده. په سینگاپور کې ژب سیاست کوم هدفونه لري؟ هلته **ژب سیاست په دی موخو راڅرخي**:

۱- په یو کوچنی دولت کې چې نه طبیعي منابع لري او نه له ساحل نه شاته زمکه لري، ژب سیاست باید ګړندی اقتصادي ودې ته زمینه برابره کړي

۲- ژب سیاست باید په یوه غیر متجانسه ټولنه کې د پوهاوی راپوهاوی وسیله را منځته کړي

۳- په هیواد کې د سترچینې قوم په غټو لهجو کې چې دیوبل سره پوهاوی پکې مشکل دی، ګډه وسیله راوباسي.

۴- ژبني او کلتوري ټولپالنې³⁸⁵ ته رسمي پټکي ورپر سرکړي

۵- ژب سیاست باید په سینگاپور یانو کې وفاداري وپالې او پیژاند (هویت) یې غښتلی کړي - هغه هویت چې د جنوب ختیځې اسیا په میراث ډک شوی دی.

۶- ژب سیاست باید سینگاپور په هغه سیمه کې هم رنګي کړي³⁸⁶ چې په ستره کچه په مَلې³⁸⁷ ژبه غږیږي، او ژب سیاست باید

۷- بین المللي پیوند کلک او ګړندی کړي

سینگاپور ولې انگریزي ژبه خپل اساسي رسمي ژبه کړه؟ لاملونه یې دوه دي:

۱- انگریزي د تخنیک، معلوماتو او تجارت ژبه ده، او دغه شان انگریزي د جنوب ختیځې اسیا د ملتونو د ټولنې³⁸⁸ رسمي ژبه هم ده.

۲- انگریزي د درې نورو قومي - رسمي ژبو په منځ کې «ناپیيلې»³⁸⁹ ژبه ده. په سینگاپور کې د دوه ژبتي سیاست³⁹⁰ داسې دی چې په ښوونځي کې به هر زده کوونکی دوه رسمي ژبې زده کوي: یوه به یې انگریزي وي او بله به یې مورني ژبه وي. سینگاپوریان کلکه هڅه کوي چې مورني ژبه او انگریزي ژبه روغه زده کړي، ځکه چې د ژبو د زده کړې کنډه

³⁸⁴ - Malay

³⁸⁵ - Pluralism

³⁸⁶ - integrate

³⁸⁷ - Malay

³⁸⁸ - Association for South East Asian Nations

³⁸⁹ - neutral

³⁹⁰ - bilingual policy

دلوروزده کړواوپوهنتونی تحصیلاتولپاره اهمیت لری³⁹¹

دجنوب ختیزی اسیادقومونوپنځه نوری ژبی هم دپوهنی اوبسونهو نځیوپه سیستم کی زده کیری: هندی، اردو، بنگالی، پنجابی او گجراتی. دلته وینوچی ددوه ژبتیا د سیاست له مخی، باید هر سینګاپوری انگریزی زده کړی او هر سینګاپوری باید د هیواد په یوه بله رسمی ژبه (معمولاً مورنی ژبه) وپوهیږی. په دی ډول په سینګاپور کی د زده کړی نظام ددغه هیواد په پرمختګ راتاویږی او په ټولو هیوادوالو (اتباعو) کی ملی احساس اوملی تړون غښتلی کوی، اود ملی تړون دجوړولو عملیه ګړندی کوی. یانی تعلیمی نظام هلته د اقتصادی ودې اوملی تړون په خدمت کی دی. سینګاپوریان په دی پوهیږی چی انگریزی دیوه عملی انتفاعی لوبنی په څیر کاروی، نه دیو احساسی هویتنی هدف اوتړون په څیر³⁹²

په سینګاپور کی دمورنئ ژبی او انگریزی ژبی په زده کړه نږدی یواندازه وخت لګیږی:

د ښوونځی ډول	مورنی ژبه هره اونی	انگریزی هره اونی
لومړی ښوونځی Primary School	لس، نیم ساعته دوری = پنځه ګینتی	دولس، نیم ساعته دوری = شپږ ګینتی
دوهمی ښوونځی secondary School	شپږ، څلویښت دقیقه یی دوری = څلور ګینتی	شپږ، څلویښت دقیقه یی دوری = څلور ګینتی
دوه کلن کالج Junior College	شپږ، څلویښت دقیقه یی دوری = څلور ګینتی	شپږ، څلویښت دقیقه یی دوری = څلور ګینتی

³⁹¹ - "the constant desire to upgrade" both languages "is translated into gate-keeping procedures in terms of student admission to higher levels of education, for example, secondary school to junior college and from junior college to university entrance." Georgetown university Round table on languages and linguistics, 1999, pp.342 – 343.

³⁹² - "In brief Singapore wants English as a tool rather than a tie, it wants English to serve a utilitarian but not an emotional purpose." Ibid, p.344.

دوهم مثال: اسراييل

د شلمې پېړۍ په اوږدو کې د عبري ژبې³⁹³ د را ژوندۍ کولو³⁹⁴ او وطني³⁹⁵ کولو لپاره ژبنۍ مفکورې (ایدیالوجی) او ژب سیاست ته اړتیا وه. د لومړۍ نړیوالې جګړې په پای سره، فلسطین د انگریزانو د حاکمیت لاندې راغی. شپږ اتیا کلونه وړاندې په زیږ کال (۱۹۲۲) کې د ملتوتولنې³⁹⁶ فلسطین د انگریزانو حاکمیت ته وروسپاره. که څه هم دغه مهال یهودانو خپل دولت نه لاره، د هغوی ژبه (عبري) د انگریزی او عربي ژبو په شان د انگریزانو له خوا رسمي اعلان شوه. د یوه استثنا و چې د یوه بې هیواده او بې دولته ډلې ژبه دې رسمي ژبې ته لوړه شی³⁹⁷. د اسرايیلو دولت نږدې شپيته کلونه وړاندې د زیږ کال ۱۹۴۸ په می کې د لویدیزی نړۍ د قوې ډې په څیر په منځنۍ ختیځ کې رامنځته شو. د دغه دولت په خصلت کې یو یهودي عالم ایلیزر بن یهودا³⁹⁸ سا زونکی رول لوبولی دی، بن یهودا د صیهونیزم د موسس پلرونو په ډله کې یوه وتلې څیره وه. ډیر خلک ورته د نوې یهودي ژبې (عبري) پلار⁴⁰⁰ وایي.

یوه سړي ایلیزر بن یهودا (۱۸۵۸ تر ۱۹۲۲) هغه زړه عبري ژبه را ژوندۍ او غنی کړه چې دوه زره (۲۰۰۰) کلنۍ دوړې پری پریوتلی وی او څوک پری په ورځنۍ عادی ژوند کې نه غږیدل. د ایلیزر بن یهودا له ژبنۍ فعالیت نه وړاندې یهودی ژبه یواځې په دیني وعظونو او دعاگانو را چاپیره وه. هغه د یهودي هیواد په اکله خپل فکرونه په یهودي ژبه (عبري)⁴⁰¹ کې خپاره کړل. د ایلیزر بن یهودا په فکر کې هغه ارمانونه خوندي شوي وو چې د یهودانو د خپلواکۍ، ملي هیواد او ملي ژبې درې ګوتې (مثلث) یې جوړ کړي و. د روسیې او ترکیې جنګ (۱۸۷۷ تر ۱۸۷۸) او د بالکان دولسونو د خپلواکۍ جګړو په ایلیزر بن یهودا کې یهودي ملي شعور راپورته کړ (ایلیزر بن یهودا په لتوانیا کې په یوه دیني کورنۍ کې زیږیدلی و). ایلیزر بن یهودا په خپل یونا مکمل ژوند لیک⁴⁰² کې چې د لومړۍ نړیوالې جګړې په وروستیو کلونو (۱۹۱۷ تر ۱۹۱۸) کې یې په امریکه کې لیکلی وه، داسې کارې چې د یهودي ملت جوړیدل په دوه ستنو ولاړه وه: «هرڅومره زیات چې می د ملي بقا په اکله فکر وکړ، هغومره پوه شوم چې یوه ژبه د ولس د یووالي لپاره څه کولی شي.» بن یهودا وایي چې هغومره چې یهودان د خپلې ژوندی ملت کیدل لپاره خپل «لرغوني هیواد»

393 - Hebrew

394 - Revitalization

395 - Vernacularization

396 - League of Nations

397 - mandate

398 - "All ordinances, official notices and official forms of

399 - Eliezer Ben-Yehuda

400 - Father of modern Hebrew

401 - Hebrew

402 - unfinished autobiography

ته د راستنید اړتیا لري، هغومره د یتهم اړتیا لري چی د «خپلو پخوانیانو ژبې» ته راستانه شي، یانې د هغوي ژبه را ژوندی او اباده کړي⁴⁰³

ژبه د ایلیز بن یهودا لپاره د پاڅون وسیله وه او د تړون سمبول. ایلیز بن یهودا د هغه اصلی نوم نه وه، بلکې اصلی تولدی نوم یې ایلیز ریخاک پر لمن⁴⁰⁴ و. هغه غوره گڼل چې (نگه) سوچه یهودی نوم ولری: بن یهودایي⁴⁰⁵ نوی نوم شو. بن یهودا په لیتوانیا کی په یوه دینی کورنی کی زیږیدلی و (۱۸۵۸). روسی، جرمنی، فرانسوی او عربی یی زده کړی وی. بن یهودا دری غټ عملیاتی پلانونه لرل: «لومړی، عبری ژبه په کور کی، دوهم، عبری ژبه په ښوونځی کی، او دریم، لغات، لغات، لغات».

لکه چی وینود بن یهودا نشنلیم (ملی گري) په ژبه ولاړه وه. نوموړی په دوه ویشت (۲۲) کلنۍ کی په زیږ کال ۱۸۸۱ کی له روسی نه فرانسوی او ورپسی فلسطین ته کډه وکړه. هغه له خپلی میرمنی نه ژمنه اخیستلی وه چی زوزات به یی په - یهودی یانی عبری ژبه کی روزل کیږی. دیبورا⁴⁰⁶ اصلاً په روسی ژبه غږیدله، خود خپل میره سره د کلکی ژمنی له مخی یی خپله ژبه یانی عبری⁴⁰⁷ زده کړه.

لومړی ځوی یی بن زاین بن یهودا⁴⁰⁸ و نوموړه. بن زاین لومړی یهود وه چی دخپلی ژبی⁴⁰⁹ په تغزلوی شوی و. په دی ډول بن یهودا او میرمن یی دیبورا لومړئ یهودی کورنی وه چی په عبری ژبه گږیدله.

ایلیز بن یهودا په جیروزالم (القدس) کی دوه سا زمانونه رامنځته کړل: (تخیات اسراییل)⁴¹⁰ د اسراییلویا ژوندی کیدل، او «سفار اور»⁴¹¹ روغه ژبه یانی نگه او روانه ژبه. په مهالیزو کی به بن یهودا د دخپلو لیکنو لپاره نوی لغات راویستل، ځکه چی پخوانئ عبری ژبی د نوې زمانې اړتیا وې او واقعیتونه نشول منعکسولی. ایلیز بن یهودا یوه ژبنی ټولنه جوړه کړه، په دی نوم⁴¹² (د عبری ژبی څانگه). موخه یی دا وه چی د عبری ژبی پرمختگ غښتلی او اداره

⁴⁰³ - "But the more I Thought of the national survival the more I realized that just as the Jews could not become a living nation except by returning to their ancient homeland – so also they could not become a living nation exceptly by returning to the language of their ancestor... - just like every other nation each with its tongue. That was the decisive moment in my life, when I saw that the two things without which the Jews could not become a nation are the land the language." The history of Eliezer Ben – Yehuda Hebrew, electronic version, 5 pages.

⁴⁰⁴ - Eliezer Yitzhak perelman

⁴⁰⁵ - Ben - Yehuda

⁴⁰⁶ - Deborah

⁴⁰⁷ - Hebrew

⁴⁰⁸ - Ben – Zion Ben - Yehuda

⁴⁰⁹ - Hebrew

⁴¹⁰ - Rebirth of Israel

⁴¹¹ - Clear Tongue

⁴¹² - Hebrew language council

کړی. پخپله ایلیزر بن یهودا د عبری ژبې د جرګې مشر و (دغه ټولنه د اسراییلو د دولت له جوړولو (۱۹۴۸) نه وروسته په (۱۹۵۳م) کی د عبری ژبې اکاډمۍ ته جګه شوه). د عبری ژبه په جرګه کی به ایلیزر بن یهودا په ورځ کی اتلس (۱۸) ګینټې لګیا وچی «د پخوانی او اوسنی عبري ژبی بشپړ سیند»⁴⁴⁴ راوباسی.

څه کم سل (۱۰۰) کلونه وړاندې په (۱۹۱۰) کی یی د خپلوشپږو ټوکونو لومړی ټوک خپور کړ. دهغه له مړینې (۱۹۲۲) نه وروسته، د ذکر شوی قاموس اووه لس (۱۷) ټوکونه د ایلیزر بن یهودا د دوهمی میرمنی او دوهم ځوی ایهود⁴⁴⁵ په زیار خپاره شول. په دغه سیند (قاموس) کی ټول لغتونه خوندي شوی دی چی د حضرت ابراهیم (ع) له زمانې نه ترنوی زمانې پوری په عبری ژبه کی کارول شوی دی. ایلیزر بن یهودا د لغتونو در او یستلو لپاره بیلابیلې نسخې وڅیړلی او له هغوی نه یی هغه لغات غوره کړل چی دنوي ورځني ژوند او دروانی ژبی لپاره ګټور وو. هغه یوه او نیزه⁴⁴⁶ راویستله. په هغې کی به یی خپل روڼ اندیز فکرونه خپرول او نوی لغاتونه به یی پکی معرفي کول. نوی لغتونه به یی په ډیرو لیکنو کی تکرارول او په دی ډول به یی د خپلی خپرونې د لوستونکو په مغزو کی خوندي کول. ایلیزر بن یهودا دنوي عبري ژبی لپاره سیفردیک تلفظ⁴⁴⁷ غوره و ګاڼه (سفردی هغه یهودان وو چی عموماً په هسپانیه، پرتګال، او شمالی افریقه کی اوسیدل). په دی ډول ایلیزر بن یهودا خپل ارمان پوره کړ: په فلسطین کی د لویدیز په مټ نوی یهودي دولت د اسراییلو په نوم جوړ شو چی په خپله پخوانی، خود خپلی زمانې د اړتیاوو لپاره په اړته شوي او معیاري شوي عبري ژبه چلیږی.

له نن نه نوی (۹۰) کلونه وړاندې د زیږد کال (۱۹۱۸) په اوړی کی صیهونستانو⁴⁴⁸ د برتانیې په توافق سره په جیروزالم (القدس) کی دیوی غونډی، یوه برخه راو نیوله، او دنړیوال صیهونیستی سازمان مشر د اکثر خایم وایخمن پکی د عبري پوهنتون⁴⁴⁹ د بنسټ ډبره کېښوده. جیمس ارتر بلفور⁴⁴⁹ چی د انجیل په تفرلوی شوی و، د برتانیې لومړی وزیر (۱۹۰۲ تر ۱۹۰۵) و چی بیا وروسته د لومړی نړیوالې جګړې په مهال د برتانیې د بهرنیو چارو وزیر (۱۹۱۲ تر ۱۹۲۱) شو. بلفور چی د یهودانو د «ملي هیواد» پلوی و، فلسطین یی لومړی ځل په (۱۹۲۵) کی ولید او په القدس کی یی عبري پوهنتون پرانیست. د اسراییلو په اګله د زیاتو معلوماتو لپاره ولولې: زیرک یار، دنوی سیاست الجبره: د امریکې دامپراتوری لپاره فکرونه، ستراتیجی، پلانونه، عملیات، ډنډورې او غولونې (۱۹۸۹ تر ۲۰۰۲)، خپرندوی: د پښتنی کولتور د ودې او پراختیا ټولنه - جرمنی، چاپ ځای: د دانش خپرندوی ټولنه، پېښور، ۲۰۰۲،

⁴¹³ - Hebrew Language Academy

⁴¹⁴ - Complete Dictionary of Ancient and Modern

⁴¹⁵ - Ehud

⁴¹⁶ - Zvi

⁴¹⁷ - Sephardic

⁴¹⁸ - Zionists

⁴¹⁹ - Hebrew university

⁴²⁰ - Balfour

مخونه ۴۲۲ تر ۴۷۲.

د شلمې پېړۍ په لومړۍ نیمایي کې یانې د اسرائیل د دولت د جوړولو د کال (۱۹۴۸) پورې، عبري یو ژبیتیا دوامه غښتلي شوې وه چې د فلسطین اتیا سلنو (۸۰٪) یهودانو د عبري ژبې د پوهیدلو د عاکوله دغه شان هلته څه د پاسه پنځوس سلنو (۵۰٪) یهودانو د عاکوله چې عبري یې یواځینې ژبه وه. دغه شمیرنې ښیي چې د فلسطین یهودان په څومره لنډه، پنځوس (۵۰) کلنه، موده کې له گڼ ژبیتیا⁴²¹ نه ایډیالوژیک یو ژبیتیا⁴²² ته واوښتل. د اسرائیلو د دولت د جوړیدلو (می ۱۴، ۱۹۴۸) سره سم، عبري ژبه د دولت برلاسې رسمي ژبه شوه او انگریزي عملاً دوهم مقام ته راټیټه شوه، خو په عین حال کې دوهمه اغیزمنه ژبه پاتې شوه. په اسرائیلو کې عربي ژبه هم رسمي ژبه پاتې شوه خو عملاً یې مقام له انگریزي ژبې نه خټ ته شو. په بله وینا عبري⁴²³ ژبه لومړۍ درجه رسمي ژبه شوه، انگریزي ژبته دوهم درجه مقام ورپه برخه شو، او په عربي ژبه باندې د دریمې درجې رسمي ژبې پیرزونه وشوه. په اسرائیلو کې عبري ژبه په نږدې ټولو عامه (دولتي) او شخصي فعالیتونو کې یواځینې برلاسي مقام ته جگه شوه: عبري⁴²⁴ د حکومت، ښوونځي، پوهنتون، تجارت، عسکري، روغتیا، راډیو، تلویژن... او کور ژبه شوه. له نورې نړۍ به چې یهودي کډوالان اسرائیلو ته راوړسیدل، د عبري ژبې د زده کړې پروگرام به یې تعقیباوه چې په (۱۹۴۹) کې د الپان⁴²⁵ په نوم راوتلی و. د ښوونځي، پوهنتون او حکومت سره د نوو کډوالانو تماس په هغوی زور و اچاوه چې زرتزره عبري ژبه زده کړي. د ډاکټرۍ د علمي درجې د لاسته راوړلو تحقیقي څیړنې⁴²⁶ باید په عبري ژبه کې ولیکل شي. عرب اسرائیلیان د لوړو پوهنو⁴²⁷ لپاره مجبور دي چې عبري ژبه زده کړي. وروسته له دې چې عبري ژبه په اسرائیلو کې رسمي او کلکه شوه، هلته له (۱۹۹۰) کلونو راهیسې څو ژبیتیا⁴²⁸ ته د مطلوبې موخې (هدف) په څیر پام وشو، بې له دې چې د عبري⁴²⁹ ژبې برلاستیا زیانمنه شي. په دی ډول، هلته عربي ژبه او د یهودي کډوالانو ژبې منل شوې دي. په یهودي برخه (سکتور) کې عبري د تدریس ژبه ده، او په عربي سکتور کې عربي د تدریس ژبه ده (په نږدې شل سلنو ۲۰٪ ښوونځیو کې). په عربي ښوونځیو کې باید عبري⁴³⁰ د دوهمې ژبې په څیر زده شي، او په یهودي

⁴²¹ - Plurilingualism

⁴²² - Ideological monolingualism

⁴²³ - Hebrew

⁴²⁴ - Hebrew

⁴²⁵ - ulplan

⁴²⁶ - dissertations

⁴²⁷ - higher education

⁴²⁸ - Multilingualism

⁴²⁹ - Hebrew

⁴³⁰ - Hebrew

ښوونځيو کي بايد عربي ژبه څلور کاله تدريس شي. په بين المللي ژبو کي انگريزي لومړي مقام لري چي بايد د لومړي بهرنۍ ژبې په څير زده شي. ورپسې فرانسوي ده. چي دانگريزي يا عربي په ځاي ياد دوه مې بهرنۍ ژبې په څير تدريسېږي. د ژبې نوي سياست نوي يهودي کړوال د يته هڅو چي په مورنۍ ژبه ورته تدريس ورکړل شي، او په عين حال کي په دې ټينگار شوي دي چي د ژبې زده کړي لپاره ځانگړي ښوونځي جوړ شي. عملاً په يهودي ښوونځيو کي د عربي ژبې تدريس کي کيچو (مات گود) دي. د عربي ژبې د تدريس لپاره د يهودي ښوونځيو نيمايي برخه په اقليتي پروگرام⁴³¹ چليږي.⁴³²

اسراييل چي د دولت په څير په (۱۹۴۸) کي په فلسطين کي رامنځته شو، په لومړيو پنځوس (۵۰) کلونو کي يې ژب سياست «يو اځي عبري» ته خدمت کاوه يانې يو اځي په عبري ژبه⁴³³ را چاپيرو. د دغه ژب سياست په اوږدو کي د عبري ژبې هويتي او سمبوليک وظيفه غښتلې شوه. وروسته له دې چي عبري⁴³⁴ د ملي هويتي چيني په څير پخه، ارته او برلاسي شوه، اسراييلي دولت نورې ژبې لکه عربي، روسي، او ييډيش⁴³⁵ د پوهاوي راپوهاوي (افهام او تفهيم) د وسيلو په څير گټورې وگڼلې او هغوي ته يې د⁴³⁶ ملي ژبني ظرفيت په څير پاملرنه وکړه. به بله وينا، کله چي اسراييلو خپله يهودي ژبه يانې عبري دخپل ملت د هويت د ساتنې لپاره غښتلې او برلاسي کړه، نو بيا يې گڼ ژبتياته په خپل سياست کي ځاي ورکړ او له دې اصل نه چي عبري ژبه «لومړۍ» ده د ژبني تنوع په خوا و خوځيد «زما ژبه ستاسي د ژبې په څنگ کې»⁴³⁷

⁴³⁸ (ټ) - ژب پلان

د ژبو تماسونه د يرغل او نيواک (اشغال)، د کډوالتيا، د نويو ملتونو د جوړولو،... او تجارت له لاري له لاري منځته کيږي. يوه پوښتنه اهميت لري: **ژبه کوم مشکلات لري؟**

⁴³¹ - minimum program

⁴³² - "barely 2,000{ two thousand} pupils continue studying it to the end of high school." Berard spalsky at Bar-Ilan university, "Language in Israel: Policy, Practice, and ideology", Georgetown university round table on languages and linguistics, 1999, pp. 164 – 172.

⁴³³ - Hebrew – only approach

⁴³⁴ - Hebrew

⁴³⁵ - Yiddish

⁴³⁶ - national language capacity

⁴³⁷ - from "my language first" to "my language alongside yours" ibid

⁴³⁸ - Language planning

په یوه سیاسي واحد کې د ګډې ژبې نشتوالی، د لیکلود نظام نشتوالی یا کموالی، د تخنیکي او علمي لغتونو نشتوالی... د درسي کتابونو نشتوالی یا کموالی. هر ګڼ ژبي سیاسي واحد ته چې یوه یا څو ژبې پکې قوې وي او نورې پکې کمزورې وي، د ژبنيو مشکلاتو سیمه ویل کېږي. دغه ډول سیمه ژب پلان ته کلکه اړتیا لري. ژب پلان په ملي سويه د ژبې د پراېلمونو (مشکلاتو) د حل کولو «منظمې پالنې»⁴³⁹ ته ویل کېږي. په بله وینا، ژب پلان په ملي سويه د ژبې د مشکلاتو منظم حکومتی فعالیت ته وایی (کارل ایرلند ګاډیلي د آیو بمګبوزې په حواله)⁴⁴⁰ زه له دې اثر نه د ژب پلان په اکله غټ ټکي را خلم اولنډوم یی.

ژب پلان دوه برخې لري: لومړۍ برخه یی د شان یا مقام ژب پلان نومېږي⁴⁴¹ چې په ژب سیاست را څرخي، لکه د ژبې توزیع یا ویش په بیلابیلو قلمرونو کې (د ژبې رسمي مقام په حکومت کې، په تجارت، په زده کړه او پوهنه کې، او دروغتیا په چارو کې).

دوهمه برخه یی جسمي پلان⁴⁴² نومېږي چې د ژب سیاست په پلي کولو (اجراً) را څرخي. په جسمي پلان کې د ژبې جسمي شتون راځي، لکه د ګرامر، املا، سیندو نو (قاموسونو) د درسي کتابونو... او د لیکلویا خطی نظام تولید. په بله وینا، د شان یا مقام پلان ته رسمي پریکړې هم ویلي شو، او جسمي پلان ته رسمي پریکړې پلي کول ویلي شو چې د ژبې په مشخصو جسمي موادو راتا ویږي. د یوې ژبې د مقام پلان ګټه نلري، خو دا چې عملی شی یانی په جسمي پلان واوړي. بې له مقام پلان یا ژب سیاست یا رسمي پریکړې نه، جسمي پلان ډیر لږ امکان لري چې ګټور شي.

په یوه هیواد کې دیوې ژبې د غښتلتیا (تقویې) لپاره مهمه ده چې څومره وګړي پرې غږیږي، په کومه کچه د ملي احساس او ملي تړون مرستندوی ده، او په ملي تاریخي ځانګړتیا (پیژاند) کې څومره رول لوبولی شي، یانی ولس ورته دخپل مال په سترګه کسي که د بل چا مال یی ګڼي. ژب پلان لاندینیو سربیزو فعالیتونو ته اړتیا لري:

۱- غونډی (کنفرانسونه)

۲- ژب ټولنیزې سروې ګانې⁴⁴³

⁴³⁹ - Organized pursuit

⁴⁴⁰ - Karl Erland Gadellii, Language planning:

Therory and practice, Evaluation of language planning cases worldwide, 1999, electronic version, 27 pages, for the languages Division (Education sector) of UNESCO

⁴⁴¹ - Status planning

⁴⁴² - Corpus planning

⁴⁴³ - Sociolinguistic surveys

۳- از ماینستی پروژې (پایلټ پراجېکټز)⁴⁴⁴

۴- حکومتی کمیسیون

۵- خپلواک کمیسیون

۶- د ژبې په اړوند کی د بین المللی کنفرانسونو پریکړې

د یوې ژبې د مقامي پلان کولو لپاره لاندیني ټولنیز قلمرونه ارزښت لري:

حکومت، پارلمان (ولسی جرگه او مشرانو جرگه)، محکمې، اداره، دروغتیا چارې، د ښوونې او پوهنې وزارتونه، تجارت، او وگړیزې رسنې (ماس میډیا). په یوه یوادی کی چی دوه یا څو رسمي ژبې مني، دیرارت او دقیق ژب پلان ته اړتیا ده. **په ژب پلان کی د زده کړې او لوړو پوهنو قلمرو زښت د پراهمیت لري**، ځکه دلته دنوي اوراتلونکي نسل په زړه او فکر کی د ملي تړون زړې کرل کیدلی شي. د زده کړو او لوړو پوهنو په وزارتونو کی غټې مفکورې په ورځني ژبني سلوک او ورځني متقابل احترام او پري چی په خپل وارسره ملي تړون ته لار او اړوي⁴⁴⁵ **هغه ژب پلان چی**

لاند نیو حالتونو ته ځواب ووايي، د بريالیتوب تومنه لري:

الف: عمومی معلومات

۱- د وگړو شمیر

۲- د اکثریت (له نیمایي نه زیات ویونکو) ژبه

۳- د اقلیت ژبه

ب: د ژبې قانوني مقام:

۱- رسمي ژبې

۲- نورې ژبې چی مقام یی ټاکل شوی وي

۳- هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي (د اساسی قانون ماده یا مادې، د ژبو قانون، د محکمې پرېکړه/پرېکړې).

پ: په قانون سازی کی د ژبو استعمال

۱- د ژبو استعمال په پارلمان کی (وینا، لیکنه)

⁴⁴⁴ - Pilot projects

⁴⁴⁵ - "Educational institution is recognized not only as an agent of implementation but also as an interface of macro-level ideologies and in macro-level linguistic behaviors in the everyday life speakers."

- ۲- دقوانینوپه لیکلوکی د ژبو استعمال
- ۳- دقانون په اعلامولوکی د ژبو استعمال
- ۴- هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي.
- ت: په قضایی نظام کی د ژبو استعمال:
- ۱- مجاز ژبی
- ۲- هغه ژبی چی معمولاً استعمالیږي
- ۳- د قضاوت (پریکړې) ژبی
- ۴- هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي
- ت: په اداره کی د ژبو استعمال:
- ۱- د اجرایې ژبی
- ۲- ولایتي او محلي حکومتونو ته د مرکزي اجرایې د رسمي مکتوبونو ژبی
- ۳- بهرنیو هیوادونو ته د مرکزی حکومت د رسمي مکتوبونو ژبی
- ۴- هغه ژبی چی په ایالتي او محلي ادارو کی استعمالیږي
- ۵- د انتخاباتي مبارزو د غونډو ژبی
- ۶- هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي
- ت: د زده کړی او پوهنې ژبی
- ۱- د وړکتون او روزنتون ژبی
- ۲- د ښوونځي ژبی (لومړنی، دوهمی، لیسه)⁴⁴⁶
- ۳- د لوړو زده کړو (پوهنتونو ژبی)
- ۴- د غټانو لپاره د لیک لوست د کورسونو ژبی
- ۵- هغه ژبی چی په ښوونځي (لومړنی، دوهمی او لیسه کی) او پوهنځي کی زده کیري باید وښودل شي چی په کومه موضوع کی حتمي دي که اختیاري.
- ۶- هغه متن چی د ژبو استعمال ټاکي
- ج: په تجارت کی د ژبو استعمال:
- ۱- هغه ژبی چی په تجارتي اعلانو کی کارول کیږي
- ۲- هغه ژبی چی په اداري اطلاعیو یا اعلامیو کی کارول کیږي

⁴⁴⁶ - په کوم ټولگی او په کوم مضمون کی

- ۳- هغه ژبې چې داموالوپه نومونې⁴⁴⁷ کې کارول کېږي
- ۴- هغه ژبې چې دمقرراتواود زده کړې لارښودونه پرې لیکل شوې وي⁴⁴⁸
- ۵- هغه ژبې چې په تجارتي چاپ پانېو⁴⁴⁹ کې کارول کېږي
- ۶- هغه متن چې د ژبو استعمال ټاکي

چ: په مطبوعاتو کې د ژبو استعمال:

- ۱- هغه ژبې چې په چاپي خپرونو کې کارول کېږي (د غټو مهالیزو د نومونو لیست باید مل شى او په هغه کې ونښودل شى چې خوځلى او په خومره شمیر خپریږی.)
- ۲- هغه ژبې چې په راډیو کې کارول کېږي (په اونۍ کې خوگینتې)
- ۳- هغه ژبې چې په تلویزیون کې کارول کېږي (هره اونۍ کې خوگینتې)
- ۴- هغه متن چې د ژبو استعمال ټاکي
- ح: رسمي ژبې په عمل کې
- ۱- کومه ژبه عملاً رسمي ژبه ده؟
- ۲- عملاً کومې ژبې په کومو کچو (خوسلنې %) رسمي ژبې دي؟

⁴⁴⁷ - Labelling

⁴⁴⁸ - Policy and instruction manual

⁴⁴⁹ - Printed matter

لــنډيز

انسان يو اخني ژوی دی چی د وینا پیر زوینه پرې شوې ده. که له یوې خوا ژبه لوبنې (وسيله) ده د پوهاوي راپوهاوي (افهام او تفهيم) لپاره، نوله بلې خوا ژبه تړون دی او غوټه⁴⁵⁰ ده د پیژاند (هویت) لپاره. هغه ولس چی خپل دولت یې نه وي جوړ کړی، رسمي ژبه نلري خوملي ژبه لري. عموماً ملی ژبه دولتونه زیږوي، اودولتونه رسمي ژبه ټاکي. داچی ژبه ولاړه نه ده، معیاري کولوته یی اړتیا ده. د ژبی په معیاري کولوکی دواړه دولت اوشخصی سکتور رول لوبوي. د ژبی د معیاري کولو موخه داده چی ژبه عمومی شی، یانی هرڅوک پری په اسانی سره پوه شی. خومسلکی تخصصی ژبی حتماً عمومی ژبی نه دي. گڼ ژبتیا ارت اود قیق ژب پلان ته اړتیا لری. که دوه ژبې یا ډیرې ژبې رسمي وي، باید ټولې روغې زده شي او باید د زده کړې کنډه (اندازه) یې د لوړو زده کړو او پوهنتوني تحصیلاتو لپاره اهمیت ولري

د ژب پلان موخه داده چی خلکو ته د خپلې ژبې دکارولو امکان برابر کړي او گڼ ژبتیا تشویق کړي. یواځې قانوني احکام نشي کولی چی یوه اقلیتی یا کمزورې ژبه وساتي او غښتلې یې کړي، بلکې په ژب ساتنه او ژب پرمختیاکی نور عوامل هم کواند رول لوبوي. بیلگې یې دادي: د ژبی دویونکو شمیر، په یوه تړلی سیمه کی دهغوی تیتوالی، دخپلی ژبی سره دهغوی مینه، دهغوی اقتصادی وزن، دهغوی سیاسی تنظیم، دهغوی د ژبی اتبار، یانې د ژبې سره مثبت پیوند لکه دولت مندي، کار مندي، تعلیم،... اود اصالت احساس. دیوې محرومې شوې او غفلت زیلې ژبې په ژوندي کولو او پرمختیاکی څلور پریکړې روغ رول لوبولی شي:

- یوداچې په ژب سیاست کې یې مناسب حق په برخه شي

- دوهم داچې ژب سیاست پلی شي

- دریم داچې دهغې لپاره ټولنیزه اړتیا خلقه شي

- څلورم داچې ملي تړون او غبرگون ته لار اواره شي. یانې په ټولو ټولنیزو قلمرونو کې (اجراییه، قضاییه، قانونیه،

معارف، تجارت... او مطبوعاتو کې) **په دې بسنه ونشي چې «یا زما ژبه یا ستا ژبه»**، بلکې پرځای یې د تړون

او غبرگون دریځ پیاوړی شي: **«دواړه زما ژبه او ستا ژبه»**⁴⁵¹

په ژب پلان کې درې ټکی کوتلی رول لوبوي:

⁴⁵⁰ - Tie

⁴⁵¹ - "It is not a question of either A or B but of both A and B."

۱- هغه ژبه چې پلان يې جوړېږي، بايد رسمي مقام يې منل شوی وي.

۲- محرومه شوې او غفلت وېلې ژبه بايد له ښوونځي نه ترپوهنځي پورې د تدريس ژبه وي، او څوک چې يې بری ليک ونلري او ليکل، لوستل او وينا پرې نشي کولی، بايد لوړرتبه دولتي او علمي مقامونه ورته ونه سپارل شي. دلته بايد دواړه ملي کفايت او مسلکي کفايت د يو بل سره څنګ په څنګ غبرګ روان شي. پښتانه بايد (د پښتو عمل جرګه)⁴⁵² جوړه کړي چې ميايي په ۱۹۹۷ کال کې او بيا په کال ۲۰۰۰ کې وړاندیز کړي و. د دغې جرګې يوه موخه بايد دا وي چې د پښتو لغتونو برېښنايي بانک⁴⁵³ راوباسي. په دغه اګله ډاکټر نبي مصداق هم دوی مياشتنی وړاندې څه ناڅه ورته او ګټور وړاندیز کړی دی (ايبينه افغانستان، فبروري ۲۰۰۸، د لوه ۱۳۸۲، مخ ۷۷). د دغه کار لپاره دې د سريزو چارو کمیټه⁴⁵⁴ جوړه شي او د مثال په ډول لاندیني اشخاص دې پکې کواند شي: پوهاند جهان زيب نياز، پوهاند محمد همايون هما، ډاکټر راج ولي شاه خټک، ډاکټر اکبر اکبر، ډاکټر پير گل وزير، ډاکټر محمد اکبر وردګ، ډاکټر ثريا خادم، منلی عبد الباري جهاني، منلی پلوال، منلی شپون، منلی عبد الله بختانی خد متګار، منلی ننگ يوسفزی، پوهندويه کبر امظھري، منلی سيد صابر شاه صابر، منلی بارکزی، منلی حداد فرهاد، منلی وطنپال دياني، منلی حبيب الله رفيع، پوهندوی اسماعيل يون، منلی زرین انځور، منلی محمد معصوم هوتک، ډاکټر نبي مصداق، ډاکټر عثمان روستار تره کي، پوهاند مجاور احمد زيار، پوهاند گل جانان ظريف، پوهاند سرزمين کيمور، پوهاند محمد حسن کاکي، ډاکټر عبد القیوم کوچی، ډاکټر عبد القیوم مومند، منلی محمد اصف صميم، ډاکټر بسم الله امير، منلی غلام محی الدين زرمالوال، منلی غلام محمد زرمالوال، منلی ننگيال، منلی محمد اصف وردک... (اونوری خويندې وروڼه). د تماس مزي دې ډاکټر نبي مصداق او منلي محمد اصف وردک په لاس کې وي. په افغانستان کې د شاهي دورې په وروستني اساسي قانون کې (تله ۱۳۴۳ المریز = اکتوبر ۱۹۲۴ م) راغلي وو چې د افغانستان د نورو ژبو له منځ نه «پښتو او دري رسمي ژبې» دي. (دریمه ماده). د همدغه اساسي قانون په پنځه دېرشمه ماده کې پښتو ملي ژبه ګڼل شوې وه او دولت موظف شوی و چې دهغې د پالنې، پرمختيا او زيات استعمال لپاره «اغیزمن» پروګرام راوباسي او عملي يې کړي. له دینه يو کال وروسته (تله ۱۳۴۴ يانی اکتوبر ۱۹۲۵) پارلمان ته دهغه مهال لومړی وزير ډاکټر محمد يوسف ورغی. د حامد کرزي پلار عبد الاحد کرزي چې د ولسي جرګې غړی و په ډاکټر يوسف نيوکه وکړه چې ولې يې د اساسي قانون د پنځه دېرشمې مادې سره د ملي ژبې پښتو د پرمختيا او ترويج لپاره پروګرام نه و جوړ کړی. ډاکټر محمد يوسف ورغبرګه کړه چې د ژبو قانون به جوړ کړي او پارلمان ته به يې وليږي.

⁴⁵² - Pashto action council

⁴⁵³ - Pashto terminological databases

⁴⁵⁴ - Task force

د ۲۰۰۱ زیز په اکتوبر کې د امریکې په مشرۍ د لویدیځې امپریالیستي نړۍ جنګي سازمان ناټو په افغانستان یرغل وکړ او خپله وحشي تنده یې د ټول (لر او بر) پښتون په وینه ، ژبه او سیاسي کلتور ماته کړه. د امریکې مرکزي استخبارات (سي.آی.آی) د هر کال په جولای کې «د نړۍ د معلوماتو کتاب» خپروي. د ۱۹۹۱ زیز (۱۳۷۰ لمریز) پورې، د مرکزي استخباراتو په دغه کتاب کې پښتانه د افغانستان د وګړیو پنځوس سلنې (۵۰٪) جوړولولې او د پښتو ژبې برخه هم پکې پنځوس سلنې ښودل شوې ده. خویو کال وروسته، د سي.آی.آی په ذکر شوي کتاب کې (۱۹۹۲ م=۱۳۷۱ ل) د پښتنو شمیر آټه دېرش سلنې (۳۸٪) او د پښتو ژبې برخه یې پنځه دېرش سلنې (۳۵٪) معرفي کړل. له دې نه دوه میاشتې وړاندې (اپریل ۱۹۹۲=ثور ۱۳۷۱) شمالي ټلوالې په کابل کې سپرک الطوايفي پیل کړې وه. د ۹۱۱ بخولي سره جوخت، له اکتوبر ۲۰۰۱ راهیسې امریکې د روسیې، ایران او پاکستان د خونۍ لپاره ټول پښتون اود پښتو ژبه ژوبل کړل، او د افغانستان په استعماري اساسي قانون کې یې د ډیورنډ لیکې وویستلې. اوس پوښتنه داده داده چې جلالت چین حامد کرزی به د خپل پلار پوښتنې ته (چې له صدر اعظم ډاکټر محمد یوسف نه یې کړې وه) څه ډول ځواب ووايي؟!

زرخېږی، کلیفورنیا، امریکا

اپریل ۸، ۲۰۰۸=۲۰ وری ۱۳۷۸

ډاکټر زیرکیار

«په اردو يې گتم او په پښتويې ختم»: د ژبې سياسي اقتصاد

پورتنی سرلیک می له کومه کړي؟ پوهاند محمد همايون همایه پښتونخوا (مردان، هسکه مینه) کې د پښتو ژبې تکړه محقق او وتلی نقاد دی. یوه ورځ یې راته په تلیفون کې (۲۰۰۱م) د پښتو د وضعی په اکله خپل احساس په پورتنی سرلیک کې څرگند کړ. د پوهاند همایه دغه کوتلی جمله کې د پښتو ژبې سیاسي اقتصاد ځلیږي چې په دې لیکنه کې به پرې د پښتونخوا په مثال وگرېږم.

انگریزانو نږدې ۲۱ کلونه وړاندې د ۱۹۴۷ زیږ کال په اوړي کې ټول هند په «ایندیا» او «پاکستان» ویشله او په دې ډول یې د واره هیوادونه له خپل تمدنې هویت نه محروم کړل. دهند نوم د «ایندوس» یا اباسین سره تړاو لري. پاکستان یو ترکیبي نوم دی چې دوه الفونه پکې افغانستان او افغانستان (صوبه سرحد) تمثیلوي. د «بنګال» د نوم استازی توری د «پاکستان» له ترکیبي نوم نه لویډلی و. انگریزانو د پاکستان په نوم د یوه جبهی دولت په څیر راوتوبه چې د کمونیزم نفوذ ته پاتک واچوی.

الیکس فون تانزلمن په خپل مهم کتاب کې لیکي چې برتانیه دهند نه وتلی نشي خو دا چې «د مسلمانانو لپاره یې یو جلا هیواد» جوړ کړی وی. فون تانزلمن زیاتوی چې که محمد علی جناح ته «د پاکستان د پلار په سترګه کتل کیږي، چرچل باید د پاکستان د تره مقام ولري».⁴⁵⁵

د الیګر کالج د مدیر ارکوبالډ (۱۹۰۵ تر ۱۹۱۰) په تشویق د اغا خان (۱۸۷۵ تر ۱۹۵۸) په مشرۍ د جګ پوره مسلمانانو یوې ډلګۍ دهند د ویسرا سردار مینتو سره وکتل. (۱ / اکتوبر / ۱۹۰۲). له دینه درې میاشتې وروسته (۳۰ د سمبر ۱۹۰۲) د نواب وقار الملک په مشرۍ د مسلم لیګ ګوند جوړ شو، او د ۱۹۴۷ د اګست په ۱۴ پاکستان خلق شو. دانگریز واکمنانو دغې سیاسي جادوګرۍ ته پخپله یو انگریز «د تاریخ معجزه» وویل، او ملي شاعر محمد امین ملنګ جان (۱۹۰۸ تر ۱۹۵۷ م، ۱۲۸۷ تر ۱۳۳۲ المریز) ورته په خپل شعر کې «د مکرګوډي» ووايه. ولولې: زیرک یار (راویستونکی)، ملنګ جان د بې درباره ملي ژبې ملي شعر، کب ۱۳۷۳ المریز، فبروري ۱۹۹۵، مخونه ۸ تر ۹. په دې ډول «د تاریخ د معجزې» او «د مکرګوډي» په راتوبلو سره د پښتو د احق چې خپل برخه لیک په خپله وټاکي، غصب شو.

مخکې له برتانوي هند نه، په هند کې مغلي واکمني چې په اردو او فارسي ژبو چلیدله، د الیګر د خوځښت لپاره هویتي چینه وه. د دغه خوځښت د پلویانو په فکر کې اردو ژبې غښتلی مقام لاره، او دغه مقام یې د خپل راتلونکي مغل ډوله سیاسي نظام لپاره مناسب ګاڼه. همزمان د برتانوي هند په او تار پر ادیش او بیهار سیمو کې دهند یانود ژبني

⁴⁵⁵ - Winston Churchill " must qualify as its uncle, and therefore, as a pivotal figure in the resurgence of political Islam" Alex von Tanelmann, Indian summer: The secret history of on Empire. New York, 2007, p.128.

ملی گری (لنگویچ نیشنلزم) احساس را توکیدہ چي په مغلی هند کی دارد و ژبی د امتیاز سره په تکرکی شو. د هند ژبنيو ملي گرانو غوښتل چي په هند کی دمغلی اردو امتیاز پای ته ورسوي، او پرځای يې خپله هندي غښتلی کړي چي په «دیوانگری» پتی. (الفا) اوله سانسکریته نه په راوتلو الفاظوبه و دانه وی. په دی هندي - ژبني خوځښت کی د احساس هم غلی شوی و چي هند دی د هندیانو لپاره وی. دغه احساس د مسلم لیگ مفکران د یته لازیات وهڅول چي اردو ژبی ته د غتی هویتی چینی یانی «د مسلمانانو د ژبی» په سترگه وکسي (لنگویچ اف مسلیزم). که د مسلم لیگ د مشرانو لپاره د اردو ژبی ملی کولو «دینی اهمیت» (ریلیجس زیگنیفیکنس) لاره، هم مهال دغه ډول اهمیت ته دهند د ویش نورو پولویانو (ختیزو بنگالیانو) سر نه ټیټاوه. هغه مهال ختیز بنگالیان په ټول پاکستان کی ډیرکیان وو (۵۲٪).⁴⁵⁶

دا چي پاکستان د بنگالیانو لپاره «څه مفهوم لاره»، ایسا ایریس په یولمن لیک (فوټ نوټ) کی سپارښتنه کوی چي د فیلیپ اولډینبورگ لیکنه ولولو:⁴⁵⁷

دغه سپارښتنه موږ ته په گوته کوی چي د ژبي مسلې په ډي کی یو غټ رول ولوباوه چي ختیز پاکستان (ختیز بنگال) له پاکستان نه په ۱۹۷۱ زیږ کال کی جلا شي. په

پاکستان کی د قاید اعظم پوهنتون د ژبپوهنی پوهاند طارق رحمن لیکي چي د بنگالی ژبي خوځښت (۱۹۴۸ تر ۱۹۵۲) په ختیز پاکستان کی د بنگلادیش جوړولو ته لار پرانیستله.⁴⁵⁸

د مسلم لیگ مشرانو اردو ژبه چي د ډیر کوچنی اقلیت یانی اووه اعشاریه دری سلنو (۷،۳٪) مهاجرو ژبه وه، د ملی اسلامي ژبي په څیر په پاتی ټول ولس وروټپله (مهاجر هغه څوک وو چي له هیند نه پاکستان ته کډوال شوي وو او په غټه کچه په کراچی او حیدر اباد کی میشت شوي دي).

ایسا ایریس لیکي چي د ژبني پیژاند (هویت) په سر کي کیچونه «ځانله» د ژبي په موضوع نه راڅرخي، بلکه د دغو کي کیچونو سره هغه مبارزي هم غبرگيږي چي قدرت په رسیدلو را چاپیره وی. په اوسنی پاکستان کی د قوم له مخي جگ پوره دولتي - اداري مقامونه په دی ډول اټکل شوي دي: پنجابیان (تقریباً ۴۹٪)، پښتانه (نژدې ۸٪)

⁴⁵⁶ - "According to the 1951 census, 56 percent of Pakistan's population counted Bengali as their mother tongue."

Alyssa Ayres, "The politics of language policy in Pakistan", in Michael E. Brown and Sumit Ganguly (eds.), *Fighting words: Language policy and Ethnic Relations in Asia*. Harvard university preses, 2003, pp. 55 – 57.

⁴⁵⁷ - Philip Oldenburg, "< A place In sufficiently Imagined>: Language, Belief, and Pakistan crisis of 1971", *Journal of Asian studies*, Vol.44, No.4* August 1985), pp. 711 – 733.

⁴⁵⁸ - "The Bengail language movement of 1948 – 52 in East Pakistan fulfilled the emergence of Bengali ethno – nationalism, which lead to the creation of Bangladesh and the breakup of Pakistan in 1971." Tariq Rahman, "language, power and ideology", *JSTOR : Economic and political weekly*, Vol. 37, No.44 (Nov. 2 – 15, 2002), pp.4556 – 4560.

(%)، مهاجر (۳۰ عشاریه ۲۹)، سیندی (دو نیم %)، بلوچ (صفر عشاریه ۲۵%)، بنگالی (نه عشاریه ۳۵):⁴⁵⁹

د پاکستان د خپلواکۍ له اعلان (۱۴ اگست ۱۹۴۷) نه څه کم دوه میاشتې وروسته، محمد علی جناح د «شمال لویدیز سرحدی صوبې» ایالتی اسمبلی شنډه کړه - ددی لپاره چې د پښتنو د زیاتې خودمختاری غوښتنې ته پاتک واچوي. دلته یو ځل بیا وینو چې د ژبې هویتي رول اهمیت لري! په دی اړه ایسا اریس داسی کاري:⁴⁶⁰

د ۱۹۵۲ په جنوري کی چې په ختیز بنگال کی اردو رسمی ژبه اعلان شوه، سمدلاسه یی د پوهیدونکو (محصلینو) مخالفت او مظاهره راوپارول. له دې امله د شبې قیودات وضع شول. د همدغه کال د فبروري په ۲۱ نیټه چې پوهیدونکو د پولیسوله امر نه سروغړاوه، د پولیسوله خوا په د زوکی څلور پوهیدونکي ووژل شول. دغه ورځ په **بنگلادیش** (په پخواني ختیز بنگال = پخواني ختیز پاکستان) کی «**د ژبې ورځ**» په څیر نمانځل کیږي.⁴⁶¹

ختیز بنگال چې په ۱۹۷۱ کی خپلواک بنگلادیش (د بنگالینو هیواد) شو، پخوانی لویدیز پاکستان په اوسني پاکستان واوښت. د پاکستان په پایتخت اسلام اباد کی د قاید اعظم پوهنتون د ژبپوهنې پوهاند طارق رحمن د ملي اورسمي ژبې په اړه داسی نظر لري: د پاکستان په بین المللی الوتو کی اعلان سربیره په اردو ژبه، په انگریزی ژبه هم کیږي. په سړکونو کی د تجارت خایونو لوحی په انگریزی او اردو ژبو لیکل کیږي. دی وایی چې اردو د پاکستان ملی ژبه ده، او انگریزی یی رسمی.

د پاکستان د لیکلی اساسی قانون (۱۰ اپریل ۱۹۷۳) په ۲۵۱ ماده کی هم په څرگند و الفاظو راغلی دی چې اردو یی «ملي ژبه» ده او انگریزی یی «درسمی هدفونو» لپاره کارول کیږي (یانی: انگریزی رسمی ژبه ده).⁴⁶²

د پاکستان او ووهنوی سلنی (۹۷%) وگړي مسلمانان دي چې په ۷۲ ژبو غږیږي. اردو په ښارونو کی د غټې راشې درشې ژبه ده، او انگریزی په پاکستان کی د سروالې پټې (ایلیټ) درسمي او غیر رسمي راشې درشې ژبه ده. په رسمی راشه درشه (کمونیکشن) کی شخصی خبری اتري، تفریحی موضوعگانی، لوستل او سفر کول شمیرل کیږي. انگریزی ژبه د پخوا په کچه (د انگریزانو د پیر په کچه)، نن په یرزیات چلن لري.⁴⁶³

⁴⁵⁹ - Punjabi (48.89%), Pashtuns (8.12%), Mahjir (30.29%), Sindhi (2.50%), Baluchi (0.25%), Bangali (9.35%).

⁴⁶⁰ - The Pakhtun movement sought the official use Pashto in the provincial Assembly as well as in the schools. (p.57)

⁴⁶¹ - "This event has been memorialized in Bangladesh as language day (or Ekushe)" (ibid., p.59).

⁴⁶² - Article 251

"1. The national language of Pakistan is Urdu, and arrangements shall be made for its being used for official and other purposes..."

"2. Subject to clause 1, the English language may be used for official purposes until arrangements are made for its replacement by Urdu."

⁴⁶³ - "It is perhaps more today entrenched than it was during the British period." Tariq Rahman, "The Role of English in Pakistan with special reference to tolerance and Mititary", in Amy B.M Tsui and James W.

پوهاند طارق رحمن په پښتونخوا کې «پښتو ژبه او هویت سازي» په مشخص ډول د خپرنی لاندی نیولی دی.⁴⁶⁴ مخکې له دې چې ددی لیکنی د مهمو ټکو سره لوستونکی اشنا کړم، د پاکستان د اساسی قانون (۱۰ اپریل ۱۹۷۳) د ۲۵۱ مادې دریم بنده د هغوی پام راگرځوم: «بی له دې چې د ملی ژبې موقف ته زیان ورسېږي، ایالتي اسمبلي (جرگه) اجازه لری چې سربیره په ملی ژبه د قانون له لاری دیوی ایالتي ژبې د تدریس، غښتلتیا او کارولو لپاره اقدامونه وټاکي».⁴⁶⁵

داسی بریښی چې د ۱۹۷۳ اساسی قانون به له هغې ژبنی ویرې نه الهام اخیستلی وی چې په ۱۹۷۱ کی یی په ختیز بنگال کی د بنگلادیش جوړولو ته لار پرانیستله. مادې پاکستان د ۱۹۷۳ کال د اساسی قانون د ۲۵۱ مادې دریم بند د پوهاند طارق رحمن د پورتنی لیکنی تلی ته و اچاوه: سره له قانونی اجازی او وعدی، پښتو په پاکستان کی د قدرت په قلمرو (اداره، عسکری، قضایی، تجارت، تحصیلات، تعلیمات، او تحقیقات = ریسرچ) کی ددی وس ونه میند چې پایی واخلی. د مغلوله برکته اردو چې د ډیر کوچنی اقلیت (اووه عشاریه ۳٪) ژبه وه هم ملی شوه او هم اسلامی. د پښتو ژبې د خوځښت لارښود د خدایي خدمتگار سازمان وچې غړویی ځانونه د لیکنو، شعرونو، غونډو، ډرامونو، ښوونځیو او خپرونو له لاری دخپل قوم او ژبې خدمت ته چمتو کړي وو. په ۱۹۲۸ م کی یی د «پښتون» په نوم مجله راوویستله. دغه مجله د «انجمن اصلاح الافغانه» (۱۹۲۱ م) د ترجمان په څیر پیل شوه. د باچا خان (فخر افغان) د مشر ځوی عبد الغنی غنی لومړی شعربه په پرله پسې ډول د پښتون مجلی په تندې خپریده: چې خازې شنې مې په قبروي ولاړې که غلام مې شوم راختی توکئ پرې لاړې چې په خپلو وینونه یم لمبید لی موري مایسې په کوم مخ به بیا ژاړې د ۱۹۴۲ په اپریل کی عبد الغنی غنی د «زلمی پښتون» په نوم یو تنظیم جوړ کړ. د باچا خان خورزی پوهاند جهان زیب نیاز لیکي چې د دغه تنظیم د جوړولو «هدف د شیر شاه سوري او احمد شاه ابدالي په تگ لاره د عمل تاییاکول وه.» په ښوکی د لویې جرگی پرېکړه (۲۱ جون ۱۹۴۷) په پښتو و لیکل شوه. په دغه پرېکړه کی کوتلي سیاسي مطالب خوندي شوی وو. د دغه حقوقی او تاریخی سند د اصل د کویې (فکسیمیلی) لپاره ولولئ دا لمن لیکه.⁴⁶⁶

Tollefson(ed.), Languages policy, culture, and Identity in Asian context. New Jersey: Earlbaum Assoc., Inc., Publisher, 2007, 219 - 220

⁴⁶⁴ - Tariq Rahman, "Pashtu language and identity – formation in Pakistan," Contemporary south Asia, Vol.4, No.2 (July 1995, pp. 151 – 20)

⁴⁶⁵ - "without prejudice to the status of the national language, a provincial assembly may be law prescribe measures for the teaching, promotion and use of a provincial language in addition to the national language." (Article 251,3)

⁴⁶⁶ - Rahmat Rabi Djan – Zirakyar, Stammesgesellschaft, Nationalstaat und Irredentismus am Beispiel der Pashtunistanfrage. Frankfurt am Main: Haag+Herchen Verlag, 1978, p.332.

بیرته به راوگرځم د پوهاند طارق رحمن خیرنی ته: دی لیکي چې په «پاکستان کی پښتو دولتی (رسمی) ژبه نه ده. او په شمال غربی سرحدی صوبه کی هم ډیر کوچنی رول لوبوی» که څه هم پاکستان په گڼ ژبتوب (مالتی لینگو الیزم) سترگی نه پټوي په ۱۹۷۱ م په وگرځمیرنه کی د ژبی په اکله پوښتنه «نه وه خوندی شوې»⁴⁶⁷

پاکستان کی د حاکمې طبقې («سالاریت») جگ پاتکي انگریزي استعمالوي، اود دی لپاره چی لږه پرمختللي صوبایي (ایالتی) حاکمه طبقه («پرووینشل «سالاریت») په خپله ولکه کی وساتي، د حکومت له لارې اردو ژبه نیغه نیغه کوي. هغه ازادښوونځي (ازاد سکولز) چی باچا خان جوړ کړی وو، په پښتو چلیدل. د باچا خان مشرځوی اود پښتو ژبی وتلی فیلسوف شاعر عبدالغنی غنی وایی⁴⁶⁸ چی هلته د پیل کوونکو شاگردانو لپاره د تدریس ژبه پښتو وه. پخپله باچا خان هم د ملت کیدنی لپاره د ژبی په اهمیت پوهیده.

عبدالغفور خان په (سیدو) کی په ۱۸۵۴ کی لومړی ضد امپریالستی اخبار د اسلام په نوم راوویست چی په پټه به چاپیده او ویشل کیده. په دې اخبار کی به د امپریالیزم په ضد، خود پښتو او اسلام لپاره تبلیغات کیدل. طارق رحمن په دی چینه حواله ورکوي: سلطان صابر، پښتو صحافت (په اردو ژبه کې) ...⁴⁶⁹

یوه څوارلس ورځنئ مهالیزه هم د «انگار» به نوم خپریدله چی زیاته برخه به یی پښتو او لږه برخه به یی په اردو ژبه کی وه. چلونکی یی خدایی خدمتگار امیرنواز خان جالیه و (د سلطان صابر ذکرشوی اثر چې په پورتنی ۴۷۰ لمن لیک کې ښودل شوی دی، مخ ۱۸۹). طارق رحمن لیکي چی په ټولو کی اغیزمن ارگان د «پښتون» خپرونه وه چی د پښتو ژبی لپاره د ژب پلان په موضوع یی ټینگار کاوه. دلته به په پښتو ژبه د پښتون قوم د هویت د غښتلی کیدلو لپاره ټینگار کیده، اودغه شان پښتو او ادارو ته به یی سپارښتنه کوله چی پښتو دې په رسمي او غیري رسمي ساحو کی وکاروي. باچا خان د پښتون مجلی په دوه گڼو کی (اگست او سپتمبر ۱۹۲۹ م) د انگریزانو په تعلیمي نظام نیوکه کړی وه چی خلک «اجنبی» کوي او خپل حاکمیت «دایمی» کوي. دغه شان د باچا خان غوښتنه دا وه چی پښتو ژبه دې په لومړیو زده کړو کی د «تدریس» وسیله وي⁴⁷⁰

دغه شان یو بل چا هم وړاندیز کړی و چی هر څوک دې خپل ورځنیکارونه پخپله په پښتو کوي. له حکومت نه هم هیله شوی وه چی یوه «پښتو اکیدیمی» دی جوړه کړی او هر کال دی ورته څلوېښت زره روپی لگښت حواله کړی. دغه شان غیري پښتون خلک هم د پښتو زده کړی ته رابلل شوی وو، «خاصاً که هغوی غواړی چی شمال غربی سرحدی

⁴⁶⁷ - "..... the census of 1971"

⁴⁶⁸ - دغنی خان سره د طارق رحمن مرکه په اتمانزو کی (۲ / نومبر / ۱۹۹۳)

⁴⁶⁹ - Sultan Sabir, "Pashto sahafat" (Urdu: Pashton Journalism) in Nawaz M. Tair, Suba sarhad par paeqli Lisani aur Saqafati Conferece ke Muqalat ka Majmua (Urdu: A collection of papers on the first linguistic and cultural conferece of the frontier province) (Peshawar: Pashto Academy, 1986), p.186.

⁴⁷⁰ - According to Tariq Rahman, pashtun magazine "gained widest popularity Badshah Khan criticized the British school system for "alienating" the people and "perpetuating" their rule. Prof. Rahman" (Pashtu Government schools and the pakhtuns). Also, see para 417 of the police abstract of Intelligence: Acc 479 (NDC)

صوبه کی کارو کړي» پوهاند رحمن په دی چینه حواله ورکوي.⁴⁷¹

ډاکټر خان صاحب (د باچا خان مشر ورور) هم غوښتل چې پښتون ماشومان دی په پښتو زده کړه وکړي (د رای بهادر ایشاد اس اورای بهادر مهر چند خاننا ویناگانې، د صوبی د قانون سازی اسمبلی بحثونه⁴⁷²

په ۱۹۳۸ م کی د ډاکټر خان صاحب حکومت په دی بریالی شو چی د پښتنی سیمو په ښوونځیو کی لمړنی زده کړې (پرایمري ایجوکیشن) په پښتو شی.⁴⁷³

خو عملاً دغسی و نشول. یانی پښتو د تدریس ژبه نشوه، بلکې پښتو به دیو مضمون په حیث ښودل کیدله. پوهاند رحمن په لاندی چینه حواله ورکړی ده.⁴⁷⁴

زما په اند، انگریزانو غوښتل چی پښتو ژبه دې د پښتو د پیژاند (هویت) په غښتلی کولو کی رول ولوبوي. ښکیلاکگر حکومت په ۱۹۰۱ کی په پښتونخوا بی خونده نوم (شمال غربی سرحدی صوبه) ورو تاپه چی د اصلي هیواد افغانستان سره بی دخپلو ی او ورورولی. مزی غوڅ کړي او د بې هویتۍ په سیند بی لاهو کړي. ولې به ښکیلاک گر برتانیه دومره لیونی شی چی د پښتو ژبی د پرمختگ په واسطه دې د پښتنو هویت تأمین کړي. پښتو خولاڅه کوی چی انگریزانو فارسی ژبه هم په قضای محکمو کی نشوه زغملی - ښایی په دې دلیل چی د افغانستان دربار خپلو پښتنو خپل دربار په فارسی چلاوه؟ ښکیلاک گر و انگریزانو پښتو ژبه یواځې په غیر مهمو، د طارق رحمن په وینا په «څنگونو ساحو کی» زغملی شوه چی «تمثیلی ارزښت» بی لاره. «نه به د قانون سازی اسمبلی قوانین په پښتو کی چاپیدل» او نه به یې دهغې هغو غړو ته «د پښتو اجازه ورکوله چی په انگریزی پوهیدل» د سوات میاگل عبدالودودی دیوسفزو مشرو، په ۱۹۲۲ کی د انگریزانو لخوا د والی په حیث په رسمیت وپیژندل شو. هغه د پښتو لپاره د پام وړ ژب سیاست غوره کړ:

۱- پښتویی په سوات کی رسمی حکومتی ژبه اعلان کړه. خاصی فورمی او لیستونه یی په پښتو چاپ کړل چی په دفتر و نواو محکمو کی به استعمالیدل.

۲- ولس او مامورین باید ساده لیکلی ژبه په خپله ورځنی وظیفه کی وکاروي، او په لنډ ډول دې خپل اصلي ټکي معرفي کړي.

۳- د سوات د والی عبدالودودی په هڅه یو څو کتابونه دیلا بیلو ژبونه په پښتو ژباړل شول. خو د نور صوبه سرحد په شان، په سوات کی هم د تدریس ژبه اردو او انگریزی پاتی شوې.

په ۱۹۴۷ کی د مسلم لیگ گوند مشرانو غوښتل چی په پښتونخوا کی دی ریفرنډم په پاکستان او هندوستان وشي.

⁴⁷¹ - M. Mosharaf Babar, "Zamung Jaba o Mung" (Pashto: We and our language), Pakhtun) 1 Nov. 1945) pp. 17 - 18

⁴⁷² - Legislative Assembly Debates: F28 september 1937, p.622, quoted in Rahman

⁴⁷³ D.G. Tendulkar, Abdul Ghafar Khan: Faith is battle (Gandhi press foundation), p. 229, quoted in Rahman.

⁴⁷⁴ - Report on public Insrution: N.W.F.P. 1940 - 41 (Peshawar: Manger of Government printing, 1941), p.61

ددې په ضد ، باچا خان غوښتل چې دغه ریفرنډم دې په پښتونستان او پاکستان وشي. دلته طارق رحمن د باچا خان په کتاب «مای لایف اند سترکل» ، نویزډیلی ، ۱۹۲۹ ، مخ ۱۷۸) حواله ورکړې ده.

نصرالله خان نصر د «ادبي ټولې» منشي و چې په زیږ ۱۹۴۳ کی جوړ شوی و. دی په دې کې لگیاو چې پښتو دې د ژوند په ټولو ساحو کې عملي شي. نصرالله خان نصر «د پښتو شهید» نوم گټلی دی (مارتیراف پښتو) له جنوبی وزیرستان نه د سیاسی ایجنټ له خوا د صوبه سرحد د حکومت مشر سرکری ته لیک ، ۱۹ جنوری ۱۹۵۰ ، ډی او نمبر ۱۲/ ايس ۸ / ۴۹ ، نیشنل ډاکیومنټیشن سنټر - د پوهاند رحمن په حواله

په ۱۹۵۰ کی د صوبه سرحد قانون سازي اسمبلی چې د عبدالقیوم خان مسلم لیگ ډله پکې برلاسی وه ، په محکمو کې د انگریزی ژبې په ځای داردو ژبې د استعمال وړاندیز وکړ. خوار دو ژبه په لومړیو (ټیټو) محکمو کې کاریدله ، اولورې محکمې د پخوا په شان په انگریزی ژبه چلیدلې. د پوهنی وزیر میاجعفر شاه کا کا خیل په اسمبلی کې داسی دریغ ونيو: د پښتني سیمو په ټولو لومړنیو او منځنیو ښوونځیو کې او په پوهنتون کې دې د پښتو مضمون درس ورکول کیږي.

خو واقعیت دا و چې پښتو ژبه د معتبرو ښوونځیو انگرې ته نشو وړنوتلی:⁴⁷⁵

دغه شان په حکومتی ښوونځیو کې چې پښتو پکې په لومړی او دوهم ټولگی کې د تدریس ژبه وه او تر پنځم ټولگی پوری حتمی مضمون و ، پښتو پکې «سمه نه ښودل کیدله» (ډیډ ناټ ټیچ پښتو وېل). کله به د ښوونکو کمښت و او کله به زده کوونکي د پته نه تشویقیدل چې په خپله خوښه د پښتو مضمون په لوړو ټولگیو کې (شپږم تر لسم) تعقیب کړي.

لیکوال پوهاند طارق رحمن کارې چې پښتو د تدریس د وسیلې (میډیم اف اینسټرکشن) په څیر حتی په لومړیو ښوونځیو کې (۱-۴ ټولگیو) هم د ۱۹۸۴ کال پوری نه وه استعمال شوی. دا هغه وخت چې د شوروي فوځونو په ضد د افغانانو د جهاد چیغه توده وه او په میلیونونو افغانان پښتو نڅا ته کډوال شوي وو. **که د پښتو وضعې ته په پاکستان کې کلک پام وکړو ، دې پایلې ته به ورسېږو چې د پښتو مشکل د ژبې په سیاسي اقتصاد کې پروت دی:**

دا واقعیت چې کار په انگریزي اوار دو ژبو کې میندل کیږي ، کورنۍ ولې د خپلو ماشومانو او ځوانانو وخت په پښتو ضایع کړي. **په بله وینا ، په پښتو کې زده کړه او د پښتو زده کړه د قدرت او اقتصاد قلمرو ته نشي ورننوتلی او مولده او گټوره وظیفه نه لري.** په پاکستان کې د پښتو ژبې د پرمختگ هڅو سینگاری (کاسمیټیک) جنبه لرله ، نه واقعی وظیفوی. د پوهاند طارق رحمن په وینا:⁴⁷⁶

ډاکټر طارق رحمن په خپله څیر نه (پښتو لنگویچ اینډ ایډینټیټی - فورمیشن ان پاکستان) کې دی پایلې ته رسیږي:

⁴⁷⁵ - Actually, "Pashto could not be introduced in the elite schools at all.....Thus, the English medium schools of the NWFP never included Pashto in their curricula."

⁴⁷⁶ - "Pashto – speakers still cannot aspire to positions of power in Pakistan without learning Urdu and English."

د اچی دپنستو «خوځښت دامپرياليزم په ضدو، برتانويانويی دبرياليټوب مخه ونيوله»⁴⁷⁷

پاکستان هم چی دلويديز دگټولپاره دجبهې دليکې هيواد (فرنټالين کنټري) دی، دپنستنو اود دوی د ژبې په ضد هغه لار خپله کړې ده چی انگریزان پرې روان وو.

زرخپړۍ (توزند اکس)، کلیفورنيا، ۲۵ جولای ۲۰۰۸. ډاکټر رحمت ربی زیرکیار

⁴⁷⁷ - "As the movement was anti – imperialist, the British did not allow it to succeed."

پایله

له ډیر پخوا راهیسې انسانانو د غوره (کمال مطلوب) ټولنو په اکله بشپړ خوبونه لیدلي دي خو له بدې مرغې تر نن پورې رښتوني شوي نه دي. د نورو ټولنو په شان، افغاني ټولنه هم بې عیبه نه ده. نسبتاً کلکه ملي ټولنه په نسبي مساواتو چلیږي او مساوات په حساب. په حساب کې د یوې ټولنې وګړي، شتمني او عایدات، د سیاسي قدرت مقامونه، ټولنیز اتبار، او د کلتوري هویت اسانتیاوې او امتیازونه راځي.

نن د نړۍ د وګړو ستر اکثریت خپله راشه درشه په هغو هیوادونو کې چلوي چې خو قومونه پکې ژوند کوي او ګڼ ژبتي پکې برلاسي ده. په بله وینا، د نړۍ خورا ډیر هیوادونه ګڼ ژبي دي، او په مقابل کې یې یو څو ګوتې په شمار یو ژبي دي.

افغانستان هم د نړۍ په هغو ګڼ شمیر هیوادونو کې راځي چې په قومي لحاظ نامتجانس دي (د افغانستان خلک په څه د پاسه دیر ش ژبو/لهجو غږیږي). **افغانان هم باید** د نړۍ د ګڼ شمیر نامتجانسو ټولنو په شان لار وباسي او **د خپلو لرې او نږدې ګاونډیانو نه زده کړه وکړي**.

ژبه له ډېره ډېره ده چې یواځې او یواځې د افهام او تفهیم (پوهاوي راپوهاوي) په وظیفه کې رالڼده شي. ژبه یوه «معجزه» ده چې په وینا کې نه ځایيږي، توپیر نه لري چې له کومې څنډې نه ورته وګورو.

که ژبه نه وای، دینونه به ناشونی وای او انسانان به یو بل ته پرديان وای. بې له ژبې به استعدادونه پټ وای او فکرونه به شپړ وای. کمپیوټر نیټ (کمپیوټري جال) نن سبا یوه اریانوونکې پرمختیاده او د پخواني بې جسمه واقعیت (ژبې) سیوری دی.

ژبه هغه بې وسلې او بې لښکره امپراتوري ده چې په ټوله نړۍ یې د خپل حاکمیت وزرې خپرې کړې دي. ژبه هغه بې جسمه نړیواله امپراتوري ده چې د خپلو اتباعو د معنوي کلتور دیره یې توده ساتلې ده او احساس یې ټکوروي.

ژبه یواځې د پوهاوي راپوهاوي (افهام او تفهیم) لوبنۍ نه دی، بلکې د هویت چینه هم ده، او له همدې امله ده چې هیوادونه ملي او/یا رسمي ژبې لري. د بریښنا ییزې ټکنالوجۍ په مټ د ژبې د پوهاوي راپوهاوي وظیفه اسانه شوې ده، خو د هویت سازۍ وظیفه یې لا تر اوسه د هیوادونو او ملتونو په اوږو بار ده. ګډه خاوره، ګډه ژبه، ګډه دین او ګډه تاریخ د قبیلوي ملاتړ او ملي-سیاسي تړون په رامنځته کولو کې اغیزمن رول لوبولی شي. هر څومره چې د ملت کیدا عناصر ګڼ او غښتلي وي، هغومره د ملي-سیاسي تړون بنسټ کلک وي.

برتانوي پاکستان د خپلې هویت سازی لپاره د مغلو د دربار ژبه (اردو) مناسبه وگڼله چې د یوه غیر قابل ملاحظه اقلیت (اووه عشاریه د رې سلنو) ژبه وه، خو په مقابل کې یې پښتو ژبې ته د دې مجال ورنکړ چې د قدرت په قلمرو کې پایښت واخلي. له دې امله په پښتونخوا (افغانیه) کې پښتانه مجبور شوي دي چې «په اردو بې وگټې او په پښتو بې وختي». په غټ گمان سره ارواښاد گل پاچا الفت به هم په لاندې شعر کې د پښتو ژبې کرغیرنې وضعې ته گوته نیولې وي چې په اوسني افغانستان کې هم د قدرت او اقتصاد قلمرو ته نشي ورننوتلی:

سراو کارد خلکو دی د ژبې له سرکا سره

کله به غریبه پښتو ژبه د سرکا رشي

د پټه د ژبې سیاسي اقتصاد (پولیتیکل ایکانومي آف لنگویج) ویل کیږي.

دا ناشونې ده چې په نړۍ کې د نږدې شپږ زره ژبو/لهجو له مخې دې بیل بیل هېوادونه جوړ شي. ماشومان او تنکي ځوانان په اسانۍ سره کولی شي چې ژبې په طبیعي ډول (د ژبو په چاپېریال کې) زده کړي. **اوسني افغان نسل** او راتلونکو افغان نسلونو ته باید په ورکټون، ښوونځي او پوهنځي کې د دې زمینه برابره شي چې دوه غټې **ملي/رسمي ژبې** او لږترلږه یوه مهمه بهرنۍ ژبه زده کړي. **دا کار دوه غټې گټې لري**: یوه گټه یې ملي ده، په دې مانا چې د دوه غټو ملي/رسمي ژبو زده کول ملي نږدې والي ته لار پرانیځي. دوهمه گټه یې شخصي ده، په دې مانا چې په دوه ملي/رسمي ژبو او لږترلږه په یوې مهمې بهرنۍ ژبې مسلط افغانان په اسانۍ سره د ټول افغانستان په بیلا بېلو سیمو کې کار میندلی شي او هم مهال خپل مسلکي کفایت عملاً په خپل ملي کفایت غښتلی کولی شي. دې ته ژمنه ویلی شو.

زما په اند، افغان ملت نن سبا د دې اقتصادي وس نه لري چې زده کوونکو ته دې په کوچنیو محلي مورنیو ژبو کې درس ورکړي، په داسې حال کې چې د دوه غټو ملي/رسمي ژبو په منځ کې د انډول لپاره کوم تدبیر نه لیدل کېږي.

په اوږده ډگر کې به روغه دا وي چې په ټول افغانستان کې دې د د رې (۳) ژبو نصاب پلې شي: دوه غټې ملي/رسمي ژبې او یوه بهرنۍ ژبه (لکه انگریزي او/یا عربي).

د دې لپاره چې ژبه دې د بېلتون په ځای د غبرگون لوبښی (وسیله) شي، بویه دا چې د ژبې سیاسي اقتصاد دې د عدالت په ستونو ودرېږي!

په افغانستان کې دې په لومړي پړاو کې جگ پورې دولتي او علمي مقامونه هغو افغانانو ته ورو سپارل شي چې په دواړو رسمي ژبو کې لیکل، لوستل او ویل کولی شي او بې له ژباړن نه خپلې رسمي وظيفې اجرا کولی شي. دلته دواړه ملي کفایت او مسلکي کفایت د یو بل سره اوږه په اوږه روانیږي، او په دې ډول د ژبې سیاسي اقتصاد د عدالت په ستونو ودریږي.

دوه ملونه

(الف) د هغو هیوادونو د نومونو لړۍ چې په اساسي قوانینو کې یې د ژبې په اکله مقررات خوندي شوي وي

Alphabetical List of Countries with constitutional provisions related to language:

	Afghanistan	Barbados	Burundi
	Albania	Belarus	Cambodia
	Algeria	Belgium	Cameron
	Andorra	Belize	Canada
	Antigua and Barbuda	Benin	Cape Verde
	Argentina	Bolivia	Central African Republic
	Armenia	Bosnia & Herzegovina	China
	Austria	Botswana	Comoros
	Azerbaijan	Brazil	Congo (Democratic Republic of)
	Bahamas	Brunei Darrusalam	Costa Rica
	Bahrain	Bulgaria	Croatia
	Bangladesh	Burkina Faso	Cuba
	Cyprus	Iraq	Mauritania
	Djibouti	Ireland	Mauritius
	Mexico	Italy	Dominica
	Micronesia (Federated States of)	Ivory Coast	East Timor
	Moldova	Jamaica	Ecuador
	Monaco	Jordan	Egypt
	Mongolia	Kazakhstan	El Salvador
	Morocco	Kenya	Equatorial Guinea
	Mozambique	Kiribati	Eritrea

	Namibia	Estonia	Korea(People's Democ Republic)
Nauru		Kuwait	Ethiopia
	Nepal	Kyrgeyzstan	Fiji
New Zealand		Laos	Finland
Nicaragua		Latvia	France
Niger		Lebanon	Gabon
Nigeria		Liberia	Georgia
Norway	Libya,Arab Jamahiriya		Germany
Oman		Liechtenstein	Greece
Pakistan		Lithuania	Grenada
Palau		Luxembourg	Guatemala
Macedonia(Former Yugoslav Rep of)	Panama		Guinia
Papua New Guinea	Madagascar		Guyana
Paraguay		Malawi	Haiti
Peru		Malaysia	Honduras
Philippines		Maldives	Hungary
Poland		Mali	India
Portugal		Malta	Inndonesia
Qatar		Marshall Islands	Iran
			Romania
	Tuvalu		Russian Federation
	Uganda		Rwanda
	Ukraine		Saint Lucia
	United Arab Emiraets		Saint Kitts and Nevis
	Uzbekistan	Saint Vincnet and the Grenadines	

Vanuatu	Samoa
Venezuela	Saudi Arabia
Viet Nam	Senegal
Yemen	Seychelles
Yugoslavia	Singapoe
Zambia	Slovakia
Zimbabwe	Slovenia
	Solomon Islands
	Somalia
	South Africa
	Spain
	Sri Lanka
	Sudan
	Suriname
	Sweden
	Switzerland
	Syrian Arab Republic
	Tajikistan
	Thailand
	Togo
	Tunesia
	Turkey

(ب) د هغو هیوادونو د نومونو لړۍ چې اساسي قوانین یا د ژبې په اکله مقررات پکې نه لري

Alphabetical List of Countries without Constitutions or constitutional provisions related to linguistic rights:

Sierra Leone

	Swaziland
	Angola Tonga
Trinidad and Tobago	Australia
United Kingdom	Bhutan
United States of America	Chile
Uruguay	Czech Republic
	Denmark
	Dominican Republic
	Guinea Bissau
	Iceland
	Israel
	Japan
	Korea (Republic of)
	Myanmar
	Netherlads
	San Marino

Source: www.unesco.org/most/ln2nat.htm

Most Clearing House Linguistic Rights National Constitutions

----- د کتاب پای -----

Thank you for reading

Find more e-books and articles on Ketabton - your multilingual digital library.

www.ketabton.com

Ketabton - Pashto, Farsi, Arabic & English